

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 5

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 14 від 24.11.2022 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24809-14749Р від 27.04.2021 року)

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 37.013.42+ 37.048.43

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.1>

Михайло АЛЬОХІН

доктор філософії з соціальної роботи, старший викладач кафедри філософії, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», заступник директора з навчально-методичної роботи, Приватний заклад освіти «КМДШ», Дніпровська набережна, 14 Л, м. Київ, Україна, 05095

ORCID: 0000-0001-9800-0268

Бібліографічний опис статті: Альохін, М. (2022). Коучингові підходи у сучасних технологіях соціально-педагогічного супроводу молоді: тьюторингу, менторстві та едвайзингу. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 3–12, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.1>

КОУЧИНГОВІ ПІДХОДИ У СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ МОЛОДІ: ТЬЮТОРИНГУ, МЕНТОРСТВІ ТА ЕДВАЙЗИНГУ

У статті аналізуються додаткові виклики, що постають перед українською молоддю у контексті пандемії та повномасштабного: відчуття напруги та тривоги, критичний брак «живого» спілкування, перманентний стрес, непристосованість шкільної програми до он-лайн-навчання й потреба її перегляду, та розглядається здатність існуючих технологій соціально-педагогічного супроводу оперативно та якісно реагувати на них. Автором наводиться аргументація на користь пошуку нових технологій соціально-педагогічного супроводу, які б відповідали заявленим у концепції «Нова українська школа» вимогам щодо побудови індивідуальної освітньої траєкторії, вихованні на цінностях та реалізації індивідуальних здібностей та нахилів кожної дитини. Розглядається як альтернатива класному керівництву та кураторству сучасні інструменти наставництва: технології тьюторського та/або менторського супроводу, а також розроблений у ПЗО «КМДШ» інститут едвайзингу. Констатується, що завдяки впровадженню авторської технології тьюторського супроводу соціального розвитку школярів було досягнуто скорочення кількості дітей із початковим рівнем соціального розвитку, суттєве збільшення у експериментальній групі чисельності дітей із домірним рівнем соціального розвитку, скорочення чисельності дітей із високим показником загальної агресивності та схильності до відкритої агресії. Натомість, збільшилась кількість школярів з високим рівнем сформованості здатності до обробки соціальної інформації, до соціальної взаємодії у групі однолітків, до соціальної рефлексії. Результатом успішності технології менторства, реалізованого в Українській академії лідерства, є увідповідненість між цінностями, що формуються у студентів у ході навчання, із їхньою поведінкою. Зазначається, що спільність вище описаних трьох технологій соціально-педагогічного супроводу полягає у застосуванні у них коучингових підходів та інструментів. Зокрема, кожна із технологій особливий акцент робить на цілебудуванні та цілепокладанні, а також мотиваційній підтримці здобувача освіти як клієнта соціально-педагогічного супроводу.

Ключові слова: едвайзер, коучинг, коучингові підходи, Нова українська школа, НУШ, ментор, менторство, соціально-педагогічний супровід, тьютор, тьюторський супровід.

Mykhailo ALOKHIN

Doctor of Philosophy in Social Work, Senior Lecturer at the Department of Philosophy, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorskyi Kyiv Polytechnic Institute", Principal in Creative International School for Children, Dniprovska embankment, 14 L, Kyiv, Ukraine, 05095

ORCID: 0000-0001-9800-0268

To cite this article: Alokhin, M. (2022). Kouchynhovi pidkhody u suchasnykh tekhnolohiiakh sotsialno-pedahohichnoho suprovodu molodi: tiutorynhu, mentorstvi ta edvaizynhu [Coaching approaches in modern technologies of social and pedagogical support for youth: tutoring, mentoring and advising]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 3–12, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.1>

COACHING APPROACHES IN MODERN TECHNOLOGIES OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR YOUTH: TUTORING, MENTORING AND ADVISING

The article analyzes additional challenges facing Ukrainian youth in the context of the pandemic and full-scale: a sense of tension and anxiety, a critical lack of "live" communication, permanent stress, the unsuitability of the school curriculum to online learning and the need to revise it, and considers the ability of existing technologies of socio-pedagogical support to promptly and qualitatively respond to them. The author argues in favor of finding new technologies of socio-pedagogical support, which would meet the requirements stated in the "New Ukrainian School" concept regarding the construction of an individual educational trajectory, education based on values and realization of individual abilities and inclinations of each child. Modern mentoring tools are considered as an alternative to classroom management and supervision: tutoring and/or mentoring support technologies, as well as the advising institute developed at Creative International School for Children. It is noted that thanks to the introduction of the author's technology of tutor support for the social development of schoolchildren, a reduction in the number of children with an initial level of social development was achieved, a significant increase in the number of children with a moderate level of social development in the experimental group, a reduction in the number of children with a high index of general aggressiveness and a tendency to open aggression. Instead, the number of schoolchildren with a high level of formation of the ability to process social information, to social interaction in a group of peers, to social reflection has increased. The result of the success of the mentoring technology implemented in the Ukrainian Academy of Leadership is the correspondence between the values formed in students during their studies and their behavior. It is noted that the commonality of the three technologies of socio-pedagogical support described above lies in their application of coaching approaches and tools. In particular, each of the technologies places special emphasis on goal-setting and goal-setting, as well as motivational support of the student of education as a client of socio-pedagogical support.

Key words: adviser, coaching, coaching approaches, New Ukrainian School, mentor, mentorship, socio-pedagogical support, tutor, tutor support.

Актуальність проблеми. Концепція «Нова українська школа», покладена в основу реформування з 2017 року системи середньої освіти в Україні, у своїх фундаментальних засадах визначила, що «... школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини...». Апелюючи до розуміння дитиноцентризму президентом НАПН України В. Кременем, у концепції НУШ закладено, що «... є необхідність якомога більше наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, конкретних здібностей, майбутньої життєвої траєкторії людини. ... Суттєво покращують результати навчання такі засоби персоналізації навчального досвіду як робота за індивідуальними планами, окремими навчальними траєкторіями, у рамках індивідуальних дослідницьких проєктів...». Окрім індивідуалізації траєкторії навчання, формула Нової української школи передбачає складник «Виховання на цінностях», який розкривається завдяки тому, що «...у НУШ будуть виявляти індивідуальні нахили та здібності кожної дитини для цілеспрямованого розвитку і профорієнтації. ... Допомогати формувати опти-

мальну траєкторію розвитку кожної дитини будуть висококваліфіковані психологи та соціальні педагогі...». Реалізація зазначених вище амбітних цілей неможлива без переоцінки та трансформації ролі педагогічних працівників, зокрема, «... варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини...»; (Концепція, 2016). Разом із тим, глобальні виклики, що охопили у 2020-2022 роках світ, у цілому, та Україну, зокрема, загострили ряд проблем, розгляд яких впродовж тривалого проміжку часу залишався «не на часі» або просувався з істотними складнощами. Попри задекларований в Законі України «Про освіту» принцип єдності навчання, виховання та розвитку, вбачаємо формалізованість реалізації останніх 2 процесів в умовах он-лайн-освіти, а також недостатність приділення уваги індивідуальним потребам дітей та молоді, у т.ч. їх психологічному стану та соціальному розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження становища українських дітей та молоді в умовах карантинних обмежень

та правового режиму воєнного стану, організації освітнього процесу в зазначених умовах висвітлені у працях Бобриньової С., Бойчук О., Дец Н., Карчини Л., Кравченко О., Ланженко Л., Матвійчук О., Мельник М., Петрошук Н., Сівчука П. І., Трішина Ф. Актуальні виклики психосоціального розвитку молоді презентовані у доробку академіка НАПН України І. Бега та фахівців Інституту проблем виховання НАПН України, а теоретико-концептуальні засади впровадження сучасних форм соціально-педагогічного наставництва представлені у науковому доробку Schreiner L. A., Anderson E. Clifton D. O., Harter J. K., Антонюк О., Галімова Е., Москальвої Л., Подпльоти С., Погрібної Н., Чубука Р., Швець Т.

Мета дослідження – розкрити потенціал впровадження у інститутах формальної та неформальної освіти сучасних технологій соціально-педагогічного наставництва молоді – тьюторингу, менторства та едвайзингу на основі активного застосування у них коучингових підходів та інструментів.

Виклад основного матеріалу. Пандемія коронавірусу, а за нею – повномасштабне вторгнення російських військ в Україну та спричинені ними гуманітарна, енергетична криза, руйнування цивільної інфраструктури, активна міграція жінок та дітей за кордон, з-поміж іншого актуалізували питання організації навчання. З 11 березня 2020 року, коли уперше в Україні було запроваджено карантинні обмеження з метою запобігання поширенню коронавірусу, більшість студентів та школярів здобуває освіту у дистанційній формі, лише у деяких регіонах окремі заклади освіти практикували змішаний чи очний формат навчання.

Разом із тим, солідаризуємося із вітчизняними науковцями, що наразі у більшості дискусій про переваги на недоліки дистанційного навчання ставляться акценти на його технологічному та дидактичному забезпеченні, викликах із дотриманням академічної доброчесності, проте недостатньо висвітлюються зміна соціальних ролей викладачів та здобувачів освіти, трансформація соціальних функцій освіти. Погоджуємося із тим, що дистанційне навчання, у своїй більшості, звужує соціально-психологічну сутність освіти через відсутність притаманних безпосередній офлайн-взаємодії у ролях «учитель»-«учень», «учень»-«учень»

умов для виконання соціальних функцій, формування соціальної поведінки, соціального характеру і свідомості молодої людини (Сівчук, 2021). Брак «живої» взаємодії, інколи асинхронність процесу навчання та його неконтрольованість з боку педагогів підживлює і без того притаманну частині сучасного покоління молоді духовно-моральну безпечність – психічний стан особистості, що виражається через пасивність, безтурботність, недбале ставлення до діяльності та відсутність старанності. Стримуючи безперервний процес особистісного саморозвитку та усвідомлення власного Я-образу, духовно-моральна безпечність набуває ролі деструктивного потенціалу, що детермінує поблажливе ставлення особистості до себе, що, охоплюючи як лише конкретні змістово-ціннісні прояви поведінки, так і всю поведінкову сферу, унеможлиблює досягнення духовно значущих цілей особистості, зокрема, цінностей найвищого рівня, що визначають сенс життя (Бех, 2021). Зазначене підживлення та детермінована ним поляризація освітніх результатів здобувачів освіти багато у чому пов'язані із тим, що успішність дистанційного навчання корелює із сформованості у молоді таких якостей як самоорганізація та самоконтроль, мотивація та наполегливість. Безумовно, на формування цих якостей впливають тип темпераменту, характер, інтереси та життєва мета здобувача освіти, але очевидно, що саме розвиток цих якостей мають бути покладено в основу індивідуально-орієнтованого соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти, що декларуються у концепції «Нова українська школа». Останнє підтверджується і результатами соціологічних опитувань школярів та студентів, проведених як у форматі всеукраїнських, так і регіональних чи локальних (Київщина, Черкащина, Одещина).

Зокрема, проведене ще на початку пандемії коронавірусу (травень 2020 року) соціологічне дослідження у школі на Київщині показало, що лише 74 % учнів під час карантину навчаються дистанційно, а 47 % з тих, хто «вибив з навчання», повністю ігнорують освітній процес. Разом із тим, загальною проблемою було виокремлено складність умотивувати дітей до дистанційного навчання, з чим стикнулися майже 60 % опитаних педагогів (Бойчук, 2021).

Почасти виклики із мотивацією до навчання можна пояснити необхідністю оновлення

навчальних програм та їх увідповіднення до реалій дистанційного навчання. Під час соціологічного дослідження, проведеного Інститутом обдарованої дитини НАПН України у вересні 2021 року з вибіркою у 52 083 особи, було встановлено, що 55,94 % опитаних педагогів виступають за необхідність перегляду акценту у навчанні з засвоєння теоретичного матеріалу на практико-орієнтованість; більше половини респондентів (54,9 % батьків та 52,7 % учнів) виступають за збільшення занять з формування м'яких навичок (soft skills), оскільки синергетично зазначені кроки мають допомогти учням усвідомити власні сильні сторони та на підставі цього будувати індивідуальну життєву траєкторію (Мельник, 2021).

Попри задоволеність учнів дистанційним форматом навчання (70,5 % респондентів), що обумовлено збільшенням часу на відпочинок та хобі, більш гнучкий графік дня та відсутністю потреби витратити час на дорогу; 59,8 % опитаних учнів зазначили, що до його недоліків належить його складність без звичних пояснень і допомоги педагогів, а 52,3 % опитаних школярів визначили критичним брак «живого» спілкування. Останнє найбільшою проблемою дистанційного навчання визначили опитані батьки (71,1 %), які також солідаризуються у своїх відповідях (59,2 % респондентів) з тезою про непристосованість шкільної програми до он-лайн-навчання (Петрошук, 2021).

Ряд викликів, на розв'язання яких має звертати увагу інститут соціально-педагогічного супроводу, це запобігання та протидія стресу, що виникає внаслідок тривалого дистанційного навчання та криз нашого часу. Зокрема, ще у 2021 році 25,6 % опитаних у Умані Черкаської області школярів зазначали, що «все навкруги стало одноманітним та нецікавим», 24,9 % респондентів відзначили часті коливання настрою, 14,3 % – неможливість поділитися думками з кимось; 13 % опитаних дітей скаржилися на часті непорозуміння та сварки, а 11,9 % стикнулися з хвилюваннями без видимої причини та поганий сон. Найбільш незадоволеними потребами, на думку школярів, є мінімізація живого спілкування з друзями (56,1 %), відсутність можливості виходити погуляти (48,4 %), неможливість якісного розширення кругозору (45,5 %), а також зменшення можливості подорожувати (37,4 %). Третина опитуваних

(30,3 %) вважає, що саме нестача нових вражень заважає жити повноцінно (Кравченко & Бориньова, 2021).

Прогалини у сфері взаємодії простежується не лише на рівні середньої освіти, але й на рівні вищої. Проведене у Одеській національній академії харчових технологій серед студентів та викладачів соціологічне дослідження констатує, що лише 31,6 % опитаних науково-педагогічних працівників задоволені комунікацією зі своїми студентами, тоді як 21,1 % вказують на неможливість зрозуміти та проконтролювати реакцію студентів на матеріал, який викладається, а 18,2 % відчують нагальну потребу «живого» спілкування. Аналогічною до проблеми шкільної освіти є проблема перевантаження студентів обсягами отриманих завдань та складністю їх виконання (54,2 %), а також несвоєчасність публікації викладачами поставлених задач та матеріалів до них (Трішин, Дец & Ланженко, 2021).

Ще більший акцент на потребі психоемоційної підтримки та стабілізації мотивації до навчання обумовлений повномасштабною війною в Україні. За результатами опитування молоді, проведеного наприкінці березня – початку квітня 2022 року, найбільше респонденти вказували на занепокоєння за долю когонебудь (46,1 %), відчуття напруги (44,4 %), тривоги (42,5 %). У зв'язку із цим, на їхню думку, мало змінитися і головне завдання школи: лише 12,1 % опитаних визначали його як потребу підготовки до ЗНО, тоді як 56,9 % вказали, що школа має дати засвоїти учням мінімум теоретичних та практичних знань з усіх предметів; а 65,4 % школярів визначили, що сьогодні завдання шкільної освіти має полягати у допомозі учням повернутися до звичного способу життя (Мельник, 2022).

Таким чином, узагальнено актуальний у контексті сьогодення запит на соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти полягає у наданні змісто-орієнтованої підтримки: як психоемоційної (запобігання та протидія стресу та тривозі), так і мотиваційної (побудова життєвих й освітніх цілей та синхронізація процесу навчання із успіхом їх досягнення). Разом із тим, існуючий інститут класного керівництва чи кураторства, вочевидь, наразі не відповідають очікуванням ні здобувачів освіти, ні, у своїй більшості, осіб, залучених до цих, ба більше,

складно не погодитися з тезою освітнього діяча Ігоря Лікарчука, що забюрократизований функціонал класного керівника, визначений Положенням 22-річної давнини та невнесення даної категорії педагогічних працівників до ЗУ «Про освіту» додатково підкріплюють розуміння про моральне та фактичне «відмирання» ролі класного керівника як провідного агента соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти.

Альтернативу класному керівництву та сучасні інструменти наставництва сьогодні здебільшого напрацьовують експериментальні та приватні заклади освіти й інститути неформальної освіти. До таких, безумовно, можна включити впровадження в освітніх інституціях технологій тьюторського та/або менторського супроводу, а також розроблений у ПЗО «КМДШ» інститут едвайзингу.

У ході розробки авторської технології тьюторського супроводу соціального розвитку школярів (Альохін, 2021) нами було визначено, що остання є цілеспрямованою діяльністю, яка здійснюється педагогом-тьютором в освітньо-виховному процесі кожного із тьюторантів (учнів під супроводом) з урахуванням актуальних потреб їхнього розвитку, індивідуальних можливостей та здібностей, з метою підтримки в адаптації до умов і вимог школи, гуртування колективу, конструктивної міжособистісної взаємодії у системах «учень-учень», «учень-учитель», «дитина-батьки», формування соціальних компетенцій, ціннісних ставлень і оцінних суджень, емоційно-позитивного мікроклімату в класі і школі, моніторингу етапних досягнень у розвитку особистості та своєчасної їх корекції з використанням інтерактивних методів, яка реалізується відповідно до програми, з дотриманням визначених етапів та алгоритму.

Реалізується зазначена технологія через 2 компоненти професійної діяльності тьютора: операційний (забезпечення регламентних та режимних процедур, комунікацію з учасниками освітнього процесу щодо тьюторанта, асистування дитині за потребою, ведення звітності) та формувальньо-формаційний (створення формувального збагачувального виховного середовища, забезпечення успішної соціалізації, модерація та гармонізація міжособистісних відносин, створення різносторонніх ситуацій соціальної взаємодії, анімація безпечного та розвивального

дозвілля, запобігання і протидію проявам асоціальної поведінки). Узагальнені результати соціального розвитку школярів на початку і по завершенню експерименту в динамічних характеристиках та у порівнянні ЕГ і КГ свідчать про скорочення кількості дітей із початковим рівнем соціального розвитку на 11,4 %, суттєве збільшення у ЕГ чисельності дітей із домірним рівнем соціального розвитку (з 35,7 % до 52,7 %, динаміка становить +17 %, тоді як серед учнів КГ аналогічне зростання становить лише +4,2 %). Крім того, у ході експерименту скоротились чисельність дітей ЕГ із високим показником загальної агресивності та схильності до відкритої агресії. Натомість, збільшилась кількість школярів ЕГ з високим рівнем сформованості здатності до обробки соціальної інформації (зростання +13 %), до соціальної взаємодії у групі однолітків, до соціальної рефлексії; школярі з ЕГ покращили свою здатність до розуміння різноманітних невербальних реакцій, до розрізнення емоційних станів.

Чи не найбільш цілісно та успішно технологія менторського супроводу розкрита в унікальному проекті неформальної освіти – Українській академії лідерства, яка визначає менторство як процес взаємодії досвідченішої у певній сфері людини з менш досвідченою, під час якої відбувається передача знань, навичок та умінь, остання є усвідомленою та продуманою дією, орієнтованою на результат. Розробники цієї технології виокремлюють у структурі діяльності ментора Академії 3 ключові компоненти: індивідуальний супровід (робота з особистими цілями та розвитком свого менті – студента, охопленого соціально-педагогічним супроводом); професійний супровід (підсилення менті у конкретній діяльності, що втілюється через його залучення до роботи профільного департаменту – системи самоорганізації студентів за одним із напрямків роботи: волонтерства, фізичного розвитку, комунікацій, експедицій та традицій) та менторство у проектах (полягає у вірі у ідею проекту, потенціал молоді і кожного менті, що включає взаємну довіру і повагу, без критики та «інстинкту рятувальника», у ході якої ментор сприяє живій, регулярній комунікації команди, пропонує інструменти та методи налагодження процесів та дедлайнів, допомагає зберігати мотивацію тощо).

Ключовими завданнями ментора Академії у процесі соціально-педагогічного наставництва менті автори технології визначають розкриття та актуалізацію потенціалу студентів; розвиток довгострокової внутрішньої мотивації; безперервний зворотній зв'язок, покликаний розвивати самосвідомість студента; загальну ідентифікацію та аналіз сильних сторін та зон зростання менті; підтримку студентів у прийнятих викликах через стимулювання креативності, винахідливості, розвиток їхніх лідерських якостей та усвідомлення впливу на інших людей; розвиток особистих і соціальних компетенцій студентів, їхньої чутливості до навколишнього світу, стимулювання цікавості та заохочення до пошуків істини, навчання керування собою і життям із пристрасстю та ентузіазмом.

Результатом успішності технології менторства, реалізованого в Українській академії лідерства, є увідповідненість між цінностями, що формуються у студентів у ході навчання, із їхньою поведінкою: опитані у ході соціологічного дослідження студенти Академії демонструють більший вияв цінностей відкритості до змін у порівнянні до консервативних цінностей, серед перших найважливішими визначено цінності гедонізму, самостійності вчинків та соціальної безпеки. Серед теоретично визначених 37 типів поведінки, які є культурно-відповідними до середовища Української академії лідерства і оцінених студентами по частоті такої поведінки в їхньому житті, було підтверджено гіпотезу, що певна цінність буде найбільше корелювати із відповідною їй поведінкою на рівні 11 цінностей з 19-ти (Галімов, 2020).

Крім тьюторингу та менторства, до сучасних технологій соціально-педагогічного супроводу здобувачів освіти належить едвайзинг (від англійської *advisor* – радник, консультант). Зазначена технологія виникла як відповідь на припущення, яке лежить в основі більшості концепцій побудови індивідуальних освітніх траєкторій, у якій віра у те, що виправлення недоліків є найбільш ефективною стратегією для здобувачів освіти. За таких умов викладацький склад докладає чимало зусиль для оцінки здібностей здобувачів освіти і фокусування на заходах, спрямованих на виправленні їх недоліків. У існуючих в багатьох країнах освітніх системах як на рівні середньої, так і на рівні вищої освіти, педагоги діють у межах парадигми, що

усунення слабких сторін «допоможе людям покращити більше», ніж акцент на їх сильних сторонах. Сучасні дослідження констатують, що у короткостроковій перспективі ця стратегія є успішною, оскільки продуктивність у такій ситуації підвищується, але не до рівня досконалості, але ціна цього процесу є надто високою, до того ж, низький рівень академічної мотивації часто є нормою. Саме тому супровід, спрямований на висвітлення та роз'яснення здобувачу освіти його недоліків та невідповідності, є потенційно деморалізованим (Clifton & Harter, 2003).

На противагу описаному вище підходу виникає едвайзинг – вид соціально-педагогічного наставництва, що полягає у консультуванні здобувачів освіти на основі сильних сторін, яке дає змогу едвайзерам побачити різноманітні групи студентів, які реалізують свій потенціал і досягають досконалості. Базуючись на дослідженнях з соціальної роботи, позитивної психології та ділового світу, цей підхід дає змогу едвайзерам виявляти та розвивати притаманні таланти, які молодь приносить із собою в освітній заклад, навчаючи їх удосконалювати та застосовувати свої сильні сторони в нових та складних справах. Ця явна увага до природних талантів формує впевненість і мотивацію, наполегливість, необхідні для досягнення успіху в навчанні та в особистому становленні (Schreiner & Anderson, 2005).

Реалізована на початкових етапах ця концепція у Приватному закладі освіти «КМДШ» передбачає наступний функціонал едвайзера: формування індивідуальної траєкторії розвитку учня (цілебудування, підтримка та трекінг досягнень); підтримка мотивації та психоемоційного стану дитини; координація залучення учнів до проєктної та позаурочної діяльності; комунікація щодо поступу дитини; побудова команди едвайзерської групи; проведення розвивальних зустрічей з групою та рефлексій й реалізація формаційної програми. Дана технологія передбачає персональний едвайзинг, коли кожен здобувач освіти на початку навчального року завдяки підготовці мотиваційного листа здійснює взаємовибір едвайзера з числа педагогів, які заявили про свою готовність виступити у цій наставницькій ролі. Перші проміжні результати впровадження інституту едвайзерів засвідчують глибоке розуміння потреб здобу-

вачів освіти, побудову міцних соціальних контактів між едвайзером та учнем, реалізацію задекларованої у НУШ індивідуально-орієнтованості.

Спільність вище описаних трьох технологій соціально-педагогічного супроводу полягає у застосуванні у них коучингових підходів та інструментів. Зокрема, кожна із технологій особливий акцент робить на цілебудуванні та цілепокладанні, а також мотиваційній підтримці здобувача освіти як клієнта соціально-педагогічного супроводу. На відміну від традиційного навчання, коучинговий підхід не покликаний вивчати історію досліджуваної проблеми, не спонукає до відповідного передбачуваного результату – він базується на розумінні сенсу життя, який потребує допомоги, на відчутті внутрішніх сил й усвідомленості, що зрештою покликано максимально використовувати внутрішній потенціал молодої людини, який необхідно правильно спрямувати та навчити використовувати у продуктивному руслі (Чубук, 2009). За такої моделі соціального-педагогічного супроводу мета професійної діяльності відповідального дорослого (ментору, тьютора, едвайзера) полягає у сприянні, наданні можливостей молоді ухвалювати відповідальне позитивне рішення і самостійно перетворювати бажане на дійсне, аналізуючи свій досвід і своє бачення ситуації. Характерною для коучингу особливістю є те, що за таких обставин дорослий не квапить молоду людину, а допомагає робити самостійні кроки під час руху індивідуальною траєкторією.

Погоджуємося з О. Антонюк (2022), що серед функцій коучингу, які впливають на підвищення академічної мотивації та зменшення стресу, зазначаються такі: мотивуюча (сприяє досягненню визначених учасником освітнього процесу цілей), фасилітативна (допомагає включити студента у спільне орієнтування, розділити з ним ряд функцій з метою створення умов для пробудження інтересу до предмету і виникнення реальних змістовних мотивів навчання, також сприяє прийняттю й переживанню радощів від комунікацій і позитивних змін), адаптаційна (дає змогу учасникам освітнього процесу швидко пристосовуватись до мінливих умов навколишнього середовища), креативна (дає змогу

учасникам освітнього процесу виявляти ініціативу, генерувати нові ідеї, приймати креативні рішення відшукувати способи вирішення поставлених завдань, відповідати за них), партнерська (забезпечує встановлення особливих відносини між учителем-коучем та студентом, побудованих на діалозі, довірі, взаємоповазі).

Реалізується такий коучинговий підхід завдяки впровадженню не директивних суб'єкт-об'єктно-орієнтованих інструментів та методів, а інтерактивних суб'єкт-суб'єктних.

Зокрема, Українська академія лідерства використовує наступні методи та інструменти для реалізації менторської технології:

«Компас» – щоденник трекінгу емоцій та зусиль у фізичному, емоційному та інтелектуальному розвитку студентів, заповнення якого заглиблює в розуміння цінностей і вимірів ідентичності, а також завдяки якому менті здійснюють індивідуальну рефлексію та коротко підсумовують день;

«Профайл» – інструмент для моніторингу реалізації KPI програми Академії та прогресу менті у вигляді електронної таблиці, у яких студент спостерігає свої результати з різних напрямків формаційної програми, а також у якій фіксує важливі рефлексії, значущі моменти програми, накопичує корисні контакти, рекомендації, завдяки якій розвиває навичку вербалізації та аналізу досвіду.

Основу авторської технології тьюторського супроводу соціального розвитку школярів, розробленої й апробованої під час експерименту, складають система соціального навчання та виховання, закладена у корпоративний курс «Я – особистість» Приватного закладу освіти «КМДШ», укладений відповідно до моделі ціннісно-компетентнісного розвитку для школярів; трекінг особистісного зростання, що реалізується за допомогою авторського інструменту – Альбому особистісного зростання «Зростати легко» та інших цифрових ресурсів; Інтро як універсальні заняття з цілебудування, розвитку соціального прогнозування та навичок оброки соціальної інформації; рефлексивні заняття, які покликані на аналіз соціальної динаміки класного колективу та соціального розвитку тьюторантів як особистостей; профайл тьюторанта як модифікація портфолію школяра, реалізована

у межах індивідуалізації соціального становлення дитини; тьюторіали соціального розвитку; поведінкові контракти.

Щодо останнього інструменту, то загальноприйнятий шаблонний поведінковий контракт укладається письмово та охоплює наступні розділи: визначення цільової (бажаної) поведінки, конкретні критерії ефективності демонстрації цільової поведінки, умовне підкріплення (мотиваційна частина й опис санкцій), характеристику моніторингу прогресу у досягненні бажаної поведінки. Поведінковий контракт чітко описує ті поведінкові очікування, котрі має продемонструвати учень у ході його реалізації, а також нагороди та стимули, обов'язки супроводжуваних з числа педагогів. На нашу думку, поведінковий контракт дозволяє школяреві мобілізуватися, загострює його особисту відповідальність за своє майбутнє, підводить дитину на якісно вищій щабель соціальної взаємодії та співпричетності за свою долю – ті засади, на яких базується коучинг у соціальній роботі (Альохін, 2021).

Інститут едвайзингу, впроваджений на базі ПЗО «КМДШ» з 2022/2023 навчального року має схожий до тьюторингу та менторства інструментарій, основу якого складають цілепокладання, індивідуальні бесіди / зустрічі / тьюторіали, рефлексії (групові та індивідуальні),

щомісячні трекінги зростання, Мотиваційний контракт та Поведінковий контракт, Тека індивідуальних досягнень / портфоліо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, реалізація задекларованих у концепції Нової української школи індивідуально-орієнтованого підходу, будівництва індивідуальної освітньої траєкторії, виховання на цінностях, що особливо актуалізувалася відповідно до викликів пандемічних та воєнних часів, можлива завдяки переосмисленню ролі та інструментів соціально-педагогічного супроводу, що впроваджуються у закладах освіти. На зміну кураторству та класному керівництву, базованих на адміністративно-функціональному підходу взаємодії, має прийти модель супроводу та підтримки, заснована на принципах коучингу – усвідомленого розвитку сильних сторін та відповідальності за власні дії. Прикладами такого супроводу наразі є тьюторинг, менторство та едвайзинг, які сьогодні впроваджуються у закладах освіти України, здебільшого у приватних, проте демонструють свою ефективність та здатність до трансферу у інші типи освітніх інституцій. Подальші дослідження варто сконцентрувати навколо проблеми інструментального забезпечення інституту едвайзингу, використовуючи його потенціал та закордонні успіхи впровадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Альохін М. М. Поведінковий контракт як інноваційний метод тьюторського супроводу соціального розвитку молодших школярів. *Гуманітарний корпус*. 2021. Вип. 37-2. С. 81-83.
2. Альохін М. М. Тьюторський супровід соціального розвитку молодших школярів у приватних закладах освіти України : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії : 231 Соціальна робота. Київ, 2021. 313 с.
3. Антонюк О. Використання освітнього коучингу для зменшення навчального стресу та посилення академічної мотивації студентів під час війни: теоретичний аспект. *Український Педагогічний журнал*. 2022. № 3. С. 44-54.
4. Бех І. Д. Духовно-моральна безпечність-напруженість у психологічній безпеці особистості. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. № 3(1). С. 1-4.
5. Бойчук О. Актуальні проблеми онлайн-навчання в Україні. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2021. № 4(1). С. 31-41.
6. Галімов Е. Р. Ціннісні орієнтації студентів Української академії лідерства: структура і зв'язок з поведінкою : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра : 054 Соціологія. Київ, 2020. 84 с.
7. Кравченко О., Бобриньова, С. Нова соціальна та освітня реальність в умовах ізоляції. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2021. № 25(1). С. 174-189.
8. Мельник М. Ю. Дослідження обізнаності та ставлення педагогічної спільноти, здобувачів освіти та батьків до діагностики й супроводу розвитку обдарованої особистості. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 52 с.
9. Мельник М. Ю. Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. № 4(1).
10. Менторинг особистостей. Київ : Українська академія лідерства, 2021. 89 с.
11. Петрошук Н., Матвійчук О., Карчина Л. Проблеми становлення дистанційного навчання в Україні (за матеріалами соціологічного дослідження). *Науково-педагогічні студії*. 2021. № 5. С. 53-65.

12. Сівчук П. І. Соціально-психологічні проблеми дистанційного навчання. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності*: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 15-16 квітня 2021 року. Тернопіль: Тайп, 2021. С. 396-398.
13. Трішин Ф., Дец Н., Ланженко Л. Проблеми дистанційного навчання та шляхи їх усунення. *Забезпечення якості вищої освіти: підвищення ефективності використання інформаційних технологій у здійсненні освітнього процесу*: збірник матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 14-16 квітня 2021 року. Одеса : ОНАХТ, 2021. С. 3-14.
14. Чубук Р. В. Коучінг як інноваційна форма управління соціально-педагогічною роботою зі студентською молоддю. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2009. № 6. С. 143-146.
15. Clifton D. O., Harter J. K. Strengths investment. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship*. San Francisco: BerrettKoehler, 2003. 111 p.
16. Schreiner L. A., Anderson E. Strengths-Based Advising: A New Lens for Higher Education. *NACADA Journal*. 2005. № 25(2). p. 20-29.

REFERENCES:

1. Alokhin, M. M. (2021). Povedinkovyi kontrakt yak innovatsiyni metod tiutorskoho suprovodu sotsialnoho rozvytku molodshykh shkoliariv [Behavioral contract as an innovative method of tutor support for social development of younger schoolchildren]. *Humanitarnyi korpus [Humanitarian Corps]*, 37-2, 81-83. [in Ukrainian].
2. Alokhin M. M. (2021) Tiutorskyi suprovid sotsialnoho rozvytku molodshykh shkoliariv u pryvatnykh zakladakh osvity Ukrainy [Tutor support of social development of younger schoolchildren in private educational institutions of Ukraine]. *Philosophy Doctors thesis*. Kyiv: Institute of Educational Problems. [in Ukrainian].
3. Antoniuk, O. (2022). Vykorystannia osvitnoho kouchynhu dlia zmenshennia navchalnoho stresu ta posylennia akademichnoi motyvatsii studentiv pid chas viiny: teoretychnyi aspekt [The use of educational coaching to reduce academic stress and increase academic motivation of students during the war: theoretical aspect]. *Ukrainskyi Pedagogichnyi zhurnal [Ukrainian Pedagogical Journal]*, 3, 44-54. [in Ukrainian].
4. Bekh, I. D. (2021). Dukhovno-moralna bezpechnist-napruzhenist u psykholohichnii bezpetsi osobystosti [Spiritual and moral safety-tension in the psychological safety of the individual]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedagogichnykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*, 3(1), 1-4. [in Ukrainian].
5. Boichuk, O. (2021). Aktualni problemy onlain-navchannia v Ukraini [Actual problems of online education in Ukraine]. *Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnologii v sotsiokulturnii sferi [Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere]*, 4(1), 31-41. [in Ukrainian].
6. Halimov, E. R. (2020). Tsinnisni oriientatsii studentiv Ukrainskoi akademii liderstva: struktura i zviazok z povedinkoiu [Value orientations of students of the Ukrainian Academy of Leadership: structure and connection with behavior] *Bachelor thesis*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy. [in Ukrainian].
7. Kravchenko, O. & Bobrynova, S. (2021). Nova sotsialna ta osvitnia realnist v umovakh izoliatsii [New social and educational reality in conditions of isolation]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Theoretical and methodological problems of raising children and school youth]*, 25(1), 174-189. [in Ukrainian].
8. Melnyk, M. (2021). *Doslidzhennia obiznanosti ta stavlennia pedagogichnoi spilnoty, здобувачів освіти та батьків до діагностики у супроводу розвитку обдарованої особистості [Study of the awareness and attitude of the pedagogical community, students of education and parents to the diagnosis and support of the development of a gifted personality]*. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
9. Melnyk, M. (2022). Osvita v umovakh voiennoho stanu: rezultaty opytuvannia [Education under martial law: survey results]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedagogichnykh nauk Ukrainy [Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]*. 4(1). [in Ukrainian].
10. *Mentorynh osobystostei [Mentoring of individuals]*. (2021). Kyiv : Ukrainska akademiia liderstva. [in Ukrainian].
11. Petroschuk, N., Matviichuk, O. & Karchyna, L. (2021). Problemy stanovlennia dystantsiinoho navchannia v Ukraini (za materialamy sotsiologichnoho doslidzhennia) [Problems of distance learning development in Ukraine (based on sociological research materials)]. *Naukovo-pedagogichni studii [Scientific and pedagogical studies]*, 5, 53-65. [in Ukrainian].
12. Sivchuk, P. I. (2021). Sotsialno-psykholohichni problemy dystantsiinoho navchannia [Social and psychological problems of distance learning]. *Rozvytok profesiinoi maisternosti pedahoha v umovakh novoi sotsiokulturnoi realnosti [The development of the teacher's professional skills in the conditions of the new sociocultural reality]*: collection of materials of the 4th International Scientific and Practical Conference, Ternopil: Taip, 2021. [in Ukrainian].
13. Trishyn, F., Dets, N. & Lanzhenko L. (2021). Problemy dystantsiinoho navchannia ta shliakhy yikh usunennia [Problems of distance learning and ways to eliminate them]. *Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity: pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia informatsiinykh tekhnologii u zdiisnenni osvitnoho protsesu [Ensuring the quality of higher*

education: increasing the efficiency of the use of information technologies in the implementation of the educational process] : a collection of materials III science and practice conference. Odesa: ONAKHT. [in Ukrainian].

14. Chubuk, R. V. (2009). Kouchinh yak innovatsiina forma upravlinnia sotsialno-pedahohichnoiu robotoiu zi studentskoiu moloddiu [Coaching as an innovative form of management of socio-pedagogical work with student youth]. *Naukovi zapysky NDU imeni M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky* [Scientific notes of M. Gogol NSU. Psychological and pedagogical sciences], 6, 143-146. [in Ukrainian].

15. Clifton, D. O. & Harter, J. K. Strengths investment. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R. E. Quinn (Eds.) (2003). *Positive organizational scholarship*. San Francisco: BerrettKoehler. 111 p. [in English].

16. Schreiner, L. A. & Anderson, E. (2005). Strengths-Based Advising: A New Lens for Higher Education. *NACADA Journal*, 25(2), 20-29. [in English].

УДК 364-783.44

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.2>

Руслан ГОРЧИНСЬКИЙ

магістр соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0001-7156-5904

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Web of Science Researcher ID: N-5194-2015

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Воли, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Бібліографічний опис статті: Горчинський, Р., Лях, Т., Петрович, В. (2022). Соціальна послуга догляду вдома як інструмент деінституалізації соціального обслуговування. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 13–19, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.2>

СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА ДОГЛЯДУ ВДОМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Авторами статті проаналізовано поняття «соціальна послуга з догляду», «догляд» та «догляд вдома», окреслений зміст та сутність діяльності за допомогою «догляд вдома».

Зміст послуги догляду вдома визначений як комплекс заходів, що проводяться за місцем проживання (вдома) отримувача соціальної послуги і полягають у наданні допомоги в самообслуговуванні особам, які частково або повністю втратили/не набули здатності до самообслуговування.

Надання соціальної послуги з догляду вдома на професійній основі від фізичної особи є достатньо новою формою цієї послуги. Суть її полягає у тому, що фізична особа – надавач має діяти професійно, із дотриманням норм законодавства та державного стандарту соціальної послуги. При цьому надавачами можуть бути як близькі родичі отримувача послуг, так і сторонні особи – знайомі, сусіди, тощо. То ж догляд вдома на професійній основі – це ще один крок до об'єднання родинного догляду та професійного.

Аналіз переліку заходів, які передбачені Державним стандартом догляду вдома як типових при наданні соціальної послуги, дозволив дійти висновку, що окремі заходи сприяють практичній реалізації таких компонентів поняття «догляд», як турбота та піклування. Наявність заходів цих компонентів демонструє важливу особливість послуги догляду вдома – протизагальній інституційному догляду.

Ключові слова: догляд вдома, соціальна послуга, фізична особа – надавач послуги, професійна основа, непрофесійна основа, надавач послуги догляду вдома.

Ruslan HORCHYNSKYI

Master's Degree in Social Work, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv University, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0001-7156-5904

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Associate Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv University, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Web of Science Researcher ID: N-5194-2015

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, Voli Avenue, 13, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

To cite this article: Horchynskyi, R., Liakh, T., Petrovych, V. (2022). Sotsial'na posluha dohlyadu vdoma yak instrument deinstytualizatsiyi sotsial'noho obsluhovuvannya hromadyan [Social service for home care as a tool for the deinstitutionalization of social service]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 13–19, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.2>

SOCIAL SERVICE FOR HOME CARE AS A TOOL FOR THE DEINSTITUTIONALIZATION OF SOCIAL SERVICE

Care, as a set of measures to create favorable conditions for the life of a person who, for health reasons, does not have the opportunity to engage in self-service, is an important element in the formation of equal rights and opportunities in society. Due to their own health condition, every person may need outside help at some point in their lives.

The authors of the article analyzed the concepts of "social care service", "care" and "home care", and outlined the content and essence of the "home care" service.

The content of home care services is defined as a set of activities that are carried out at the place of residence (at home) of the recipient of social services and consist in providing assistance in self-care to persons who have partially or completely lost/have not acquired the ability to self-care.

The provision of social home care services by an individual on a professional basis is a relatively new form of this service. Its essence is that an individual provider must act professionally, in compliance with the law and the state standard of social services. At the same time, both close relatives of the recipient of services and outsiders – acquaintances, neighbors, and others can be providers of home care. Also, home care on a professional basis is another step towards combining family care and professional care.

An analysis of the list of activities provided for by the State Standard of Home Care as typical for the provision of social services led to the conclusion that individual activities contribute to the practical implementation of such components of the concept of "care" as care and concern. The presence of indicators of these components demonstrates an important feature of the home care service – as opposed to inpatient care.

Key words: care at home, social service, natural person-service provider, professional basis, non-professional basis, provider of home care service.

Постановка проблеми. Протягом свого життя майже кожна людина у певні моменти потребує стороннього догляду. Така потреба виникає через неможливість виконувати базові функції організму без сторонньої допомоги, неможливість обслуговувати себе самостійно. Традиційно догляд у сім'ї забезпечувався іншими членами родини – батьки доглядають за малолітніми дітьми, а дорослі діти доглядають за літніми батьками. У разі неможливості забезпечення потрібного догляду ці функції виконують державні соціальні інститути – хоспіси, центри територіального обслуговування, інтернатні заклади тощо. У них особа отримує базовий догляд, потрібний для виконання орга-

нізмом власних функцій, але часто на досить мінімальному рівні і без урахування думок отримувача догляду.

Певним компромісом між родинним та інституційним доглядом є соціальна послуга догляду вдома – базова соціальна послуга, мета якої полягає у наданні допомоги у самообслуговуванні особам, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування або ж не набули такої здатності саме за місцем проживання отримувача послуги.

Її унікальність полягає у тому, що, згідно із Законом України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII надавачем послуги з догляду вдома, окрім надавачів дер-

жавного, комунального і недержавного сектору, можуть бути і фізичні особи, які надають послуги без ведення підприємницької діяльності. При цьому діючим законодавством передбачені два типи діяльності фізичних осіб – на непрофесійній та професійній основі (Про соціальні послуги, 2022).

Надання соціальної послуги з догляду вдома на професійній основі від фізичної особи є достатньо новою формою цієї послуги. Суть її полягає у тому, що фізична особа – надавач має діяти професійно, із дотриманням норм законодавства та державного стандарту соціальної послуги. При цьому надавачами можуть бути як близькі родичі отримувача послуг, так і сторонні особи – знайомі, сусіди, тощо. То ж догляд вдома на професійній основі – це ще один крок до об'єднання родинного та професійного догляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематиці догляду вдома та догляду у інституційних закладах, а також підготовці соціальних працівників до надання соціальних послуг присвячені роботи О. Безпалько, Р. Вайноли, М. Васильєвої, Т. Веретенко, К. Дубич, Н. Завєрико, І. Зверєвої, Н. Зимівець, Н. Клішевич, М. Лехолетової, В. Лютого, Т. Лях, Л. Моргай, Л. Остролуцької, Н. Павлишиної, Ж. Петрочко, О. Пожидаєвої, В. Поліщук, Н. Романової, І. Підгірної, А. Попович, Т. Семигіної, Т. Спірної, Н. Тимошенко, С. Харченка та ін.

Мета статті. Розкрити зміст понять «соціальна послуга з догляду вдома», «фізична особа – надавач соціальної послуги з догляду», «надання послуги з догляду на непрофесійній основі», «надання послуги догляду на професійній основі», проаналізувати послугу вдома як інструмент деінституалізації соціального обслуговування вразливих категорій населення та тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про соціальні послуги» (Про соціальні послуги, 2022) та Класифікатором соціальних послуг (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020), соціальна послуга догляду вдома є базовою соціальною послугою і належить до послуг соціального обслуговування, тобто послуг, які надаються із метою мінімізації для особи чи сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин,

підтримки життєдіяльності особи, її соціального статусу та включення у життя громади. Статус базової соціальної послуги означає, що ця послуга має бути доступною для всіх жителів України, а її надання повинно забезпечуватись регіональними та місцевими державними адміністраціями та відповідними Уповноваженими органами з питань соціального захисту населення цих адміністрацій, а також виконавчими органами територіальних громад України (Спіріна, Лунь, 2021).

Соціальну послугу догляду вдома можуть надавати надавачі соціальних послуг державної, комунальної та недержавної форми власності. Серед надавачів недержавної форми власності варто відзначити таку специфічну категорію надавачів, як фізичні особи, які надають послуги без ведення підприємницької діяльності.

Для того, аби проаналізувати зміст послуги догляду вдома та специфіку її надання, варто розібратись із поняттями «догляд» та «вдома».

Власне у самій назві послуги закладено місце її надання. Отож, послуга догляду вдома може надаватись виключно за місцем фактичного проживання/перебування отримувача послуг. Важливим є визначення саме фактичного місця знаходження, а не, до прикладу, місця реєстрації отримувача, адже на практиці ці поняття для багатьох отримувачів послуг не є тотожними. Всі ж інші види догляду – денний, стаціонарний – надаються у приміщенні надавача соціальної послуги (стаціонарно чи напівстаціонарно).

Догляд – дія за значенням доглядати (Догляд, б. д.). А «доглядати», у свою чергу, означає: пильнувати, слідкувати за чим-небудь з метою забезпечення нормального стану, порядку і т. ін.; турбуватися, піклуватися про кого-, що-небудь, забезпечувати необхідні умови комусь, чомусь (Доглядати, б. д.). Тобто догляд – це процес забезпечення нормального стану чи порядку та виявлення турботи та піклування за іншою особою.

Отож, виходячи із наведених дефініцій, суть послуги догляду вдома – турбота та піклування, забезпечення нормального процесу життєдіяльності людини за місцем її фактичного проживання.

Основним документом, що регламентує надання послуги догляду вдома, є відповідний

Державний стандарт догляду вдома, прийнятий у 2013 році (Про затвердження Державного стандарту догляду вдома, 2022). Саме цей нормативний акт визначає зміст, обсяг, умови та порядок надання зазначеної соціальної послуги.

Отже, відповідно до Державного стандарту, зміст послуги визначається як комплекс заходів, що проводяться за місцем проживання (вдома) отримувача соціальної послуги протягом робочого дня надавача соціальної послуги і полягають у наданні допомоги в самообслуговуванні особам, які частково або повністю втратили / не набули здатності до самообслуговування. Як бачимо, акцент у змісті послуги зроблений саме на допомозі, а не на турботі чи піклуванні, однак власне заходи послуги дозволяють реалізувати і ці складові поняття догляду.

Основні заходи послуги передбачають для різних категорій отримувачів такі дії: допомогу у самообслуговуванні; допомогу при пересуванні по помешканню; психологічну допомогу; допомогу у отриманні технічних засобів реабілітації та навчання користування ними; допомогу у веденні домашнього господарства; надання інформації з питань соціального захисту населення; допомогу у отриманні безоплатної правової допомоги; допомогу у оформленні документів, внесення платежів; допомогу у організації взаємодії із іншими фахівцями і службами тощо.

У Державному стандарті типовий перелік заходів послуги проранжований відповідно до стану здоров'я отримувача і визначається згідно із групою рухової активності. Отже чим більше отримувач послуги може зробити самостійно, тим менше заходів у послугі догляду і годин для їх надання для нього передбачено. І навпаки – у випадку важкого стану здоров'я отримувач має право на весь комплекс заходів, передбачених послугою догляду.

Хто ж може бути отримувачем послуги догляду вдома? У загальних положеннях Державного стандарту зазначено, що це – особа/сім'я, яка належить до вразливих груп населення та/або перебуває у складних життєвих обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я тощо, та отримує цю соціальну послугу. П. 3.1 вище згаданого стандарту зазначає, що соціальна послуга догляду вдома надається після здійснення первинного

комплексного визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача та складання індивідуального плану надання послуги. Але вже у подальших розділах стандарту зазначається, що послуга надається лише отримувачам, які за результатами комплексного визначення ступеня індивідуальних потреб особи відносяться до груп рухової активності із III-ї по V-ту. Тобто потенційні отримувачі, чий стан здоров'я і здатність самообслуговуватись вища, аніж показники мінімум III-ї групи рухової активності, не мають отримувати послугу догляду вдома.

Узагальнюючи вищезазначене, робимо висновок, що отримувачем послуги догляду вдома є особа/сім'я, що належить до вразливих груп населення та/або перебуває у СЖО (за чинниками інвалідність, похилий вік та стан здоров'я) і має здатність до самообслуговування на рівні не вищому, аніж III-тя група рухової активності.

Група рухової активності – це показник, який визначається за результатами проведення комплексного визначення ступеня індивідуальних потреб отримувача. У додатку 1 до Державного стандарту наведені критерії для визначення ступенів індивідуальних потреб та індикатори до цих критеріїв. Власне оцінювання відбувається за двома таблицями – шкалою оцінки можливості виконання елементарних дій та шкалою оцінки можливостей виконання складних дій. За першою шкалою – оцінюванням елементарних дій – результат виставляється за 10-ма критеріями, серед яких прийом їжі, купання, особистий туалет, одягання та взування, контроль дефекації, контроль сечовиділення, відвідування і здійснення туалету, вставання і перехід з ліжка, пересування та підйом по сходах. Максимальна кількість балів – 100 (по 10 балів за 10-ма критеріями), мінімальний – 0.

Друга шкала оцінює здатність до виконання складних дій. Основні критерії – це користування телефоном, пересування на відстані, дрібні покупки у магазині, приготування їжі, ведення домашнього господарства, дозвілля, прання, прийом лікарських засобів та розпорядження особистими коштами. Максимальна кількість балів – 27 (по 3 бали за 9-ма критеріями), мінімальний – 0.

Отже, якщо особа, яка звернулася за послугою догляду, за результатами комплексного визначення ступеня індивідуальних потреб

особи набирає 127 балів – тоді така особа має I групу рухової активності і не потребує сторонньої допомоги. Від 100 до 126 балів – II група – може потребувати сторонньої допомоги при виконанні складних дій, але не потребує надання послуги з догляду вдома.

III-я група рухової активності (63-99 балів) визначає, що особа потребує сторонньої допомоги; заходи послуги можуть надаватись 1-2 рази на тиждень за необхідності. Але для цієї групи досить неоднозначним є визначення переліку надавачів послуги. З одного боку, у Державному стандарті не вказано жодних обмежень щодо виду надавачів. Проте у Постанові КМУ № 1040 від 06.10.2021 року «Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності на професійній основі» шкала групи рухової активності для визначення індивідуального стану отримувача наводиться тільки із IV по V групи. То ж за логікою підзаконних актів, фізична особа без ведення підприємницької діяльності не може надавати послугу отримувачам із III-ю групою рухової активності, а серед надавачів можуть бути тільки юридичні особи чи фізичні особи-підприємці, внесені у Реєстр надавачів соціальних послуг (Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності на професійній основі, 2022).

Щодо осіб із IV та V групи рухової активності, то послуги з догляду можуть надаватись усіма доступними надавачами, у тому числі фізичними особами без ведення підприємницької діяльності. Кількість днів на тиждень та робочі години збільшуються із 2-3 рази на тиждень для IV групи рухової активності до 6-7 разів на тиждень для V групи.

То ж саме результати комплексного визначення ступеню індивідуальних потреб і є основним документом, що в подальшому відповідає на такі питання:

- чи буде надаватись заявнику послуга догляду вдома?
- хто може бути надавачем послуги догляду вдома?
- які заходи, у якій кількості та із якою періодичністю будуть надаватись отримувачу послуги догляду вдома?

Групи рухової активності – основний критерій для визначення змісту і кількості заходів послуги, що застосовується для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю з фізичними та/або сенсорними порушеннями. Для осіб з когнітивними розладами наведена інша шкала визначення ступеня індивідуальних потреб, але принципи, закладені у ній, співпадають із зазначеними вище.

Отож, розібравшись із статусом отримувача послуг, можемо перейти до аналізу власне заходів. Вичерпний перелік заходів та витрати часу на кожен із них наведено у додатку 3 до Державного стандарту. Всі заходи згруповані у такі категорії, як допомога у веденні домашнього господарства, допомога у самообслуговуванні/догляд за дитиною з інвалідністю, допомога при пересуванні по помешканню, допомога в організації взаємодії із іншими фахівцями та службами, навчання навичкам самообслуговування, допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації, психологічна підтримка, надання інформації з питань соціального захисту, допомога у отриманні безоплатної правової допомоги тощо.

Більшість наведених заходів є універсальними, тобто потреба у них виникатиме у кожного отримувача послуг залежно від його здатності до самообслуговування. Це, до прикладу, придбання і доставка продовольчих товарів, допомога у приготуванні їжі та приготування їжі, прибирання житла, всі заходи категорії самообслуговування тощо. Але окремо виписані заходи, які будуть затребувані у сільській місцевості або при проживанні отримувача у приватному будинку у місті – розпалювання печі, прибирання снігу на подвір'ї, біління дерев, а також сезонні заходи – допомога у консервації овочів та фруктів тощо. Такі заходи можуть відбуватись 1-2 рази на рік, і, перш за все, їх суть – підтримання звичного для отримувача послуги способу життя.

Заходи послуги догляду вдома – допомога по господарству, консервація, ремонт одягу, косметичне прибирання, бесіди, спілкування, читання газет, книг, допомога у написанні листів, супроводження на прогулянку – більше відповідають змісту поняття турботи та піклування. Отримувач послуги в разі наявності цих заходів і їх якісного надання справді відчуває турботу про себе, про свої потреби, намагається

не втратити зв'язок із звичним для себе способом життя, із соціальним середовищем. І наявність цих заходів яскраво ілюструє ще одну важливу особливість послуги догляду вдома – противагу інституційному догляду (Петрочко, 2021).

Власне послуга догляду вдома і була створена із метою попередження інституалізації осіб з інвалідністю та осіб похилого віку. Адже особа, яка потребує догляду, може реалізувати одне із основних прав, закріплених у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю – право на рівноцінне проживання у звичайних місцях, недопущення повного включення і залучення до місцевої спільноти (Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів), 2016). Окрім того, соціальна послуга з догляду вдома забезпечує право вибору особам з інвалідністю власного місця проживання та з ким проживати; забезпечує доступ до різного роду послуг, що надаються вдома, за місцем проживання, та інших допоміжних послуг на базі місцевої спільноти; сприяє недопущенню ізоляції або сегрегації від місцевої спільноти; допомагає доступу до загального користування місць, що відповідають потребам осіб з інвалідністю (Загальна декларація прав людини, 1948).

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю у 2009 році (Кон-

венція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів), 2016). Основні принципи, закладені у конвенції (стаття 3 «Загальні принципи»), є складовими принципів надання послуги догляду вдома. Це недискримінація, співучасть, автономія, свобода вибору, соціальна інтеграція, гендерна рівність та забезпечення рівних можливостей. І саме догляд вдома серед інших видів послуг догляду найбільше відповідає забезпеченню цих принципів щодо отримувачів послуг (Деякі питання діяльності центрів соціальних служб, 2021).

Отже, надання послуги догляду саме вдома, за звичним для отримувача місцем перебування, створює умови для недопущення інституалізації конкретного отримувача і сприяє забезпеченню його основоположних прав, у тому числі прав людини з інвалідністю, а також виявленню турботи та піклування та мінімізації наслідків складних життєвих обставин.

Висновки. Отже, догляд як комплекс заходів зі створення сприятливих умов для життєдіяльності людини, яка через стан здоров'я не має можливості до самообслуговування, є важливим елементом формування суспільства рівних прав та можливостей. Через власний стан здоров'я кожна людина може в певний момент свого життя потребувати стороннього догляду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб : Постанова Каб. Міністрів України від 01.06.2020 р. № 479 : станом на 25 трав. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-п#Text> (дата звернення: 11.12.2022).
2. Деякі питання призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності на професійній основі : Постанова Каб. Міністрів України від 06.10.2021 р. № 1040 : станом на 19 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2021-п#Text> (дата звернення: 11.12.2022).
3. Догляд. Словник української мови : словник. URL: <https://slova.com.ua/word/догляд> (дата звернення: 11.12.2022).
4. Доглядати. *Академічний тлумачний словник української мови* : тлумач. слов. URL: <http://sum.in.ua/s/doghljadaty> (дата звернення: 11.12.2022).
5. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 11.12.2022).
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р. : станом на 6 лип. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 11.12.2022).
7. Петрочко Ж. Деінституалізація. *Енциклопедія освіти* : енциклопедія / ред. В. Кремень. 2-ге вид. Київ, 2021. С. 197–198. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39233/>
8. Про затвердження Державного стандарту догляду вдома : Наказ М-ва соц. політики України від 13.11.2013 р. № 760 : станом на 1 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#Text> (дата звернення: 11.12.2022).

9. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ М-ва соц. політики України від 23.06.2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення: 11.12.2022).
10. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 11.12.2022).
11. Спіріна, Т. П., Лунь, К. О. (2021). Надання інтегрованих соціальних послуг в Україні: міждисциплінарний підхід. *Інноваційна педагогіка : науковий журнл.* Вип. 40. 215–218. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.45>

REFERENCES:

1. Deyaki pytannya diyal'nosti tsentriv sotsial'nykh sluzhb : Postanova Kab. Ministriv Ukrayiny vid 01.06.2020 r. № 479 : stanom na 25 trav. 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-p#Text> (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
2. Deyaki pytannya pryznachennya i vyplaty kompensatsiyi fizychnym osobam, yaki nadayut' sotsial'ni posluhy z dohlyadu bez zdiysnennya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti na profesiyniy osnovi : Postanova Kab. Ministriv Ukrayiny vid 06.10.2021 r. № 1040 : stanom na 19 trav. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2021-p#Text> (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
3. Dohlyad. Slovnyk ukrayins'koyi movy : slovnyk. URL: <https://slova.com.ua/word/dohlyad> (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
4. Dohlyadaty. Akademichnyy tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy : tlumach. slov. URL: <http://sum.in.ua/s/doghlyadaty> (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
5. Zahal'na deklaratsiya prav lyudyny (ros/ukr) : Deklaratsiya Orh. Ob'yedn. Natsiy vid 10.12.1948 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
6. Konventsiya pro prava osib z invalidnistyu (Konventsiya pro prava invalidiv) : Konventsiya Orh. Ob'yedn. Natsiy vid 13.12.2006 r. : stanom na 6 lyp. 2016 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
7. Petrochko ZH. Deinstyualiztsiya. Entsyklopediya osvity : entsyklopediya / red. V. Kremen'. 2-he vyd. Kyiv, 2021. S. 197–198. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39233/> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennya Derzhavnoho standartu dohlyadu vdoma : Nakaz M-va sots. polityky Ukrayiny vid 13.11.2013 r. № 760 : stanom na 1 lyp. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1990-13#Text> (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennya Klyasyfikatora sotsial'nykh posluh : Nakaz M-va sots. polityky Ukrayiny vid 23.06.2020 r. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
10. Pro sotsial'ni posluhy : Zakon Ukrayiny vid 17.01.2019 r. № 2671-VIII : stanom na 27 kvit. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (data zvernennya: 11.12.2022) [in Ukrainian].
11. Spirina, T. P., Lun', K. O. (2021). Nadannya intehrovanykh sotsial'nykh posluh v Ukrayini: mizhdystyplinarnyy pidkhid. *Innovatsiyina pedahohika : naukovyy zhurnl.* Vyp. 40. 215–218. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/40.45> [in Ukrainian].

УДК 37:004

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.3>

Олексій КЛОЧКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Людмила ПОНОМАРЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-4591-563X

Бібліографічний опис статті: Клочко, О., Пономаренко, Л. (2022). Шляхи формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 20–26, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.3>

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ У СУЧАСНОМУ КІБЕРПРОСТОРИ

Сучасне інформаційно-технологічне суспільство надає неповнолітнім можливості для розвитку соціальних компетентностей і особистісного потенціалу. Сучасний кіберпростір став не тільки джерелом отримання та поширення інформації, але й джерелом та засобом соціальної комунікації, а також важливим джерелом дозвілля і розваг. У питаннях формування безпечної поведінки неповнолітніх у кіберпросторі фахівцям доцільно активно використовувати Internet-мережу.

У статті апелюємо до узагальненого визначення дефініції «безпечна поведінка у кіберпросторі». Це сукупність дій особистості під час взаємодії із мережею Internet, у ході якої відбувається задоволення інформаційно-пошукових, аналітичних, пізнавальних, дозвіллевих та інших «корисних потреб» користувача, а також запобігання ризикам та небезпекам залучення його до небезпечного, шкідливого контенту навмисно чи випадково.

Мета дослідження полягає у дослідженні загальних шляхів формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі. Формуванню навичок безпечної поведінки у кіберпросторі сприятиме розвиток у неповнолітніх відповідної загальної компетентності: «повага до прав людини online»; «участь online»; «збереження здоров'я під час роботи із цифровими пристроями»; «звернення по допомогу та захист».

Одним із пріоритетних шляхів ефективного формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі є розвиток, просування мережею т.зв. «пізнавального кіберпростору». Зазначений технологічний процес формують спеціально організовані на відповідних платформах активності, івенти. Упровадження такого контенту надає для неповнолітніх можливості для формування навичок безпечної поведінки, особистої медіаграмотності; відвернення уваги від негативного контенту, небезпек у мережі; сприяння правильного, вибіркового ставлення до усього контенту у кіберпросторі; для розвитку відповідних професійних компетентностей у сфері кібертехнологій сучасного цифрового середовища, і проведення на їх основі інноваційного змістовного дозвілля; для розвитку і поширенню ідей кібербезпеки, раціональної і продуктивної поведінки у цифровому просторі; основи правильного усвідомлення можливостей кіберпростору, реалізації свого творчого, інтелектуального потенціалу, розуміння шляхів особистісного становлення і суспільного визнання.

Ключові слова: кіберпростір, неповнолітні, безпечна поведінка, Internet-мережа, пізнавальний кіберпростір.

Oleksii KLOCHKO

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Potemnska str., 87, Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Lyudmyla PONOMARENKO

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Pomenska str., 87, Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-4591-563X

To cite this article: Klochko, O., Ponomarenko, L. (2022). Shlyakhy formuvannya bezpechnoyi povedinky nepovnlitnikh u suchasnomu kiberprostorі [Ways of formation of safe behavior of minors in modern cyberspace]. *Vichlyvist. Humanitas*, 5, 20–26, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.3>

WAYS OF FORMATION OF SAFE BEHAVIOR OF MINORS IN MODERN CYBERSPACE

In the article we appeal to the generalized definition of the definition of «safe behavior in cyberspace». This is a set of actions of a person when interacting with the Internet, during which the information retrieval, analytical, cognitive, leisure and other «useful needs» of the user are satisfied, as well as the prevention of risks and dangers of attracting him to dangerous, malicious content intentionally or accidentally.

The purpose of the study is to study the general ways of forming the safe behavior of minors in modern cyberspace. The formation of safe behavior skills in cyberspace will be facilitated by the development of relevant general competence among minors: «respect for human rights online»; «participation online»; «preservation of health when working with digital devices»; «Seeking help and protection».

One of the priority areas for the effective formation of the safe behavior of minors in modern cyberspace is the development and promotion of the so-called network. «cognitive cyberspace». The specified technological process is formed by events specially organized on the respective activity platforms. The introduction of such content provides minors with opportunities to develop safe behavior skills, personal media literacy; diverting attention from negative content, online dangers; promoting proper, selective attitudes towards all content in cyberspace. It also contributes to the development of professional competencies in the field of cyber technologies of the modern digital environment and the implementation of innovative meaningful leisure activities on their basis. Creates conditions for the development and dissemination of cybersecurity ideas, rational and productive behavior in the digital space; the basics of correct understanding of the possibilities of cyberspace, the realization of one's creative, intellectual potential, understanding the ways of personal development and public recognition.

Key words: cyberspace, minors, safe behavior, Internet, cognitive cyberspace.

Актуальність проблеми. Сучасне інформаційно-технологічне суспільство надає неповнолітнім можливості для розвитку соціальних компетентностей і особистісного потенціалу; виступає важливим освітньо-розвивальним й профілактичним ресурсом в освітньому середовищі. Сучасний кіберпростір став не тільки джерелом отримання та поширення інформації, але й джерелом та засобом соціальної комунікації, а також важливим джерелом дозвілля і розваг. Як і будь-яка інша соціальна дійсність, реальність у мережі зосереджує у собі прогресивні ідеї суспільства, позитивні сторони освіти, комунікації та соціалізації підростаючого покоління (О. Клочко, 2019). Тому стверджуємо, що у питаннях формування безпечної поведінки неповнолітніх у кіберпросторі фахівцям доцільно активно використовувати і саму Internet-мережу. Тим самим актуалізуємо питання набуття неповнолітніми позитивного соціального досвіду за допомогою і через кіберпростір.

Відповідно до узагальнених наукових тверджень та методологічних підходів для більшості

дослідників спільним розумінням терміну «безпечна поведінка у кіберпросторі» є визначена сукупність дій особистості під час взаємодії із мережею Internet, у ході якої відбувається задоволення інформаційно-пошукових, аналітичних, пізнавальних, дозвіллевих та інших «корисних потреб» користувача, а також запобігання ризикам та небезпекам залучення його до небезпечного, шкідливого контенту навмисно чи випадково.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що проблеми організації безпечного кіберпростору для неповнолітніх, у тому числі у соціальних мережах, пошуку оптимальних шляхів зменшення негативного впливу Internet-мережі, попередження кібербулінгу та іншого негативного контенту звернена увага багатьох теоретиків-науковців, практиків соціальної роботи, а також психологів, кіберполіції. Проблемам й перспективам удосконалення кіберпростору та технологізації кібербезпеки присвячені численні наукові розвідки (О. Ткаченко, К. Ткаченко, 2018; Фурашев, 2022) Заслугове

на увагу наукова позиція науковців, які досліджують загальні правила та особливості безпечної поведінки підлітків у Internet-мережі (Єсіна, Стрельнікова, 2021; Черних, 2020; Снітко, 2020). На предметну увагу заслуговують Інтернет-ресурси, які формують окремі шляхи альтернативної, безпечної поведінки для сучасної молоді у кіберпросторі (сайти «Комп'ютерна академія «Шаг»; «Комп'ютерні курси СумДУ» та ін.). Однак, беручи до уваги стан, динаміку й перспективність розвитку мережі Internet, кіберпростору загалом, необхідність продовження процесу удосконалення засобів, шляхів забезпечення безпечної поведінки, потребують належної конкретизації технологічних процесів своєї реалізації.

Мета статті полягає у дослідженні загальних шляхів формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті дослідження звернемося до найбільш узагальненого, на наш погляд, трактування терміну «кіберпростір», запропоноване науковцями О. Ткаченком та К. Ткаченком. Дослідники вказують, що під дефініцією «кіберпростір» розуміється кіберінформаційне середовище, що відображає сутність об'єктів кіберінформаційної інфраструктури, а також системи взаємозв'язків між ними. Згідно авторської позиції цих науковців, до об'єктів такої кіберінформаційної інфраструктури відносяться апаратно-технічні складові (сучасні гаджети), програмно-технологічні складові (комп'ютерні мережі, мережа Internet, програмне забезпечення), інформаційні складові (інформаційні бази, веб-контенти, відомості у мережі тощо) (О. Ткаченко, К. Ткаченко, 2018).

Зазначимо, що однією із важливих передумов процесу формування безпечної поведінки у сучасному кіберпросторі є, на нашу думку, визначення, обґрунтування і подальше використання загальних теоретико-методологічних концептів побудови такої поведінки. На референтну думку О. Черних, у цьому контексті вкрай важливим постає визначення дефініції «загальної компетентності безпечної поведінки у кіберпросторі». Авторка розглядає даний концепт як відповідну сукупність знань, умінь, цінностей та соціального досвіду, що втілені у практичну діяльність, яка сприяє задоволенню потреб особистості непо-

внолітнього і водночас запобігає можливості завдання збитків фізичному, психічному, соціальному благополуччю, майну користувача у час користування Internet-мережею (О. Черних, 2020).

Отже, формуванню навичок безпечної поведінки у кіберпросторі, на думку, О. Черних (2020), сприятиме розвиток у неповнолітніх відповідної загальної компетентності, що матиме складові:

- компетентність «повага до прав людини online», що передбачає знання про права людини online, їх суворе дотримання; відповідальне ставлення до Internet-мережі як до спеціально організованого простору та важливого інструменту реалізації основних прав людини;

- компетентність «участь online», що передбачає отримання знань про можливості електронної участі; набуття досвіду участі online; формування ціннісного ставлення у прийнятті рішень, що стосуються людини;

- компетентність «збереження здоров'я під час роботи із цифровими пристроями», що передбачає отримання знань про загрози у Internet-мережі, а також їх вплив на здоров'я користувачів; здійснення заходів щодо збереження здоров'я під час користування мережею;

- компетентність «звернення по допомогу та захист», що передбачає отримання знань про основні шляхи отримання допомоги та захисту під час користування Internet-мережею; набуття досвіду звернень по допомогу та захист у разі загроз у Internet-мережі (О. Черних, 2020).

Зазначимо, що формуванню безпечної поведінки неповнолітніх у кіберпросторі сприятиме організація доступу до Internet-мережі й діяльності у ній дотримання відповідних принципів. Такими принципами формування безпечної поведінки у кіберпросторі, за визначенням О. Черних, є:

- визнання мережі Internet як значущого фактору соціалізації неповнолітніх;

- зосередження на можливостях, які надає мережа Internet, її позитивному впливі на розвиток та соціалізацію неповнолітніх;

- розуміння сутності поняття «права людини online»;

- наукової обґрунтованості;

- систематичного моніторингу програм і заходів з формування безпечної поведінки у мережі Internet;

- скоординованої взаємодії;
- готовності до упровадження діяльності щодо формування безпечної поведінки у мережі Internet;
- позитивної атмосфери;
- доступності до необхідної інформації;
- урахування ризиків та небезпек залучення користувачів до небезпечного, шкідливого контенту навмисно чи випадково (О. Черних, 2020).

Вважаємо, що одним із пріоритетних шляхів ефективного формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі є розвиток, просування мережею т.зв. «пізнавального кіберпростору».

Важлива правильна стимуляція пізнавальних процесів неповнолітніх і правильне використання відповідних ресурсів кіберпростору щодо формування безпечної поведінки, медіаграмотності підростаючого покоління. На сьогодні, необхідним залишається використання можливостей сучасних мобільних додатків й різних мережевих конструктів у процесі зменшення уваги неповнолітніх до негативних «челеджів», небезпек у мережі, а також їхнього правильного, вибіркового ставлення до усього контенту у кіберпросторі.

Приміром, одним із таких прикладів, вбачаємо, використання програми «Shazam» (чи то подібних) з метою проведення різних розважальних активностей із неповнолітніми – музичних «батлів» (конкурсів) типу «Вгадай пісню чи мелодію», «Шо_за_сонг» тощо.

Дедалі більшою популярністю саме серед підростаючого покоління користуються інноваційні розважальні послуги із використанням сучасних кібертехнологій (лазер шоу; робототехніка; віртуальна реальність; організація, трансляції кіберспортивних івентів (заходів) тощо). Це контрольовані, дозовані для пізнавальної активності неповнолітніх технології, що розвивають відповідні професійні компетентності у сфері кібертехнологій сучасного цифрового середовища. На їх основі також пропонують варіанти для проведення інноваційного змістовного дозвілля.

Розвитку і поширенню ідей медіаграмотності, кібербезпеки, раціональної і продуктивної поведінки у цифровому просторі сприяють спеціалізовані освітньо-розвивальні

студії, курси, програми, школи із набуття учнівською молоддю компетентностей у сфері програмування, робототехніки, створенні 3-D моделей, ігор. Важливим є інформування, ознайомлення, зацікавлення неповнолітніх про різні можливості, що пропонує сучасний кіберпростір. Адже саме такі додаткові освітньо-розвивальні курси чи програми і формуватимуть основу правильного усвідомлення можливостей кіберпростору, реалізації свого творчого, інтелектуального потенціалу, розуміння шляхів особистісного становлення і суспільного визнання. Правильний спеціально організований процес цих курсів і програм дозволить:

- сформувані раціональні особистісні інтереси учня; виставити для себе пріоритети та цілі; визначити призначення особистісного запиту на кіберпростір, його можливості;
- розробляти нові технології у IT-сфері;
- сформувані вміння доводити справу до кінця;
- розвинути просторове, логічне і критичне мислення; аналітичні здібності; уміння планувати;
- навчитися працювати у команді, взаємодіями з однолітками; відстоювати свою думку; вести переговори та комунікацію; проводити публічні виступи і роботи самопрезентації;
- розвинути фантазію, креативність; ефективно використовувати творчий підхід до вирішення будь-яких задач;
- сформувані навички «hard skills»: створення 3-D моделей ті ігрового світу зі своїм сюжетом; написання коду на мові програмування Lua; використання основ гейм- і левел-дизайну; вивчення ігрової логіки; робота з анімацією тощо (сайти «Комп'ютерна академія «Шаг»; «Комп'ютерні курси СумДУ»).

Звичайно, зазначений перелік активностей не є вичерпним, може доповнюватися відповідно до запитів і потреб самих неповнолітніх, а також може змінюватися відповідно до фінансово-організаційних, креативних можливостей та особистих уподобань організаторів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, стверджуємо, що одним із пріоритетних шляхів ефективного формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі є реалізація т.зв.

Рис. 1. Скріншот із відкритих сторінок соціальних мереж

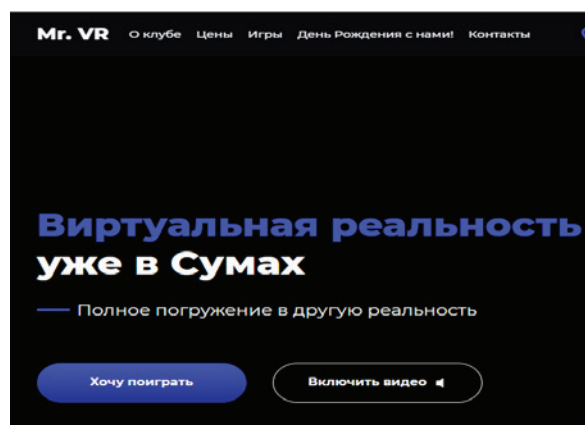
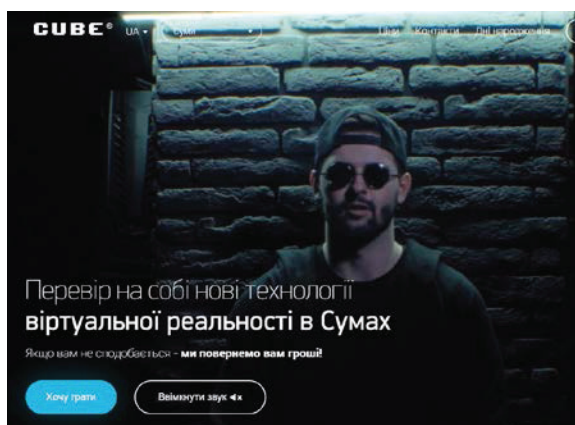
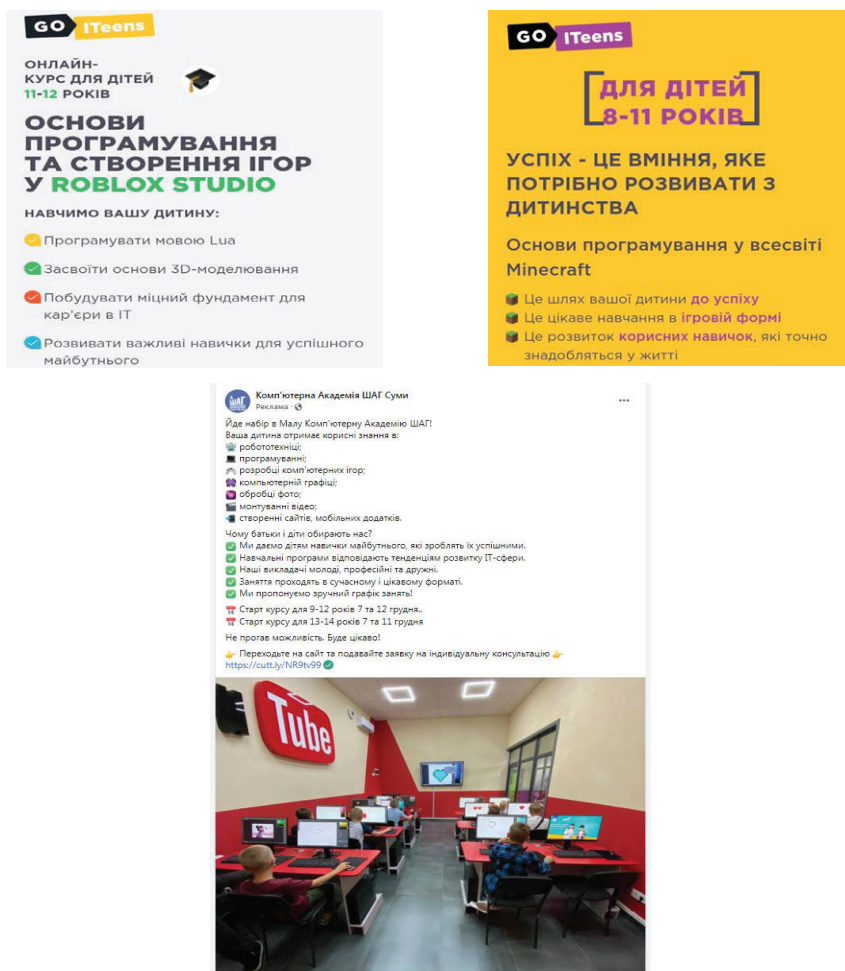

Рис. 2. Скріншоти із відкритих Internet-джерел (сайти «VR Клуб Paralel», «VR Cube»)

«пізнавального кіберпростору». Зазначений технологічний процес формують спеціально організовані на відповідних платформах активності, івенти. Упровадження такого контенту надає для неповнолітніх можливостей для формування навичок безпечної поведінки, особистої медіа грамотності; відвернення уваги від негативного контенту, небезпек у мережі;

сприяння правильного, вибіркового ставлення до усього контенту у кіберпросторі; для розвитку відповідних професійних компетентностей у сфері кібертехнологій сучасного цифрового середовища, і проведення на їх основі інноваційного змістовного дозвілля; для розвитку і поширення ідей кібербезпеки, раціональної і продуктивної поведінки у цифровому про-

Комп'ютерні курси в СумДУ

Початок події: 2020-02-08
 Статус події: new
 Навчальний центр «Проф-ІТ» СумДУ
 Запрошує студентів, школярів та дорослих на навчання.
 Центр працює на базі комп'ютерних класів університету понад 20 років.
 На сьогодні «Проф-ІТ» розбудовує свою діяльність у різних напрямках ІТ-технологій, пропонуючи слухачам різного віку й статусу навчання:

- з програмування;
- з комп'ютерної графіки;
- з розробки сайтів;
- з апаратного обладнання ПК, установки й налаштування операційної системи;
- з комп'ютерних мереж (курси академії Cisco);
- основи ОС Linux (курси академії Cisco);
- з розробки комп'ютерної гри з використанням 3D-графіки та програмування;
- дистанційні курси IT Academy Microsoft

Рис. 3. Скріншоти із відкритих Internet-джерел (сайти «Комп'ютерна академія «Шаг», «Комп'ютерні курси СумДУ»)

сторі, основи правильного усвідомлення можливостей кіберпростору, реалізації свого творчого, інтелектуального потенціалу, розуміння шляхів особистісного становлення і суспільного визнання.

Перспективним напрямом подальшої діяльності постає розробка й експериментальна перевірка загальної технології формування безпечної поведінки неповнолітніх у сучасному кіберпросторі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єсіна Н.О., Підготовка майбутнього соціального фахівця до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах / Н.О. Єсіна, О.О. Стрельнікова. SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. 2021. №11. С. 30-37.
2. Ключко О.О. Освітньо-профілактичний потенціал мережевих ігор / О.О. Ключко. Науковий журнал «Молодий вчений». 2019. № 2(66). С. 546-549.

3. Сайт установи «Комп'ютерна академія «Шаг». URL: <https://sumy.itstep.org/>.
4. Сайт установи «Комп'ютерні курси СумДУ». URL: <https://news.sumdu.edu.ua/uk/announcements/14-announcements-archive/10955-komp-yuterni-kursi-v-sumdu-pochatok-zanyat-8-lyutogo-2020-roku.html>.
5. Клочко О., Ткаченко К. Кіберпростір і кібербезпека: проблеми, перспективи, технології. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2018. №1. С. 75-86.
6. Черних О.О. Онлайн : навчально-методичний посібник. Київ : ВАІТЕ, 2020. 108 с.
7. Сайт установи «VR Клуб Paralel». URL: <https://parallel.in.ua/>.
8. Сайт установи «VR Cube (Клуб віртуальної реальності «Куб»)). URL: https://vr.sumy.ua/?gclid=Cj0KCQiAjJQOBhCkARIsAEKMtO2tT3EJfSep1DmYbyAtDX9P0dec6JzPjmhJ8hTOqIiXz9zQ8IIRbvwaAh3xEALw_wcB.

REFERENCES:

1. Yesina, N.O., & Strelnikova, O.O. (2021). Pidhotovka maybutnoho sotsialnoho fakhivtsya do formuvannya bezpechnoyi povedinky pidlitkiv u sotsialnykh merezhakh [Preparation of the future social specialist for the formation of safe behavior of teenagers in social networks]. *SOCIOPROSTIR: mizhdystsyplinarynyy elektronnyy zbirnyk naukovykh prats z sotsiologiyi ta sotsialnoyi roboty – SOCIOPROSTIR: an interdisciplinary electronic collection of scientific works on sociology and social work, 11*, 30-37 [in Ukrainian].
2. Klochko, O.O. (2019). Osvitno-profilaktychnyyu potentsial merezhevykh ihor. [Educational and preventive potential of online games]. *Naukovyy zhurnal «Molodyy vchenyy» – Scientific magazine «Young Scientist», 2(66)*, 546-549 [in Ukrainian].
3. Sayt ustanovy «Komputerna akademiya «Shah» [Site of the institution «Shag Computer Academy»]. *sumy.itstep.org/*. Retrieved from: <https://sumy.itstep.org/> [in Ukrainian].
4. Sayt ustanovy «Komputerni kursy SumDU» [Site of the institution «Computer courses of Sumy State University»]. *news.sumdu.edu.ua/uk/announcements/14-announcements-archive/10955-komp-yuterni-kursi-v-sumdu-pochatok-zanyat-8-lyutogo-2020-roku.html*. Retrieved from: <https://news.sumdu.edu.ua/uk/announcements/14-announcements-archive/10955-komp-yuterni-kursi-v-sumdu-pochatok-zanyat-8-lyutogo-2020-roku.html> [in Ukrainian].
5. Tkachenko, O., & Tkachenko, K. (2018). Kiberprostir i kiberbezpeka: problemy, perspektyvy, tekhnolohiyi [Cyberspace and cyber security: problems, prospects, technologies]. *Tsyfrova platforma: informatsiyi tekhnolohiyi v sotsiokulturniy sferi – Digital platform: information technologies in the socio-cultural sphere, 1*, 75-86 [in Ukrainian].
6. Chernykh, O.O. (2020). Onlayk [Online]. Kyiv: ВАІТЕ [in Ukrainian].
7. Sayt ustanovy «VR Klub Paralel» [Site of the institution «VR Club Paralel»]. *parallel.in.ua/*. Retrieved from: <https://parallel.in.ua/> [in Ukrainian].
8. Sayt ustanovy «VR Cube (Klub virtualnoyi realnosti «Kub»))» [Site of the institution «VR Cube (Virtual Reality Club «Cube»))». *vr.sumy.ua/?gclid=Cj0KCQiAjJQOBhCkARIsAEKMtO2tT3EJfSep1DmYbyAtDX9P0dec6JzPjmhJ8hTOqIiXz9zQ8IIRbvwaAh3xEALw_wcB*. Retrieved from: https://vr.sumy.ua/?gclid=Cj0KCQiAjJQOBhCkARIsAEKMtO2tT3EJfSep1DmYbyAtDX9P0dec6JzPjmhJ8hTOqIiXz9zQ8IIRbvwaAh3xEALw_wcB [in Ukrainian].

УДК 37.013.42:005.53

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.4>

Андрій КОЛОСОК

кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Світлана БУДНІК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-7859-6153

Scopus-Author ID: 57210969303

Бібліографічний опис статті: Колосок, А., Буднік, С. (2022). Теоретичні аспекти соціально-педагогічного проектування. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 27–34, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.4>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЄКТУВАННЯ

У статті проаналізовано сутність та зміст понять «соціально проектування», «педагогічне проектування», «соціально-педагогічне проектування», виокремлено найбільш відомі підходи до їх трактування. Досліджено актуальні питання навчально-виховного процесу, спрямованого на впровадження соціально-педагогічного проектування у закладах вищої освіти. Узагальнено основні вимоги до проектування освітнього середовища ЗВО та професійної підготовки майбутніх фахівців-педагогів.

Вказано, що соціально проектування – це конструювання індивідом, групою чи організацією дії, спрямованої на досягнення соціально значущої мети, яка є локалізованою за місцем, часом і ресурсами. Сутність соціального проектування полягає в конструюванні бажаних станів майбутнього.

Зазначено, відмінності між соціальними та освітніми проектами. На відміну від соціальних проектів, які спрямовані на перетворення та вдосконалення соціуму, суспільних відносин і процесів, педагогічні проекти сфокусовані на вирішенні завдань освіти та виховання.

Визначено об'єкти соціальних проектів: соціально-культурне середовище (створення сприятливого соціокультурного простору та оптимізація умов саморозвитку особистості, соціальної групи, території в цілому); спосіб життя (підтримка окремих видів та напрямів діяльності особистості, які сприяють зростанню якісних показників життя); сфери життєдіяльності особистості (освітня, навчальна, виробнича, спортивна, інформаційна тощо).

Обґрунтовано, що соціально-педагогічний проект – це сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є вдосконалення педагогічних процесів (розвитку, освіти, виховання, соціального становлення особистості) у певних соціокультурних умовах. Соціально-педагогічне проектування – це попереднє цілеспрямоване визначення і конструювання програми діяльності суб'єктів педагогічного процесу в їхній взаємодії, а також подальша реалізація цієї програми, що спрямована на забезпечення особистісно-розвивального підходу до виховання та навчання.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються у виявленні актуальних проблем використання соціально-педагогічного проектування.

Ключові слова: проект, соціально проектування, педагогічне проектування, соціально-педагогічне проектування.

Andriy KOLOSOK

PhD in Economics, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0001-9167-5430

Scopus-Author ID: 36069569400

Web of Science Researcher ID: W-6262-2018

Svitlana BUDNIK

Candidate of Pedagogic Sciences (Ph. D.), Docent Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-7859-6153

Scopus-Author ID: 57210969303

To cite this article: Kolosok, A., Budnik, S. (2022). Teoretychni aspekty sotsialno-pedahohichnoho proiektuvannia [Theoretical aspects of social and pedagogical design]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 27–34, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.4>

THEORETICAL ASPECTS OF SOCIAL-PEDAGOGICAL DESIGN

The article analyzes various definitions of the essence and content of the concepts of "social design", "pedagogical design" and "social-pedagogical design", identifies the most well-known approaches to their interpretation. The study deals with topical issues of the educational process aimed at the implementation of social-pedagogical design in higher education institutions. In particular the main requirements are summarized for the design of the educational environment of higher education institutions in general and the professional training of future teachers.

The article notes that the concept of "project" appeared in the scientific literature, is interpreted as a "technical project", "public project", "project of social order". The formation of design takes place within the framework of engineering activities. This is due to the need to transfer the graphic image by the engineer to production. Again, the purely technical properties of social design of that time are tracked. At that time, the concept of social engineering is more common.

In fact, social design is separated from technical and at the stage of development absorbs the properties and features of planning, forecasting and design.

The development of social design begins since the middle of XX century. Scientists interpret the essence of the concept of "design" differently, and there is no single accepted definition. But the leading idea of many definitions is that design is the creation of an image of the desired future.

Social design is the construction by an individual, group or organization of an action aimed at achieving a socially significant goal that is localized in place, time and resources. The essence of social design is to design the desired states of the future. Social design can be considered as innovation activity, since it involves clearly designed actions localized in time, place and resources.

There are certain differences between social and educational projects are noted. Unlike social projects aimed at transforming and improving society, social relations and processes, the pedagogical project is focused on solving the problems of education and upbringing. But this happens in its pure form. When goals and problems are combined, social and pedagogical design arises. Its objects are: social-cultural environment (creation of a favorable sociocultural space and optimization of conditions for self-development of the individual, social group, territory as a whole); lifestyle (support of certain types and directions of activity of the individual, which contribute to the growth of quality indicators of life); spheres of personality life (educational, educational, production, sports, information, etc.). Therefore, the social-pedagogical project is a constructed social innovation, the purpose of which is to improve pedagogical processes (development, education, upbringing, social formation of the individual) in certain sociocultural conditions.

The conclusion is substantiated based on the theoretical analysis of scientific literature, that socio-pedagogical design is a preliminary purposeful definition and design of the program of activities of the subjects of the pedagogical process in their interaction, as well as the further implementation of this program aimed at providing a personal-development approach to education and training.

Prospects for further scientific research are seen in identifying topical problems of using social and pedagogical design.

Key words: project, social design, pedagogical design, social-pedagogical design.

Актуальність проблеми. Україна перебуває у складному соціально-економічному стані, викликаному військовими діями. По їх завершенню, виникне проблема відбудови економіки країни та повернення населення до нормальної життєдіяльності. Важливим інструментом реформування життєдіяльності суспільства є проєктування, зокрема й соціально-педагогічне. Воно дає змогу здійснювати адаптацію та реабілітацію учасників бойових дій

та постраждалого населення до мирних умов життя.

Для результативного застосування соціально-педагогічного проєктування необхідно з'ясувати його зміст, поняття та особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних основ соціального проєктування займалися: Бутченко Т., Ворона П., Гончаренко С., Грабчак О., Довга М., Киричук В., Костіна В., Михайлишин Г.,

Мішина С., Мішин О., Неділько В., Пузіков Д., Скиба К., Тюпля Л., Цимбалару А. та інші.

Проте, вказані науковці розглядали теоретичні аспекти застосування соціальних проєктів, не висвітлюючи у повній мірі особливостей соціально-педагогічного проєктування, тому дана наукова проблема потребує подальшого дослідження.

Метою дослідження є аналіз теоретичних аспектів соціально-педагогічного проєктування.

Виклад основного дослідження. Аналізуючи історію становлення соціального проєктування, окремі дослідники стверджують, що з'явилося воно ще за античних часів, інші вважають, що виникло у 70-х роках ХХ ст. З давніх часів у роботах відомих діячів трапляються проєктні елементи. Однак саме поняття «соціальне проєктування» зустрічається в сучасній науці не так давно. У 20–30 роках минулого століття з'явилося проєктування соціальної культури, нових суспільних відносин, нового мислення людини.

Поняття «проєкт», що з'явилося у науковій літературі, тлумачиться як «технічний проєкт», «суспільний проєкт», «проєкт суспільного устрою». Формування проєктування відбувається

в межах інженерної діяльності. Це пов'язано з необхідністю передачі графічного зображення інженером на виробництво. Знову ж таки відслідковується суто технічні властивості соціального проєктування того часу. В той час частіше зустрічається поняття соціальної інженерії.

Проєктування, що склалося в технічних галузях знань середини ХХ ст., поширилося і в гуманітарній сфері: виникло дизайнерське, економічне, екологічне, педагогічне, дослідницьке, організаційне проєктування. Організаційне проєктування в освітній галузі дає основу створення як широкомасштабних проєктів, спрямованих на розв'язання сучасних проблем освітньої галузі, так і проєктів модернізації навчально-виховного процесу конкретного освітнього закладу.

Оскільки предметом нашого дослідження в широкому розумінні є соціально-педагогічне проєктування, варто визначити сутність понять «проєкт», «проєктування», «соціальне проєктування» та «педагогічне проєктування».

Уважаємо за доцільне навести дефініції поняття «проєкт» у сучасній педагогічній теорії й практиці, запропоновані різними вченими (табл. 1).

Таблиця 1

Дефініції поняття «проєкт»

№	Трактування поняття «проєкт»	Джерело
1.	«діяльність, за якої матеріальні, фінансові та людські ресурси організовано новаторським шляхом для виконання унікальної роботи при обмеженні у часі та витратах, щоб досягти позитивних змін, визначених кількісними та якісними параметрами задуму».	(Ворона, 2013).
2.	«створення прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкта (стану)».	(Гончаренко, 2000).
3.	«система реалізації спланованих послідовних дій, спрямованих на досягнення певного передбаченого результату; під проєктом, з одного боку, розуміється результат діяльності – отриманий продукт (продуктивний аспект), а з іншого – інноваційна форма організації спільної роботи, спрямованої на досягнення певного результату (діяльнісний аспект)».	(Цимбалару, 2009).
4.	«Термін «проєкт» має кілька значень і майже всі вони мають відношення до педагогіки. По-перше, проєкт – це попередній (можливий) тест будь-якого документа. По-друге, проєкт розуміють як певну акцію, сукупність заходів, об'єднаних однією програмою або організаційну форму цілеспрямованої діяльності. Як приклад можна відзначити один з найбільш грандіозних проєктів – Інтернет. І третє значення проєкту – діяльність по створенню (виробленні, планування, конструювання) будь-якої системи, об'єкта чи моделі. Що стосується проєктування і конструювання, то їх відмінність також носить досить відносний характер. Але все ж відмінність у тому, що проєктування може бути і теоретичним (на папері або на комп'ютері), а конструювання припускає матеріальне втілення проєктної діяльності».	(Скиба, 2004).
5.	«комплекс розроблених на майбутню перспективу заходів, що передбачає розрахунок та освоєння необхідної кількості фінансових, матеріальних, людських та інших видів ресурсів з метою досягнення поставленої мети».	Авторське визначення

Одним із різновидів проєктування є соціальне проєктування, сутність якого науковці також висвітлюють по-різному (табл. 2).

У контексті нашого дослідження необхідно звернути увагу на педагогічне проєктування. Низка авторів безпосередньо досліджували педагогічне проєктування у загальноосвітньому закладі та проєктування й моделювання освітнього процесу у закладі вищої школи, підготовку викладачів до педагогічного проєктування тощо.

Зокрема, Костіна В. розглядає педагогічне проєктування освітнього середовища в двох площинах: як створення умов для розвитку учня з урахуванням його власних потреб та запитів у процесі навчання та як підсистема педагогічних новоутворень майбутнього фахівця в системі його професійної підготовки (Костіна, 2004). Цимбалару А. висвітлює семантику понятійного апарату проблеми педагогічного проєктування (Цимбалару, 2009).

Дослідники Тюптя Л., Пузіков Д. вважають, що «педагогічне проєктування» – це специфічний різновид соціального проєктування; механізм педагогічної діяльності, який дає можливість

педагогам іти врівень, і, що найважливіше, випереджати (передбачати, враховувати) зміни, які відбуваються в соціокультурному та освітньому середовищі». Враховуючи соціальний характер освіти майбутніх фахівців із соціальної роботи, перебільшити значущість цього механізму для їх підготовки неможливо (Тюптя, 2005).

Таким чином, можна зробити висновок, що результатом педагогічного проєктування стає певний освітній проєкт, функціональна специфіка якого залежить від певних умов: стану середовища, особливостей суб'єктів, які займаються конкретним проєктом, функціональних зв'язків між елементами проєкту, можливостей його застосування, очікуваних результатів.

У контексті нашого дослідження розглянемо детальніше сутність та зміст поняття «соціально-педагогічне проєктування». Зокрема, ми погоджуємося з думкою Грабчак О. В., що соціально-педагогічне проєктування є «перспективним засобом формування потреби у студентській молоді до професійної самореалізації, формує позитивне ставлення до професії, потребу в пізнанні та творчому самовираженні» (Грабчак, 2013).

Таблиця 2

Дефініції поняття «соціальне проєктування»

№	Трактування поняття «соціальне проєктування»	Джерело
1.	«є своєрідним діалогічно-паритетним відношенням у системі «суб'єкт–об'єкт–суб'єкт» і виконує такі специфічні функції: інтегративну, що консолідує соціальну суб'єктність навколо певної моделі перетворення або збереження суспільних відносин; рефлексивну, коли соціальний суб'єкт конструктивного аналізує та осмислює самого себе; самоврядну, що передбачає механізм саморегуляції соціальних організмів у відповідь на загрози виклики зовнішнього середовища».	(Бутченко, 2011).
2.	«самостійна теоретична та практична інноваційна діяльність індивіда, групи осіб чи організації, яка спрямована на конкретну цільову групу з наданням відповідно до її особливостей послуг за допомогою визначених ресурсів, конкретного часу, місця, методів та заходів, націлених на досягнення очікуваних результатів (кількісні та якісні)».	(Михайлишин, 2019).
3.	«конструювання індивідом, групою чи організацією дії, спрямованої на досягнення соціально значущої мети, яка є локалізованою за місцем, часом і ресурсами. Сутність соціального проєктування полягає в конструюванні бажаних станів майбутнього. Метою соціального проєктування є організація процесу, який дає початок змінам у соціальному середовищі».	(Киричук, 2014).
4.	«спрямоване на покращення наявних соціальних явищ, загалом соціальної інфраструктури сучасного суспільства, розв'язання проблем соціально незахищених категорій населення шляхом розроблення проєктів та втілення їх у реальність».	(Романовська, 2020).
5.	«опис дій та заходів, спрямованих на вирішення соціальних проблем й уникнення соціальних ризиків, із зазначенням технології їх реалізації у певному часовому проміжку в межах наявного фінансового, кадрового, матеріального та інформаційного забезпечення».	(Мішина, 2020).
6.	«система соціально-економічних заходів направлених на вирішення певної соціальної проблеми, або отримання соціального ефекту в існуючому проєкті».	Авторське визначення

Сучасні умови призводять до необхідності впровадження соціально-педагогічного проектування у систему освіти України. Із кожним роком ця необхідність зростає, і кожна школа, ЗВО та інші навчальні заклади повинні застосовувати і впроваджувати у практиці методи та технології проектування.

Таким чином, соціально-педагогічне проектування переплітається з новими тенденціями соціального та педагогічного розвитку і виступає інновацією в соціальному розвитку суспільства.

У навчальному процесі, спрямованому на формування у студентів знань, умінь і навичок проектної діяльності, для подолання в цій галузі проблемних питань, найбільш прийнятною є розробка соціально-педагогічних проектів, що моделюють соціум у спеціально створених умовах.

Відпрацьовуючи власні вміння і навички на проектних моделях, здобувачі вищої освіти не лише розширюють власні уявлення про можливість соціально-педагогічного моделювання, навчаються проектним технологіям, але й набувають особистісних характеристик, необхідних для їх творчої та інтелектуально-пошукової самореалізації.

Аналіз дослідно-експериментальних робіт, проведених науковцями, які займались питаннями соціального проектування дозволила визначити декілька стратегій навчання студентів соціально-педагогічному проектуванню з урахуванням їхніх особистісних потенціалів самореалізації як суб'єктів проектної діяльності.

Перша стратегія полягає в розробці проектів, що є ідеальними моделями системи соціальних стосунків і взаємодій, що різко контрастують із реальною повсякденністю. Така діяльність дає необмежені творчі можливості для визначення нових характеристик «ідеального соціуму», зразка «ідеального майбутнього» як орієнтира для формування відповідних особистісних якостей. Реалізація цієї стратегії, як і інших, що розглядатимуться, передбачає поєднання проектно-дослідницької й творчої діяльності студентів, що є не лише розробниками, але і безпосередніми учасниками цих проектів. Специфіка соціально-педагогічного проектування полягає в тому, що самі учні стають «проектними зразками» для тих, кому адресований проект. Це

означає, що студенти формують у собі і демонструють оточенню такі особистісні якості, які і є метою проекту.

Дана проектна стратегія спрямована на розробку проектних сценаріїв за участю здобувачів вищої освіти, що розвивають творчу уяву, фантазію, комунікативні навички, які формують соціальний оптимізм, світогляд, позитивні установки зі створення системи соціальних стосунків, заснованих на базових поняттях про систему людських цінностей.

У рамках цієї проектної стратегії можуть бути використані різні форми роботи, наприклад, ігрові та театралізовані дієства, в яких брали участь педагоги, студенти і їхні підшефні з дитячих будинків і соціальних притулків.

У цьому спільному навчально-виховному процесі може реалізовуватись інтелектуально-творчий потенціал у різних напрямках: у підготовці сценаріїв, режисурі, в акторській майстерності, в підборі музичних творів, ігровій розвиваючій діяльності, в художньому оформленні тощо. Головний результат цих проектів полягатиме у формуванні креативної, соціально активної особистості, здатної створювати соціокультурний простір.

Наступна проектна стратегія полягає у створенні умов для формування особистісних якостей, необхідних для самоствердження та розвитку вольових навичок при взаємодії із соціумом. Поширені в суспільстві тенденції до конформізму, пасивності вимагають нового соціального досвіду для надбання якостей соціально активних лідерів, відповідальних й ініціативних професіоналів. Студенти, які братимуть участь у подібних проектних стратегіях зможуть, передусім, позиціонувати себе, як досвідчені організатори, ініціатори громадської активності, які стимулюють формування та прояв ціннісних життєвих орієнтацій. Дана проектна діяльність студентів може здійснюватись на базі волонтерської практики у літніх дитячих таборах, у різноманітних благодійних акціях, громадських заходах тощо за принципом: «допомагаєш самореалізовуватись іншим – самореалізовуєшся сам».

Також у рамках зазначеної проектної діяльності можуть проводитись тренінги особистісного зростання, комунікативного розвитку, організаційних навичок, упевненості у собі та ін.

Наступна проектна стратегія має умовну назву «організатор» та полягає в освоєнні студентами технологій оптимізації і вдосконалення системи соціальних стосунків у соціумі на основі ефективної організації спільної діяльності. Відповідно до цієї стратегії, здійснюється моделювання різноманітних типів організаційної активності для студентів.

Під час реалізації таких проектів здобувачі вищої освіти можуть проявити себе як розробники організаційно-виховного середовища для дітей та юнацтва з різних соціальних закладів.

Організаційні соціально-педагогічні технології студенти реалізують через створення різноманітних творчих колективів, груп соціально орієнтованої спрямованості: екологічні, краєзнавчі, розвиток студентського самоуправління тощо. Освоюючи зазначену проектну стратегію, студенти зможуть оволодіти культурою організаційної діяльності, головною ознакою якої є уміння використовувати ті ресурси соціуму, які сприяють удосконаленню різних форм колективної діяльності, що мають виховуючий і розвиваючий вплив.

Варто зазначити, що основною метою такої проектної діяльності є виявлення у здобувачів вищої освіти сильних сторін особистості, створення нових можливостей для їх самореалізації.

Реалізація соціально-спрямованих проектів на практиці підвищує інтерес студентської молоді до активного включення у виховний процес вузу, формування потреби у подальшій професійній самореалізації. Вважаємо, що подальші наукові розвідки даного питання можуть стосуватись такої практичної підготовленості, що дасть можливість студентам реалізовувати себе в конкурсах соціальних та освітніх проектів, не лише як учасники, але і як експертні фахівці методичного і організаційного супроводу на регіональному та всеукраїнському рівнях.

Висновки. На основі аналізу світового досвіду й вітчизняних наукових традицій уточнено зміст базових понять дослідження. Ми розглядаємо проектування як один із видів професійних умінь фахівця-педагога, що являють собою інтегроване утворення розумових і прак-

тичних дій, які забезпечують здійснення дослідницько-пошукової діяльності, проведення різних досліджень, ефективно розв'язання професійних завдань в умовах модернізації НУШ. Під педагогічним проектуванням будемо розуміти цілісний процес зміни освітнього середовища професійної підготовки фахівця-педагога. У контексті нашого дослідження важливим є висвітлення в науковій літературі особливостей формування соціально-педагогічного проектування.

Варто зазначити, що із середини ХХ ст. починається розвиток соціального проектування. Науковці по-різному трактують сутність поняття «проектування», і немає єдино прийнятої дефініції. Але провідна ідея багатьох визначень полягає в тому, що проектування – це створення образу бажаного майбуття.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури обґрунтовано висновок, що соціально-педагогічне проектування – це попереднє цілеспрямоване визначення і конструювання програми діяльності суб'єктів педагогічного процесу в їхній взаємодії, а також подальша реалізація цієї програми, що спрямована на забезпечення особистісно-розвивального підходу до виховання та навчання. Сутність соціального проектування полягає в конструюванні бажаних станів майбутнього. Соціальне проектування можна зарахувати до інноваційної діяльності, оскільки воно передбачає чітко сконструйовані дії, локалізовані за часом, місцем і ресурсами.

Багатогранне тлумачення соціально-педагогічного проектування відкриває широкі можливості для його використання у різних сферах наукових досліджень, виробництва і життєдіяльності людини. Розглянуті позиції визначають що соціально-педагогічне проектування як творча, інноваційна діяльність завжди націлена на створення якісно нового продукту, що має суттєве значення як для людини, так і для суспільства в цілому.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні актуальних проблем використання соціально-педагогічного проектування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутченко Т. І. Соціально проектування: проблема взаємозв'язку суспільних потреб і державних інтересів : автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.03. Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2011. 37 с.

2. Ворона П. В. Технологія управління проектами. Полтава: ПП Шевченко, 2013. 172 с.
3. Гончаренко С. Професійна освіта: Словник : навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.
4. Грабчак О. В. Засоби соціального проектування як один з напрямів формування потреби у професійній самореалізації студентів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, №2(8). 2013. С. 55–58.
5. Киричук В. О., Неділько В. П., Руденко С. А. Технології проектування в практиці роботи загальноосвітнього навчального закладу : теоретико-практичний аспект. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 336 с.
6. Костіна В. В. Теоретичні питання педагогічного проектування освітнього середовища. *Педагогіка та психологія*. 2004. № 26. С. 27–34.
7. Романовська Л. І. Особливості соціального проектування в соціальній роботі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 68. С. 104–108. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.21> (дата звернення: 2.09.2022).
8. Михайлишин Г., Довга М. Соціальне проектування як один із прогресивних засобів подолання проблем молодих сімей у Івано-Франківській області. *Освітній простір України*. 2019. № 17. С. 139–146. URL: <http://lib.pu.if.ua:8080/handle/123456789/1286> (дата звернення: 2.09.2022).
9. Мішина С. В., Мішин О. Ю. Науково-практичні засади соціального проектування. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.73 (дата звернення: 2.09.2022).
10. Скиба К. Ф. Метод проектів: вивчаємо слово і світ. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2004. Березень (№7). С. 8.
11. Тюття Л. Т., Пузіков Д. О. Проектування в соціальній роботі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2005. № 47. С. 86–88.
12. Цимбалару А. Семантика понятійного апарату проблеми педагогічного проектування. *Нова педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 30–35.

REFERENCES:

1. Butchenko, T. I. (2011). *Sotsialne proektuvannia: problema vzaiemozv'iazku suspilnykh potreb i derzhavnykh interesiv* [Social design: the problem of the relationship between public needs and state interests]. *Doctor's thesis*. Dnipropetrovsk: Oles Honchar Dnipro National University [in Ukrainian].
2. Vorona, P. V. (2013). *Tekhnolohiia upravlinnia proektamy* [Project management technology]. Poltava: PP Shevchenko [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. (2000) *Profesiina osvita: Slovnyk : navchalnyi posibnyk* [Vocational education: Dictionary: study guide]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
4. Hrabchak, O. V. (2013). *Zasoby sotsialnoho proektuvannia yak ody z napriamiv formuvannia potreby u profesiinii samorealizatsii studentiv* [Facilities of social planning as one of directions of forming of requirement are in professional self-realization of students]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohii Universytetu «Ukraina» – Collection of scientific works of Khmelnytskyi institute of social technologies of University «Ukraine»*, 2(8), 55-58 [in Ukrainian].
5. Kyrychuk, V. O., Nedilko, V. P., & Rudenko, S. A. (2014). *Tekhnolohii proektuvannia v praktytsi roboty zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu : teoretyko-praktychnyi aspekt* [Design technologies in the practice of work of a general educational institution: theoretical and practical aspect]. Kyiv: Institute of the gifted child of the National academy of educational sciences of Ukraine [in Ukrainian].
6. Kostina, V. V. (2004). *Teoretychni pytannja pedagoghichnogo proektuvannja osvitnjogho seredovyshha* [Theoretical questions pedagogical design of learning environment]. *Pedagoghika ta psykholohija – Pedagogy and Psychology*, 26, 27-34 [in Ukrainian].
7. Romanovska, L. I. (2020). *Osoblyvosti sotsialnoho proektuvannia v sotsialnii roboti* [Features of social design in social work]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools*, 68, 104-108. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.21> [in Ukrainian].
8. Mykhailishyn, H. & Dovha M. (2019). *Sotsialne proektuvannia yak ody z prohresyvykh zasobiv podolannia problem molodykh simei u Ivano-Frankivskii oblasti* [Social design as one of the progressive means for overcoming problems of young families in Ivano-Frankivsk region]. *Osvitnii prostir Ukrainy – Educational space of Ukraine*, 17, 139–146. Retrieved from <http://lib.pu.if.ua:8080/handle/123456789/1286> [in Ukrainian].
9. Mishyna, C. V., & Mishyn, O. Yu. (2020). *Naukovo-praktychi zasady sotsialnoho proektuvannia* [Scientific and practical basis of social projecting]. *Efektivna ekonomika – Efektivna ekonomika*, 1. Retrieved from DOI: 10.32702/2307-2105-2020.1.73

10. Skyba, K. F. (2004). Metod proektiv: vuvchajemo slovo i svit [Project method: we study the word and the world]. *Vyvchajemo ukrainsku movu ta literaturu – We study Ukrainian language and literature*, 7, 8 [in Ukrainian].
11. Tiuptia, L. T., Puzikov, D. O. (2005). Proektuvannia v sotsialnii roboti [Social work projecting]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedagogichni nauky. – Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences*, 47, 86-88 [in Ukrainian].
12. Cymbalaru, A. (2009). Semantyka ponjatijnogho aparatu problemy pedagoghichnogho proektuvannja [Semantics conceptual system design problems of teaching]. *Nova pedagoghichna dumka – New Pedagogical Thought*, 3, 30-35 [in Ukrainian].

УДК 364-7:316.362]-059.35

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.5>

Тетяна КОЛЯДА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9202-1196

Бібліографічний опис статті: Коляда, Т. (2022). Соціальна дійсність в умовах пандемії COVID-19 через призму соціального проектування. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 35–40, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.5>

СОЦІАЛЬНА ДІЙСНІСТЬ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ

Метою дослідження є виявлення сутності понять «проект», «проектування», «соціальний проект», «соціальне проектування»; уточнення сучасних підходів до визначення їхнього змісту в умовах пандемії COVID-19.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають праці вітчизняних та зарубіжних дослідників у сфері соціального прогнозування, соціального управління та проектування, соціальні та психолого-педагогічні розвідки з означеної тематики.

У дослідженні застосовувався метод теоретичного аналізу джерел та літератури з предмету дослідження; порівняльно-зіставний метод в окресленні базових ознак понять, що вивчаються, а також принципи виявлення сутності понять та їх визначень.

Наукова новизна публікації полягає в критичному аналізі сучасного стану соціальної дійсності, позначеного проблемами, пов'язаними з пандемією COVID-19; уточненні та узагальненні сучасних підходів до визначення сутності понять «проект», «проектування», «соціальний проект», «соціальне проектування»; окресленні вихідних принципів та особливостей організації соціального проектування в нинішніх умовах; висвітленні наукових підходів до класифікації соціальних проектів; визначенні практичної значимості інноваційних розробок в соціальній роботі.

Висновки. У статті висвітлено сутність понять «проект», «проектування», «соціальний проект», «соціальне проектування». Соціальне проектування розглянуто як творчий процес соціальної дійсності на чолі з людиною в умовах пандемії COVID-19, що змушена оперативно реагувати на виклики та змінювати формат роботи і акценти. Уточнено, що будь-які соціальні утворення неможливо уявити без людини, її активної творчої діяльності, одним з результатів якої є соціальне проектування. Така діяльність набуває нині, у часи світової пандемії, особливої актуальності. Епідемія COVID-19 продемонструвала неготовність систем цивільного захисту, а основне – громадського здоров'я до адекватного реагування на виклики такого масштабу. Підкреслено, що соціальне проектування пронизує всі сфери діяльності людини, проте лише інноваційний погляд професіоналів та їх системний творчий підхід у вимушених умовах сьогодення уможливорює оптимальне проектування актуальних суспільних явищ і процесів.

Ключові слова: соціальна дійсність, проектування, соціальний проект, соціальне проектування, пандемія, COVID-19.

Tetiana KOLIADA

PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, str. Sadova, 2, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9202-1196

To cite this article: Kolyada, T. (2022). Sotsialna diisnist v umovakh pandemii COVID-19 cherez pryzmu sotsialnoho proektuvannia [Social reality in the context of the COVID-19 pandemic through the prism of social design]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 35–40, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.5>

SOCIAL REALITY IN THE CONVENTION OF THE COVID-19 PANDEMIC THROUGH THE PRISM OF SOCIAL DESIGN

The purpose of the study is to identify the essence of the concepts of «project», «design», «social project», «social design»; clarification of modern approaches to determining their content in the context of the COVID-19 pandemic.

The theoretical and methodological basis of the study are the works of domestic and foreign researchers in the field of social forecasting, social management and design, social and psychological and pedagogical research on these topics.

The research used the method of theoretical analysis of sources and literature on the subject of research; comparative method in outlining the basic features of the concepts being studied, as well as the principles of identifying the essence of concepts and their definitions.

The scientific novelty of the publication is a critical analysis of the current state of social reality, marked by the problems associated with the COVID-19 pandemic; clarification and generalization of modern approaches to defining the essence of the concepts «project», «design», «social project», «social design»; outlining the basic principles and features of the organization of social design in the current conditions; coverage of scientific approaches to the classification of social projects; determining the practical significance of innovative developments in social work.

The article highlights the essence of the concepts «project», «design», «social project», «social design». Social design is seen as a creative process of human-led social reality in the context of the COVID-19 pandemic, which is forced to respond quickly to challenges and change the format of work and emphasis. It is specified that any social formations cannot be imagined without a person, his active creative activity, one of the results of which is social design. Such activities are becoming especially relevant today, during the global pandemic. The COVID-19 epidemic demonstrated the unpreparedness of civil protection systems and, most importantly, public health to adequately respond to challenges of this magnitude. It is emphasized that social design permeates all spheres of human activity, but only the innovative view of professionals and their systematic creative approach in today's forced conditions allows optimal design of current social phenomena and processes.

Key words: social reality, design, social project, social design, pandemic, COVID-19.

Актуальність проблеми. У сучасному світі, отруєному пандемією COVID-19, соціальна дійсність знаходиться в об'єктиві уваги політиків, медичних працівників, науковців, управлінців, громадських діячів, підприємців, волонтерів тощо. Аналізом різних аспектів функціонування суспільства в умовах пандемії і виявленням закономірностей його розвитку, вивченням людини як суб'єкта соціальної життєдіяльності, включеного в систему суспільних відносин, займається плеяда наукових дослідників у сферах медицини, філософії, психології, соціальних наук та політології, культурології та ін. Криза не тільки підкреслила слабкість системи охорони здоров'я, але й виявила цілий комплекс недоліків в організації роботи державних інституцій. Про це свідчить паралельне існування багатьох організацій, підконтрольних різним структурам, одночасне входження відповідальних осіб до різних угруповань, відсутність адекватної комунікації між різними системами, недостатній авторитет центральних органів влади на місцях, слабка координація дій місцевих органів влади між собою та з центром та ін.

Проблема соціального проектування набуває сьогодні особливої значущості, адже сучасний світ стоїть перед широким колом викликів та проблем, які впливають на розвиток суспільства. Нині, коли світ поглинула пандемія, особливо важливим є використання сучасного проектного підходу до розв'язання соціальних проблем у вимушених умовах, орієнтація на досягнення кінцевих результатів з мінімаль-

ними витратами часу та коштів, що зумовило вибір теми нашої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання соціального проектування досліджено у працях О. Безпалько, Т. Дридзе, В. Курбатова, В. Лукова, Л. Тюпті та ін. Діяльність та функціонування соціальних проектів вивчали Т. Азарова, І. Іонова, М. Коган, В. Плишевський, О. Пометун, В. Шкурко та ін. Попри це, значна кількість розвідок не вичерпує всіх аспектів проблеми, що зумовлює актуальність нашого дослідження та вибір теми публікації.

Мета дослідження: виявлення сутності понять «проект», «проектування», «соціальний проект», «соціальне проектування»; уточнення сучасних підходів до визначення їхнього змісту в умовах пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Соціальна дійсність сьогодення, пронизана світовою епідемією коронавірусу, зазнала колосальні втрати практично в усіх сферах суспільного життя – охороні здоров'я, економіці, виробництві. COVID-19 перевернув життя кожного та дозволив по-новому поглянути на те, які характеристики соціальної дійсності стануть основоположними у цій битві за виживання. Попри всі негаразди, пов'язані з пандемією, саме вона висвітлила ключові аспекти у проектній діяльності, що сприятимуть адаптації до нової реальності. Наявність соціальних проектів свідчить про зрілість суспільства, глибоке сприйняття та розуміння ним реальності, виникнення усвідомлення того, що кожен є співвідповідальним за долю свого

краю, народу. Стало очевидним – неможливо побудувати комфортне життя відірвано від того, що відбувається навколо. Соціальні проекти творять соціально активні, творчі люди задля розвитку і прогресу своєї країни. Кожна ініціатива потребує обґрунтування, підтримки певних об'єднань, організацій чи впливових осіб, знаходження коштів на реалізацію тощо. Це пов'язано зі зверненнями до різних соціальних інституцій, участю в конкурсах, що, в свою чергу, вимагає аргументованих пояснень, формулювання конкретних цілей та завдань, опису видів діяльності логічно викладених та відповідно оформлених. Усе це є складовими проектною діяльності як невід'ємної частини реалізації соціальних ініціатив на різних рівнях (державному, регіональному, місцевому) (Курбатов, 2001, с. 19).

Розглядаючи проект (тут незрозуміло, треба якось перефразувати, наприклад: розглядаючи проект як наукову категорію, як поняття. Або, у наукових джерелах, (дослідники, соціологи чи ще там хтось) розглядають проект як ... Або, поділяємо думку дослідників, які розглядають проект як...) мисленнєву конструкцію певних змін, що сплановані та можуть бути реалізовані (Дридзе, 1995, с. 8). Таку конструкцію можна розглядати як чітко структуровану модель, якій притаманна націленість на реалізацію задуму. Та бувають ситуації формажорні, які спланувати неможливо. У випадку з пандемією COVID-19 доводиться приймати рішення про продовження терміну реалізації проекту та повністю змінювати дати реалізації, тобто – конструювати ініціативу на ходу, що є ні чим іншим, як творчим процесом соціальної дійсності, який вимагає прояву особливої рішучості, креативності та не знімає відповідальності із засновника (організатора) перед соціальними інституціями та соціумом в цілому (Безпалько, 2010, с. 9).

Загалом, будь-який проект розглядається (ким? Дослідниками? В науковій (спеціальній літературі?) Безпалько?) як сукупність взаємопов'язаних дій з чітко визначеними датами початку та завершення роботи, які потребують залучення профільних спеціалістів та ресурсів з метою досягнення певних цілей організації. Проект містить концептуальну основу (опис ініціативи, її смислу, гіпотези, оцінку їх новизни і можливих наслідків) і сис-

темно-організаційну частину (опис конкретних механізмів й етапів реалізації проекту) (Безпалько, 2010, с. 19).

О. Безпалько справедливо, на наш погляд, характеризує проект як систему сформульованих завдань, фізичних об'єктів, технологічних процесів, відповідної документації, що створюються й упроваджуються для реалізації цих завдань, а також сукупність ресурсів та управлінських рішень щодо досягнення проектною мети. Проект – це унікальне починання, яке інтегрує в собі як певну ідею, задум, так і дії щодо втілення цього задуму в життя. Більшість з цих ідей потребують креативного мислення, мобільності та творчої реалізації і, звісно, чіткої структури виконання плану (поза планом) (Безпалько, 2010).

Соціальний проект – сконструйоване соціальне нововведення, метою якого є створення, модернізація чи підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, що має просторово-часові та ресурсні обмеження, вплив якої на людей визнається позитивним за своїм соціальним значенням (Плишевський, 2001). На думку М. Коган, соціальний проект – це опис конкретної ситуації, яка може бути поліпшена засобами реалізації певної системи методів та послідовних кроків їх використання (Коган, 1989). У контексті підготовки молоді до реалізації соціальних проектів О. Пометун визначає їх як сукупність практичних дій, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади, а участь молоді в таких проектах сприяє розвитку у неї емоційно-ціннісного ставлення до громадського життя, активності особистості, прагненню до громадянських дій та ефективного спілкування (Пометун, 2003).

Соціальне проектування має орієнтуватися не на суб'єктивні бажання, а на знання об'єктивних законів медичного та соціального розвитку, на наукові методи – використання матриці ідей, входження в роль, методи мобільності, методи аналогій, асоціацій, повної реорганізації тощо, націлені на реалізацію поставленої мети за будь-яких умов.

Соціальні проекти можуть бути спрямовані на: створення умов для розвитку соціальності суб'єкта (особистості, підгрупи, групи); самореалізації особистості в основних сферах її життєдіяльності; забезпечення сприятливих умов для соціалізації особистості в різних сфе-

рах соціального середовища; вирішення чи мінімізацію несприятливих умов соціалізації особистості. Означені підходи до класифікації проєктів дозволяють визначити базові **ознаки соціальних проєктів**, серед яких: цілепокладання, організаційна, територіальна, соціально-інституційна, інноваційна, ресурсна, соціально-інформаційна та соціально-інституційна та ін. Таким чином соціальний проєкт можна розглядати як сукупність технологічних, управлінських та організаційних рішень, спрямованих на вирішення соціальних проблем, поліпшення соціокультурних умов життєдіяльності особистості, проведення необхідних соціальних змін (Тюптя, 2004).

Унаслідок різнобічності суспільного життя, багатоплановості соціальних сфер, існує велика кількість підходів до класифікації соціальних проєктів, сформульованих на підставі різних ознак. Знання типології проєктів на початковому етапі допомагає визначити коло завдань, вирішення яких є необхідним для досягнення результату, реалізації поставленої мети (Тюптя, 2004, с. 2). Крім того, використання класифікації дозволяє зрозуміти відмінність розроблюваного проєкту від суміжних видів проєктів та діяльності, а творчий підхід допомагає зробити його унікальним та максимально легким у реалізації.

У найзагальнішому вигляді соціальні проєкти поділяються на «нормальні» і «реальні». «Нормальний» (ідеальний тип соціального проєкту) – проєкт, в якому основні ознаки (такі, як масштаб проєкту, якість ресурсів забезпечення і т. ін.) врівноважують один одного рівноправно. У «реальних проєктах» домінує одна з ознак (Безпалько, 2010).

Розглядаючи проєкти за змістом наповнення, їх відповідно класифікують на ті, що орієнтують на максимальне розуміння і врахування специфіки культурного середовища, яке стає об'єктом проєктної діяльності та проєкти, які своїм завданням ставлять експорт власних

зразків у чужий культурний контекст. У дослідницькій науковій літературі за характером проєктних змін вирізняють проєкти: підтримуючі, реставраційні, реанімаційні – ті, що вирішують містобудівні, екологічні та інші завдання, а також задачі збереження обрядів і ритуалів (Тюптя, 2004).

Проєкти також класифікують за характером діяльності: освітні, науково-технічні, культурні проєкти, інші послуги; за масштабами (масштабами фінансування?): мікропроєкти – до 10 тис. дол. США, малі проєкти – 10-100 тис. дол. США, мегапроєкти – понад 100 тис. дол. США; за особливостями фінансування (інвестиційні, спонсорські, кредитні, бюджетні, субсидійовані, благодійні); за термінами реалізації: короткострокові (1-2 роки), середньострокові (2-6 років), довгострокові (понад 5 років) (Безпалько, 2010; Дридзе, 1995; Єрмаков, 2003; Тюптя, 2004).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки дослідження зазначаємо, що будь-які соціальні утворення неможливо уявити без особистості, її активної діяльності, одним з результатів якої і є соціальне проєктування. Соціальне проєктування, незважаючи на велику кількість його класифікацій, починається з усвідомлення соціальної дійсності та розробки інновацій та інноватики в соціальній роботі. Епідемія COVID-19 суттєво вплинула на різні сфери життя в Україні, підкресливши низку проблем, у тому числі в соціальному секторі. Людина як істота соціальна на основі соціальних зв'язків і взаємодії творить мікро- і макрогрупи, об'єднання і швидко діє у вимушених ситуаціях. Наразі проєктні спільноти об'єдналися навколо проблеми світового масштабу. Вони активно працюють над розробкою нових проєктів із найбільш актуальних тематик, нового формату навчання та різних форм заходів в умовах вимушеної пандемії задля допомоги громадам у справі подолання викликів COVID-19 та його наслідків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азарова Т.В., Абрамов Т.В. Технологія оцінки соціальних програм та проєктів. Кіровоград : ІСКМ, 2007. 100 с.
2. Безпалько О.В. Соціальне проєктування : навчальний посібник. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. 128 с.
3. Данілова А.П. Соціальний проєкт як засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді. *Інститут проблем освіти Національної академії педагогічних наук України*. 2013. Вип. 17(1). С. 237–245.

4. Дридзе Т.М., Орлова Э.А. Основы социокультурного проектирования. Москва : Российский институт культурологии, 1995. 148 с.
5. Єрмаков І.Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід. *Метод проектів: традиції, життєві результати*. Київ : Департамент, 2003. С. 15–16.
6. Іонова І.М. Проектна діяльність у роботі спеціалізованих соціальних служб. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. 2016. Випуск LXXIV. Том 2. С. 127–131.
7. Коган М.С. Метод проектов и условия его эффективного применения в воспитательной работе. Москва : Дело, 1989. 253 с.
8. Курбатов В.И., Курбатова О.В. Социальное проектирование : учебное пособие. Ростов-на-Дону : Феникс, 2001. 416 с.
9. Луков В.А. Социальное проектирование : учебное пособие. Москва : Издательство Московской гуманитарно-социальной академии «Финита», 2003. 240 с.
10. Нагорна Г.О. Соціальне проектування: історія становлення та розвитку. *Молодий вчений*, 2016. № 5 (32). С. 451–454.
11. Плышевский В.Г. Прогнозирование, проектирование и моделирование в социальной работе. Москва : Социально-технологический институт МГУС, 2001. 95 с.
12. Подобедова Т.Ю. Подготовка будущих учителей гуманитарного профиля к педагогическому проектированию : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Ялта, 2005. 241 с.
13. Полат Е., Петров А., Бухаркина М., Моисеева М. Что такое проект. Типология проектов. *Відкритий урок. Розробки. Технології. Досвід*. 2004. №5–6. С. 10–17.
14. Пометун О.І. Молодь обирає дію: соціальне проектування – новий підхід до виховання молоді. *Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати*. Київ : Департамент, 2003. С. 327–333.
15. Пономаренко О.В. Інструменти управління ризиками соціальних проектів. *Актуальні проблеми державного управління*. Дніпропетровськ, 2008. Вип. 4 (34). С.160–166.
16. Словарь-справочник по социальной работе / под ред. Е.И. Холостовой. Москва : Юрист, 2000. 424 с.
17. Соціальна робота: технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. А.Й. Капської. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.
18. Тарасюк Г.М. Управління проектами : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2009. 320 с.
19. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота (теорія і практика) : навчальний посібник. Київ : ВМУРОЛ «Україна», 2004. 408 с.

REFERENCES:

1. Azarova T.V., Abramov T.V. (2007). *Tekhnolohiia otsinky sotsialnykh prohram ta proektiv [Evaluation technology of social programs and projects]*. Kirovohrad: ISKM [in Ukrainian].
2. Bezpalko O.V. (2010). *Sotsialne proektuvannia [Social design]*. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
3. Danilova A.P. (2013). Sotsialnyi proekt yak zasib formuvannia ta rozvytku initsiatyvnosti uchnivskoi molodi [The social project as a means of forming and developing the initiative of student youth]. *Instytut problem osvity Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Institute of Educational Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 17(1), 237–245 [in Ukrainian].
4. Dridze T.M., Orlova Je.A. (1995). *Osnovy sociokul'turnogo proektirovaniya [Fundamentals of sociocultural design]*. Moskva: Rossijskij institut kul'turologii [in Russian].
5. Yermakov I.H. (2003). Na shliakhu do shkoly zhyttievoi kompetentnosti: proektnyi pidkhid [On the way to the school of life competence: a project approach]. *Metod proektiv: tradytsii, zhyttievi rezultaty – Project method: traditions, life results*. (pp. 15–16). Kyiv: Departament [in Ukrainian].
6. Ionova I.M. (2016). Proektna diialnist u roboti spetsializovanykh sotsialnykh sluzhb [Project activity in the work of specialized social services]. *Zbirnyk naukovykh prats. Pedahohichni nauky – Collection of scientific papers. Pedagogical sciences*, LXXIV, Vol. 2, 127–131 [in Ukrainian].
7. Kogan M.S. (1989). *Metod proektiv i uslovija ego jeffektivnogo primenenija v vospitatel'noj rabote [Project method and conditions of its effective application in educational work]*. Moskva: Delo [in Russian].
8. Kurbatov V.I., Kurbatova O.V. (2001). *Social'noe proektirovanie [Social design]*. Rostov-na-Donu : Feniks [in Russian].
9. Lukov V.A. (2003). *Social'noe proektirovanie [Social design]*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskoj gumanitarnosocial'noj akademii "Finita" [in Russian].
10. Nahorna H.O. (2016). Sotsialne proektuvannia: istoriia stanovlennia ta rozvytku [Social design: history of formation and development]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 5(32), 451–454 [in Ukrainian].

11. Plyshevskij V.G. (2001). *Prognozirovanie, proektirovanie i modelirovanie v social'noj rabote [Forecasting, design and modeling in social work]*. Moskva: Social'no-tehnologicheskij institut MGUS [in Russian].
12. Podobedova T.Ju. (2005). Podgotovka budushhih uchitelej gumanitarnogo profilja k pedagogicheskomu proektirovaniju [Preparation of future humanities teachers for pedagogical design]. *Candidate's thesis*. Jalta [in Russian].
13. Polat E., Petrov A., Bukharkyna M., Moiseeva M. (2004). Chto takoe proekt. Tipologhija proektov [What is a project? Typology of projects]. *Vidkrytyi urok. Rozrobky. Tekhnolohii. Dosvid – Open lesson. Developments. Technologies. Experience*, 5–6, 10–17 [in Ukrainian].
14. Pometun O.I. (2003). Molod obyraie diiu: sotsialne proektuvannia – novyi pidkhid do vykhovannia molodi [Youth chooses action: social engineering – a new approach to youth education]. *Metod proektiv: tradytsii, perspektyvy, zhyttievi rezultaty – Project method: traditions, perspectives, life results*. (pp. 327–333). Kyiv: Departament [in Ukrainian].
15. Ponomarenko O.V. (2008). Instrumenty upravlinnia ryzykamy sotsialnykh proektiv [Social project risk management tools]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of public administration*. Dnipropetrovsk, 4(34), 160–166 [in Ukrainian].
16. Holostovoj E.I. (Ed). (2000). *Slovar'-spravochnik po social'noj rabote [Dictionary-reference on social work]*. Moskva: Jurist [in Russian].
17. Kapskoi A.Y. (Ed.). (2004). *Sotsialna robota: tekhnolohichniy aspekt [Social work: technological aspect]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
18. Tarasiuk H.M. (2009). *Upravlinnia proektamy [Project management]*. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
19. Tiuptia L.T., Ivanova I.B. (2004). *Sotsialna robota (teoriia i praktyka) [Social work (theory and practice)]*. Kyiv: VMUROL «Ukraina» [in Ukrainian].

УДК 314.144

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.6>

Наталя МАЛЯРЧУК

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет». просп. Дмитра Яворницького, 19, м. Дніпро, Україна, 49005

ORCID: 0000-0002-5150-452X

Бібліографічний опис статті: Малярчук, Н. (2022). Концепція активного старіння як основа соціальної політики та соціальної роботи з літніми людьми в Республіці Польща. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 41–48, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.6>

КОНЦЕПЦІЯ АКТИВНОГО СТАРІННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛІТНІМИ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Старіння населення є глобальною проблемою сучасності. Досягнення цивілізації дозволили значно збільшити тривалість життя людини. У більшості розвинених країн світу відбулося стрімке зростання частки людей похилого віку, чому сприяло також зниження рівня народжуваності. За прогнозами демографів така тенденція збережеться й надалі, тому урядам європейських країн, для яких ця проблема є особливо актуальною, уже сьогодні потрібно реагувати на ці зміни, формуючи комплекс заходів, які дозволять у подальшому активно співпрацювати з людьми похилого віку, використовуючи їхній потенціал, як потужний ресурс майбутнього розвитку країни.

Уряд Республіки Польща, усвідомлюючи невідворотність демографічних змін, приділяє значну увагу сеньйорам (саме так в Польщі називають людей віком за 60 років), про що свідчать відповідні урядові програми, спрямовані на реалізацію концепції активного старіння та соціальну інклюзію літніх людей. Оскільки проблема старіння населення є актуальною і для України важливістю і необхідністю вивчення досвіду інших країн, зокрема Польщі, щодо різноманітних аспектів соціальної політики та соціальної роботи з людьми похилого віку не викликає сумнівів. Проте аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що досвід Республіки Польщі не знайшов достатнього висвітлення у працях українських дослідників.

У статті узагальнено досвід Республіки Польща в здійсненні урядової соціальної політики щодо літніх людей, проаналізовано урядові програми: «ASOS 2012–2013», «ASOS 2014–2020» та «Aktywni+», «Senior+», які були впроваджені в країні в період з 2012 по 2022 рік. Визначено, що пріоритетними напрямками роботи з зазначеною категорією населення є освітні заходи та активне дозвілля, тоді як волонтерство, соціальна участь, самоорганізація та самопоміч ще недостатньо поширені. Відзначено позитивне значення програми «Senior+», спрямованої на створення інфраструктури, необхідної для здійснення постійної та регулярної активності літніх людей, особливо в сільській місцевості.

Ключові слова: концепція активного старіння, літні люди, соціальна політика, соціальна робота, демографічні зміни.

Natalia MALIARCHUK

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work, State Higher Education Institution "Pryazovskyi State Technical University", Dmytro Yavornytskyi Avenue, 19, Dnipro, Ukraine, 49005

To cite this article: Maliarchuk, N. (2022). Kontseptsiiia aktyvnoho starinnia yak osnova sotsialnoi polityky ta sotsialnoi roboty z litnimy liudmy v Respublitsi Polshcha [The concept of active aging as the basis of social policy and social work with elderly people in the Republic of Poland]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 41–48, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.6>

THE CONCEPT OF ACTIVE AGING AS THE BASIS OF SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK WITH ELDERLY PEOPLE IN THE REPUBLIC OF POLAND

Population aging is a global problem of our time. The achievements of modern medicine have made it possible to significantly increase human life expectancy. In most developed countries of the world, there has been a rapid increase of the share of elderly people. The decline in the birth rate is also contributed to this. Demographers predict that this

trend will continue in the future, the reform the governments of European countries, for which this problem is particularly relevant, already need to respond to these changes today, forming a set of measures that will allow active cooperation with the elderly in the future, using their potential as a powerful resource for the country's future development.

The Government of the Republic of Poland, realizing the inevitability of demographic changes, pays considerable attention to seniors («seniors» are people over the age of 60 years), as evidenced by relevant government programs aimed at implementation of the concept of active aging and social inclusion of the elderly. Since the problem of population aging is relevant for Ukraine, there is no doubt about the importance and necessity of studying the experience of other countries, in particular Poland, regarding various aspects of social policy and social work with the elderly. However, the analysis of the latest research and publications showed that the experience of the Republic of Poland was not sufficiently covered in the works of Ukrainian researchers.

The article summarizes the experience of the Republic of Poland in implementing the government's social policy towards elderly, the following government programs were analyzed: «ASOS 2012-2013», «ASOS 2014-2020» and «Aktywni+», «Senior+», which were implemented in the country in the period from 2012 to 2022, it is determined that the priority areas of work with the specified population category are educational activities and active leisure, while volunteering, social participation, self-organization and self-help are not yet widespread enough. The positive value of the "Senior+" program aimed at creating the infrastructure necessary for the permanent and regular activity of older people, especially in rural areas, was noted.

Key words: *the concept of active aging, elderly people, social policy, social work, demographic changes.*

Актуальність проблеми. У ХХІ ст. світ зіткнувся з безпрецедентними змінами в демографічній структурі населення. У більшості країн світу, у тому числі й в Україні, відбулося стрімке зростання частки людей похилого віку. Згідно з прогнозами ця тенденція буде зберігатися й надалі, тому уряди європейських країн, для яких проблема старіння населення є особливо актуальною, вимушені реагувати на ці зміни, формуючи комплекс заходів, які дозволять у подальшому активно співпрацювати з людьми похилого віку, використовуючи їхній потенціал, як потужний ресурс майбутнього розвитку країни.

Демографічні зміни та пов'язані з ними виклики обумовили появу нової концепції старіння. Раніше старість розглядалася як хвороба, що супроводжується втратами у емоційних та інтелектуальних здібностях, зниженням та уповільненням реакцій, втратою активності. Від літньої людини очікували поступового дистанціювання від соціальних систем, зниження рівня взаємодії з іншими людьми. Соціальну ексклюзію людей похилого віку вважали цілком природним і навіть необхідним для продовження нормального функціонування та розвитку суспільства явищем. Сучасна концепція «торжествуючої» старості, або концепція активного старіння, навпаки, ґрунтується на необхідності соціальної інклюзії старшого покоління, збереження властивого йому раніше стилю життя, заохочення його активності, забезпечення діалогу між поколіннями (Технології соціальної роботи, 2015).

Зазначені зміни у сприйнятті старості було зафіксовано у міжнародних документах. У 1991 на Генеральній Асамблеї ООН сформульовано Принципи «Зробити повнокровним життя осіб похилого віку» (резолюція 46/91), які мали стати основою для нової соціальної політики, щодо літніх людей. Їх було зведено у 5 груп: незалежність, участь, догляд, реалізація внутрішнього потенціалу, гідність (Холостова, 2003, с. 29).

Нова концепція старіння знайшла відображення і в документах ухвалених відповідно Генеральною Асамблеєю ООН та Всесвітньою організацією з охорони здоров'я (ВООЗ) у 2002 році: «Політична декларація і Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння» та «Активна старість: директивні рамки Всесвітньої організації охорони здоров'я» (Всемирний доклад, 2016, с. 5–6). У рекомендаціях, наданих в них визначено наступні пріоритетні напрямки дій щодо літніх людей: 1) участь літніх людей в розвитку; 2) забезпечення охорони здоров'я та добробуту в літньому віці; 3) забезпечення для літніх людей широких можливостей та сприятливих умов.

Відбувається переосмислення вікового відліку старіння. Більшість науковців (антропологів, геронтологів, психологів) емпірично обирають вік 60–65 років як початок старості. Цей вік, зазвичай, також є віком виходу на пенсію. Саме вихід на пенсію тривалий час вважали тою життєвою межею, яка відділяє зрілість від старості. Відповідно до класифікації Європейського регіонального бюро ВООЗ нижнім порогом літнього, або похилого віку у жінок

є 55 років, у чоловіків – 61 рік, старечого – 75 років, а до довгожителів відносять людей від 90 років і старше (Ушакова, 2014, с. 50). Все частіше у сучасній геронтології використовуються поняття «молоді» та «літні» («глибокі») старі. Їх ще називають «третім» та «четвертим» віком у житті людини (перші два – це дитинство та дорослість). Межею переходу від третього до четвертого віку вважаються 75–80 років. Розрізнення тут базується на застосуванні функціонального критерію – можливості для старої людини вести активне та незалежне життя та не мати потреби у сторонньому догляді (Ушакова, 2014, с. 52). Але з часом людству, мабуть, доведеться відмовитися від жорстких категорій або порогових значень пенсійного віку та жити в суспільстві де не існує єдиної вікової норми для набуття певної соціальної ролі. Американська соціологиня Бріджід Нойгартен визначила його як *«суспільство, яке не залежить від віку»*. Дослідниця зауважила, що перші ознаки такого суспільства ми можемо спостерігати вже зараз, коли не є рідкістю 28-річний мер, 30-річний керуючий банком, 35-річна бабуся, 50-річний пенсіонер, 65-річний молодий батько і 70-річний студент (Основи соціалізації, 2017, с. 52–53).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень свідчить про те, що тема соціальної політики, щодо людей похилого віку та соціальної роботи з ними, як практичної її реалізації, є актуальною і активно вивчається як українськими (Н. Корпач, В. Петрук, О. Косинська, І. Терещенко, О. Рябошапка, А. Каркач, Т. Семигіна) так і іноземними дослідниками (Є.Холостова, Ле Тхі Тхань Там). Досвід зарубіжних країн у цій царині відображено у працях вітчизняних дослідників М. Євтуха, М. Носко, С. Грищенко, Ю. Мацкевич, Л. Якубової, Н. Труш, Н. Кабаченко та ін.

Слід зазначити, що у посібнику М. Євтуха, М. Носко, С. Грищенко *«Соціальна робота в зарубіжних країнах»* (2016) розглянуто особливості соціальної роботи з літніми людьми у США та країнах Західної Європи, але досвід країн Східної Європи залишився поза їхньою увагою. Так само дослідники Ю. Мацкевич (2004), Л. Якубова та Н. Труш (2015), Н. Кабаченко (2013), у своїх статтях щодо соціальної роботи з людьми похилого віку, зосередилися на досвіді таких країн як США, Велика Британія,

Німеччина. Дослідниці Л. Якубова та Н. Труш, поряд із зазначеними країнами, приділили в своїй статті увагу досвіду Швеції, а також здійснили порівняльний аналіз особливостей організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном. Н. Кабаченко окрім досвіду США та країн Західної Європи, проаналізувала особливості соціальної роботи з літніми людьми у Чехії, що представляє особливий інтерес, оскільки Чехія, як і Україна, є постсоціалістичною країною, якій також довелося заново вибудовувати систему соціального захисту, після переходу до ринкової економіки. О. Рябошапка (2022, с. 170), здійснюючи аналіз міжнародного досвіду соціального забезпечення людей похилого віку, відзначила активну діяльність Польщі у розв'язанні проблеми швидкого старіння населення, шляхом впровадження чималої кількості програм «60+», проте сутність цих програм нею розкрито не було.

Загалом можна зробити висновок, що досвід Польщі, в якій протягом останніх десяти років реалізується довгострокова політика щодо літніх людей, не знайшов достатнього висвітлення у працях українських дослідників, чим обумовлено актуальність цієї статті.

Мета дослідження: узагальнити досвід Республіки Польща в здійсненні соціальної політики щодо літніх людей, проаналізувати урядові програми спрямовані на реалізацію концепції активного старіння, які впроваджувалися в країні протягом останнього десятиліття, визначити які напрями та форми роботи з зазначеною категорією населення були найбільш успішними, а які потребують подальшого впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на кінець 2021 року населення Польщі становило 38,1 мільйона осіб, в тому числі понад 9,8 мільйона склали люди віком від 60 років (25,8%). Прогнози демографів свідчать, що процес старіння населення Польщі буде лише поглиблюватися і до 2050 року частка осіб у цьому віці зросте до 13,7 млн и складе більш як 40% усього населення (Informacja o sytuacji, 2022, с. 7, 11). Уряд Польщі, усвідомлюючи невідворотність демографічних змін, приділяє значну увагу сеньйорам (саме так в Польщі називають тих, кому за 60), про що свідчать відповідні урядові програми, спрямовані на розширення можливостей літніх людей

брати повноцінну участь у всіх сферах суспільного життя та якомога довше зберігати самостійність, не потребувати стороннього догляду.

У 2012 році польським урядом було ухвалено першу загальнонаціональну програму соціальної активності літніх людей – «Programa ASOS 2012–2013». Програма була спрямована на покращення якості та рівня життя людей похилого віку для гідного старіння через соціальну діяльність. Було визначено чотири пріоритетні напрямки реалізації програми (Uchwała nr 137, 2012, с. 20–22):

1) Урізноманітнення та покращення якості освітніх пропозицій для літніх людей.

2) Соціальна діяльність, що сприяє внутрішньо- та міжпоколінній інтеграції літніх людей за допомогою існуючої соціальної інфраструктури (публічні бібліотеки, громадські центри, громадські центри, театри, музеї).

3) Розвиток різноманітних форм соціальної активності людей похилого віку.

4) Підвищення доступності та покращення якості соціальних послуг для літніх людей та підтримуюча діяльність для самопомоги та самоорганізації.

Громадські організації та інші уповноважені суб'єкти, що діють на користь людей похилого віку мали змогу обрати пріоритетну сферу, в межах якої розробити проєкт та взяти участь у конкурсному відборі, щоб отримати відповідне фінансування на його реалізацію.

Розробники програми рекомендували включати в освітні проєкти для старших людей навчальні заняття з різних галузей знань: права, економіки, спорту, туризму, профілактики хвороб, освітні програми про активне старіння. Бажаними освітніми пропозиціями визначено заняття з підготовки літніх людей до волонтерської діяльності та навчання опікунів. Волонтерство (наприклад, допомога дітям у підготовці домашніх завдань), протидія електронному відчуженню людей похилого віку, туристично-рекреаційна діяльність були визначені як важливі чинники успішної внутрішньо- та міжпоколінній інтеграції. Соціальна участь розглядалася, в першу чергу, як різноманітні форми активності літніх людей у місцевій громаді та створення позитивного образу старості. Підтримка сімей, які доглядають людей похилого віку, розвиток послуг на основі діяльності волонтерів, розширення доступу до соціальних

послуг піклування, розвиток культурно-освітніх та спортивно-туристичних послуг, необхідності проведення тренінгів для волонтерів і опікунів (у сфері допомоги людям похилого віку), розвиток різних форм самопомоги – основні пріоритети четвертого напрямку програми.

«Programa ASOS 2012–2013» заклала в Польщі основу для формування довгострокової соціальної політики спрямованої на підтримку літніх людей та створення умов для їхнього активного та здорового старіння, можливості продовжувати самостійне, самодостатнє та щасливе життя, навіть попри деякі функціональні обмеження, що було зафіксовано 24 грудня 2013 року в ухвалених Радою Міністрів Республіки Польща «Засадах довгострокової політики щодо літніх людей в Польщі на 2014–2020» (Uchwała nr 238, 2013, с. 4). У 2014 році урядом Польщі впроваджено нову програму забезпечення соціальної активності населення – «Programa ASOS 2014–2020», яка, на відміну від попередньої, була довгостроковою – розрахованою на шість років (Uchwała nr 237, 2014).

У 2019 році було проаналізовано результати реалізації програм «ASOS 2012–2013» та «ASOS 2014–2020» та зроблено висновок що попри їхню безумовну корисність, передбачувана мета – покращення якості стандарту життя людей похилого віку та гідного старіння за допомогою соціальної діяльності, не досягнута. Лише 27% проєктів, реалізованих в межах цих програм, були спрямовані на стимулювання постійної та регулярної активності літніх людей та орієнтовані на досягнення сталих та тривалих результатів. Переважна більшість проєктів передбачали короткотермінову, або одноразову діяльність, що полягала в основному в споживанні послуг (Realizacja rządowych programów, 2019, с. 11). Не було подано жодного проєкту, пов'язаного з волонтерством літніх людей. Не дуже популярним напрямком діяльності виявилися освіта опікунів (лише п'ять проєктів у 2013–2017 роках) та соціальні послуги сім'ям, які доглядають людей похилого віку (п'ять проєктів у 2013–2017 роках). У підсумку було зроблено висновок, що мета програм не була досягнута не лише через обмеженість засобів, виділених на їхню реалізацію, але й через те, що розробники програми орієнтувалися, перш за все,

на глобальні соціальні проблеми, обумовлені демографічними процесами і не враховували специфіки потреб літніх людей відповідно до їхнього здоров'я, матеріальної ситуації, доступу до організацій, що надають підтримку і допомогу тощо (Realizacja rządowych programów, 2019, с. 32).

Наступна довгострокова програма для людей похилого віку «Aktywni+» розрахована на 2021–2025 (Uchwała nr 167, 2020) значною мірою стала продовженням «Programa ASOS». В основу нової програми було покладено документ, ухвалений Радою Міністрів Республіки Польща у 2018 році – «Соціальна політика щодо людей похилого віку 2030. Безпека – Участь – Солідарність» (Uchwała nr 161, 2018).

Відповідно було сформульовано нові пріоритети:

1) соціальна активність, яка включає заходи, спрямовані на збільшення участі людей похилого віку в активних формах дозвілля, підтримка залежних людей похилого віку та їх оточення за місцем проживання, розвиток волонтерства людей похилого віку в місцевому середовищі та збільшення залучення людей похилого віку до ринку праці;

2) соціальна участь, яка сприяє зміцненню самоорганізації громади літніх людей та посиленню впливу людей похилого віку на прийняття рішень щодо умов життя громадян;

3) цифрова інклюзія, включаючи заходи, спрямовані на підвищення здатності людей похилого віку використовувати сучасні технології та нові медіа, а також поширення та впровадження технологічних рішень, які сприяють соціальній інтеграції та безпечному життю літніх людей;

4) підготовка до старості, що здійснюється шляхом зміцнення зв'язків між поколіннями, формування позитивного іміджу людей похилого віку та підвищення безпеки людей похилого віку.

На відміну від попередніх програм в програмі «Aktywni+» було зроблено акцент на активізації діяльності літніх людей сільських та міських громад, нетворкінгу, навчання безпечному використанню комп'ютерних технологій, формуванню позитивного сприйняття старості в суспільстві. Проєкти які враховували зазначені аспекти, отримували додаткові бали від конкурсної комісії.

Результати впровадження програми «Aktywni+» за 2021 р. показали, що, як і в попередні роки, більшість заявок було подано за пріоритетом № 1, пов'язаним, переважно, з організацією активного дозвілля. У свою чергу пріоритет № 2 – участь в житті громади, вплив на прийняття рішень, викликав найменшу зацікавленість (Sprawozdanie z realizacji, 2022, с. 11). Чисельне домінування проєктів, пов'язаних з організацією активного відпочинку, обумовлене затребуваністю таких заходів серед літніх людей. Під час опитувань більшість з них відзначили свою зацікавленість в оглядових екскурсіях, а також походах в кіно-театри, театри та музеї.

Загалом програму «Aktywni+» визнано корисною для покращення якості та стандарту життя людей похилого віку в Польщі шляхом, збільшення їхньої соціальної активності, тому рекомендовано продовжувати програму в наступні роки.

У 2015 році урядом Польщі впроваджено нову довгострокову програму «Senior-WIGOR» на 2015–2020, яка у 2016 році трансформувалася у програму Senior+ (Uchwała nr 157, 2016). Програма спрямована не лише на активізацію діяльності літніх людей, а й на фінансову підтримку органів місцевого самоврядування у створенні відповідної інфраструктури, яка б забезпечила літнім людям можливість проявляти активність постійно та регулярно, а не епізодично. Програмою передбачено відкриття Денних будинків та Клубів Senior+. Пріоритет надавався сільським та змішаним місько-сільським гмінам, з низьким рівнем доходів на душу населення та значною часткою людей похилого віку серед мешканців. Органи місцевого самоврядування повинні були ухвалити рішення про створення Денного будинку або Клубу «Senior+» на основі спостереження за умовами життя та аналізом потреб людей похилого віку в місцевих громадах.

Денні будинки Senior+ це, перш за все, заклади денного догляду, в яких літні люди можуть перебувати від понеділка до п'ятниці по 8 годин на добу (40 годин на тиждень). Згідно з вимогами, у будинку обов'язково повинні бути кімнати для спільних зустрічей, приготування їжі, фізичних вправ та відпочинку (з бібліотекою, обладнанням RTV та комп'ютером із доступом до Інтернету). Головна мета Ден-

них будинків Senior+ – підтримати людей похилого віку, надаючи послуги з догляду, а також допомагаючи їм організувати дозвілля.

Клуби Senior+ працюють лише кілька днів на тиждень (загалом 20 годин) і більше спрямовані на організацію активної діяльності літніх людей, ніж на догляд. Найбільш поширені форми роботи в Клубах Senior+: навчальні поїздки та екскурсії, спортивні та культурні заходи, зустрічі з фахівцями (психологами, юристами), а також спільні заходи з членами інших клубів тощо. Клуби, на відміну від денних будинків надають більше можливостей для інтеграції та участі у соціальному та культурному житті, але їхня діяльність спрямована, перш за все, на активних літніх людей, які не так давно вийшли на пенсію і не мають серйозних проблем зі здоров'ям.

Аналіз результатів реалізації програми у 2016–2019 рр. показав, що більш популярною формою організації роботи з літніми людьми в гмінах стали Клуби Senior+, тому що організувати їхню роботу легше, ніж Денних будинків, через меншу кількість годин роботи, та нижчі вимоги щодо інфраструктури та персоналу (Badanie ewaluacyjne, 2020, с. 46–48).

Висновки. Таким чином, в період з 2012 по 2022 рік урядом Республіки Польща було впроваджено чотири програми спрямовані на реалізацію концепції активного старіння. Вони стали відповіддю на виклики сьогодення, пов'язані з демографічними змінами у польському суспільстві. Програми «ASOS 2012–2013», «ASOS 2014–2020» та «Aktywni+»,

«Senior+» спрямовані на створення умов для активного та здорового старіння людей похилого віку, яке дозволило б їм ще довгий час зберігати звичайний спосіб життя та самостійність. Як показала практика, найбільш популярними формами активності літніх людей є освітня діяльність та дозвілля. Саме їх найбільш часто пропонують розробники конкурсних проєктів. Такі важливі напрямки діяльності як залучення літніх людей до участі в житті громади та ухваленні рішень, зміцнення їхньої самоорганізації та взаємодопомоги, волонтерська діяльність значно менше представлені в проєктах, що претендують на отримання фінансування. Але те, що цей напрямок незмінно присутній у всіх програмах, а також додаткові бали, які надають тим проєктам, які враховують зазначені пріоритети, свідчить про налаштованість уряду наполегливо впроваджувати його в життя.

Значна увага надається створенню необхідної інфраструктури (особливо в сільських гмінах), для здійснення постійної та регулярної активності літніх людей, досягнення ними сталих та тривалих результатів. Програма Senior+ надає можливість місцевими органами самоврядування створювати Денні Будинки Senior+ та Клуби Senior+, враховуючи потреби місцевих літніх людей.

Загалом соціальна політика щодо літніх людей в Республіці Польща спрямована на те, щоб змінити ставлення до них суспільства. Старше покоління має сприйматися не як тягар, а як позитивний чинник розвитку суспільства, важлива частина його соціального капіталу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Всемирный доклад о старении и здоровье. Всемирная организация здравоохранения, 2016 г. URL: https://www.afro.who.int/sites/default/files/2017-06/9789244565049_rus.pdf
2. Євтух М.Б., Носко М.О., Грищенко С.В. Соціальна робота в зарубіжних країнах : навчальний посібник. Київ : СПД Чалчинська Н.В., 2016. 169 с.
3. Кабаченко Н. Організація надання соціальних послуг людям похилого віку у соціальних службах: міжнародний досвід. *Наукові записки. Т.137, Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. Київ : ВД «Києво-Могилянська Академія». 2013. С. 62–67.
4. Мацкевич Ю. Зарубіжний досвід соціальної роботи з людьми похилого віку. *Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління*. 2004. № 11. Випуск 2. С. 47–52.
5. Основи соціалізації особистості : навчальний посібник / Л. Вікторова та ін. Київ : «ЦП «КОМПРИНТ», 2017. 475 с.
6. Рябошапка О. Соціальне забезпечення людей похилого віку: міжнародний досвід. *Ввічливість. Humanitas*, Вип. 1, 2022. С. 168–173.
7. Технології соціальної роботи : навчальний посібник / О. А. Агарков та ін. Запоріжжя : Мотор Січ, 2015. 486 с. URL: https://pidru4niki.com/73057/sotsiologiya/tehnologiyi_sotsialnoyi_roboti_lyudmi_pohilogo_piku#35
8. Ушакова І.М. Геронтопсихологія: підручник. Харків : НУЦЗУ, 2014. 236 с.

9. Холостова Е.И. Социальная работа с пожилыми людьми : Учебное пособие. Москва : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2003. 296 с.
10. Якубова Л., Труш Н. Порівняльний аналіз особливостей організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 36. 2015. С. 209–211.
11. Badanie ewaluacyjne z realizacji programu wieloletniego „Senior+” na lata 2015–2020. Edycje 2016–2019. Raport końcowy. URL: https://das.mpips.gov.pl/source/2020/1_Badanie%20ewaluacyjne%20realizacji%20programu%20wieloletniego%20Senior%20na%20lata%202015-2020%20Edycje%202016-2019.pdf
12. Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2021 r. Warszawa, 2022. 582 с. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-o-sytuacji-osob-starszych-w-polsce-za-2021-r>
13. Najważniejsze informacje o Senior-WIGOR. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/najwazniejsze-informacje-o-senior-wigor>
14. Realizacja rządowych programów na rzecz aktywności społecznej osób starszych: Informacja o wynikach kontroli. Departament pracy, spraw społecznych i rodziny. Warszawa, 2019. 84 с. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21376,vp,24016.pdf>
15. Sprawozdanie z realizacji Programu wieloletniego na rzecz Osób Starszych «Aktywni+» na lata 2021-2025 - edycja 2021. Warszawa, wrzesień 2022 r. URL: https://das.mpips.gov.pl/source/2022/Sprawozd%20Aktywni%20za%202021%20_19_09_2022.pdf
16. Uchwała nr 137 Rady ministrów z dnia 24 sierpnia 2012 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20120000642/O/M20120642.pdf>
17. Uchwała nr 157 Rady Ministrów z dnia 20 grudnia 2016 r. Zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia programu wieloletniego «Senior-WIGOR» na lata 2015–2020. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20160001254/O/M20161254.pdf>
18. Uchwała nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo- Uczestnictwo-Solidarność. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20180001169/O/M20181169.pdf>
19. Uchwała nr 167 r Rady Ministrów z dnia 16 listopada 2020 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego na rzecz Osób Starszych „Aktywni+” na lata 2021–2025. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20200001125/O/M20201125.pdf>
20. Uchwała nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20140000052/O/M20140052.pdf>
21. Uchwała nr 238 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20140000118/O/M20140118.pdf>

REFERENCES:

1. Vsemirnaya organizatsiya zdavoohraneniya. (2016). Vsemirnyiy doklad o starenii i zdorove [World Stature report and health]. [in Ukrainian].
2. Yevtikh M.B., Nosko M.O., Hryshchenko S.V. (2016). Sotsialna robota v zarubizhnykh krainakh : navchalnyi posibnyk [Social work in foreign countries]. Kyiv: SPD Chalchynska N.V. [in Russian].
3. Kabachenko N. (2013). Orhanizatsiia nadannia sotsialnykh posluh liudiam pokhyloho viku u sotsialnykh sluzh-bakh: mizhnarodnyi dosvid [Organization of social services for the elderly in social services: international experience]. *Naukovi zapysky. T.137, Pedagogichni, psykhologichni nauky ta sotsialna robota – Scientific notes. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 137, 62–67. Kyiv : VD «Kyievo-Mohylianska Akademiia» [in Ukrainian].
4. Matskevych Yu. (2004). Zarubizhnyi dosvid sotsialnoi roboty z liudmy pokhyloho viku [Foreign experience of social work with the elderly]. *Sotsiologhiia. Sotsialna robota. Sotsialna pedagogika. Upravlinnia – Sociology. Social work. Social pedagogy. Management, II*, (Vol. 2), 47–52 [in Ukrainian].
5. Viktrova L.V., Tverezovska N.T., Mykhailichenko M.V. & Rzhovskyi H.M. (2017). Osnovy sotsializatsiï osobystosti : navchalnyi posibnyk [Fundamentals of personality socialization]. Kyiv : «TsP «KOMPRYNT» [in Ukrainian].
6. Riaboshapka O. (2022). Sotsialne zabezpechennia liudei pokhyloho viku: mizhnarodnyi dosvid [Social support for the elderly: international experience]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 1, 168–173 [in Ukrainian].
7. Aharkov O. A., Arabadzhiev D. Yu., Yerokhyna T. V., Kuzmin V. V., Meshchan I. V. & Popovych V. M. (2015). Tekhnologii sotsialnoi roboty : navchalnyi posibnyk [Social work technologies]. Zaporizhzhia : Motor Sich [in Ukrainian]. URL: https://pidru4niki.com/73057/sotsiologiya/tehnologiyi_sotsialnoyi_roboti_lyudmi_pohilogo_piku#35

8. Ushakova I.M. (2014). Herontopsykholohiia: pidruchnyk [Gerontopsychology]. Kharkiv : NUTsZU [in Ukrainian].
9. Holostova E.I. (2003). Sotsialnaya rabota s pozhylyimi lyudmi : Uchebnoe posobie [Social work with older people]. Moskva : Izdatelsko-torgovaya korporatsiya «Dashkov i K» [in Russian].
10. Yakubova L., Trush N. (2015). Porivnialnyi analiz osoblyvostei orhanizatsii sotsialnoi roboty z liudmy pokhyloho viku v Ukraini ta za kordonom [Comparative analysis of the peculiarities of the organization of social work with the elderly in Ukraine and abroad]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pedahohika, sotsialna robota»* – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. «Pedagogy, Social Work» series, 36, 209–211 [in Ukrainian].
11. Badanie ewaluacyjne z realizacji programu wieloletniego «Senior+» na lata 2015–2020. Edycje 2016–2019. Raport końcowy [Evaluation survey on the implementation of the «Senior+» long-term program for 2015-2020. Editions 2016-2019.] URL: https://das.mpips.gov.pl/source/2020/1_Badanie%20ewaluacyjne%20realizacji%20programu%20wieloletniego%20Senior%20na%20lata%202015-2020%20Edycje%202016-2019.pdf
12. Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2021 r. (2022). [Information about the situation of the elderly in Poland for 2021]. Warszawa, 2022. 582 c. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-o-sytuacji-osob-starszych-w-polsce-za-2021-r>
13. Najważniejsze informacje o Senior-WIGOR [The most important information about Senior-Wigor]. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/najwazniejsze-informacje-o-senior-wigor>
14. Departament pracy, spraw społecznych i rodziny. (2019). Realizacja rządowych programów na rzecz aktywności społecznej osób starszych: Informacja o wynikach kontroli. [Implementation of government programs for the social activity of the elderly: Information on the results of the inspection]. Warszawa. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21376,vp,24016.pdf>
15. Sprawozdanie z realizacji Programu wieloletniego na rzecz Osób Starszych «Aktywni+» na lata 2021-2025 - edycja 2021 [Report on the implementation of the long -term program for the elderly «Active+» for 2021-2025 - edition 2021]. Warszawa, wrzesień 2022 r. URL: https://das.mpips.gov.pl/source/2022/Sprawozd%20Aktywni%20za%202021%20_19_09_2022.pdf
16. Uchwała nr 137 Rady ministrów z dnia 24 sierpnia 2012 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013 [Resolution No. 137 of the Council of Ministers of 24 August 2012 on the establishment of a government program for social activity of the elderly for the years 2012–2013] URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20120000642/O/M20120642.pdf>
17. Uchwała nr 157 Rady Ministrów z dnia 20 grudnia 2016 r. Zmieniająca uchwałę w sprawie ustanowienia programu wieloletniego «Senior-WIGOR» na lata 2015–2020 [Resolution No. 157 of the Council of Ministers of December 20, 2016 amending the resolution on the establishment of the «Senior-Wigor» multi-year program for 2015-2020]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20160001254/O/M20161254.pdf>
18. Uchwała nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo- Uczestnictwo-Solidarność [Resolution No. 161 of the Council of Ministers of October 26, 2018 regarding the adoption of the Social Policy document towards the elderly 2030. Security-participation-lidarity]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20180001169/O/M20181169.pdf>
19. Uchwała nr 167 r Rady Ministrów z dnia 16 listopada 2020 r. w sprawie ustanowienia programu wieloletniego na rzecz Osób Starszych «Aktywni+» na lata 2021–2025 [Resolution No. 167 of the Council of Ministers of November 16, 2020 on the establishment of a long -term program for the elderly «Active+» for 2021–2025]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20200001125/O/M20201125.pdf>
20. Uchwała nr 237 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020 [Resolution No. 237 of the Council of Ministers of December 24, 2013 on the establishment of a government program for social activity of the elderly for 2014-2020]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20140000052/O/M20140052.pdf>
21. Uchwała nr 238 Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2013 r. w sprawie przyjęcia dokumentu Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020 [Resolution No. 238 of the Council of Ministers of December 24, 2013 on the adoption of a document of establishing a long -term senior policy in Poland for 2014–2020]. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20140000118/O/M20140118.pdf>

УДК 364-786-057.87]:37.013:069

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.7>

Юлія ПЕСОЦЬКА

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 26, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20308

ORCID: 0000-0002-8028-7878

Бібліографічний опис статті: Песоцька, Ю. (2022). Соціальна реабілітація здобувачів вищої освіти з ООП засобами музейної педагогіки. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 49–55, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.7>

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ООП ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті висвітлено проблеми соціальної реабілітації здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами засобами музейної педагогіки. Проаналізовано нормативно-правову базу щодо створення безбар'єрного простору в Україні, зокрема сфери освіти. **Мета** статті полягає у дослідженні доцільності використання засобів музейної педагогіки під час соціальної реабілітації здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

У дослідженні використано такі **методи**, як опитування, аналіз та узагальнення наукової літератури із досліджуваної проблеми.

Наукова новизна. Досліджено роль та місце музейної педагогіки під час організації освітнього процесу в закладах вищої освіти. Заклад вищої освіти – це місце, де відбувається становлення професіонала та особистості. Інтеграція здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами передбачає соціальну реабілітацію. Вважаємо, що музейна педагогіка сприятиме соціальній реабілітації здобувачів вищої освіти з ООП. Проведене опитування засвідчує, що використання засобів музейної педагогіки відповідають цілям законодавства України щодо розбудови інклюзивного середовища.

Висновки. Для виконання завдань щодо створення та розвитку безбар'єрного простору, у тому числі освітнього, необхідні нові методи та засоби. Було проведено опитування, результати яких вказують, що засоби музейної педагогіки можуть стати інноваційними засобами під час соціальної реабілітації здобувачів вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень автор вбачає у більшій детальному вивченні використання засобів музейної педагогіки під час соціальної реабілітації дітей та молоді з різними нозологіями у закладах освіти.

Ключові слова: музейна педагогіка, реабілітація, соціальна реабілітація, соціокультурна адаптація, заклад вищої освіти, особи з особливими освітніми потребами.

Yuliia PESOTSKA

PhD Student at Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, street Sadova, 26, Uman, Cherkasy district, Ukraine, 20308

ORCID: 0000-0002-8028-7878

To cite this article: Pesotska, Yu. (2022). Sotsialna rehabilitatsiia zdofovachiv vyshchoi osvity z OOP zasobamy muzeinoi pedahohiky [Social rehabilitation of higher education acquisitioners with special educational needs of the means of museum pedagogy]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 49–55, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.7>

SOCIAL REHABILITATION OF HIGHER EDUCATION ACQUISITIONERS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS OF THE MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY

The article highlights the problems of social rehabilitation of higher education students with special educational needs by means of museum pedagogy. The regulatory and legal framework for the creation of a barrier-free space in Ukraine, in particular the sphere of education, was analyzed. The purpose of the article is to investigate the expediency of using museum pedagogy tools during the social rehabilitation of higher education students with special educational needs.

The research used such methods as survey, analysis and generalization of scientific literature on the researched problem.

Scientific novelty. *The role and place of museum pedagogy during the organization of the educational process in institutions of higher education was studied. An institution of higher education is a place where the formation of a professional and an individual takes place. Integration of higher education students with special educational needs involves social rehabilitation. We believe that museum pedagogy will contribute to the social rehabilitation of students of higher education with educational special needs. The conducted survey confirms that the use of museum pedagogy tools meet the goals of Ukrainian legislation regarding the development of an inclusive environment.*

Conclusions. *New methods and tools are needed to fulfill tasks related to the creation and development of a barrier-free space, including an educational one. A survey was conducted, the results of which indicate that the tools of museum pedagogy can become innovative tools during the social rehabilitation of students of higher education.*

The author sees prospects for further research in a more detailed study of the use of museum pedagogy tools during the social rehabilitation of children and youth with various nosologies in educational institutions.

Key words: *museum pedagogy, rehabilitation, social rehabilitation, socio-cultural adaptation, institution of higher education, persons with special educational needs.*

Актуальність проблеми. Організація діяльності закладів вищої освіти (ЗВО) у воєнний час передбачає подолання багатьох труднощів та перешкод. Освітній процес сьогодні – це не лише здобуття кваліфікаційних компетентностей, а й надання необхідної соціально-психологічної підтримки, як здобувачам освіти, так і науково-педагогічним працівникам й іншим фахівцям.

Окрім цього, більшість ЗВО сьогодні мають сприяти соціальній інтеграції та соціальній адаптації здобувачів з інвалідністю. Успішна інтеграція цих здобувачів залежить від багатьох факторів. Також варто зазначити, що окрім труднощів під час адаптації, здобувачі можуть зіштовхнутися з такими бар'єрами – освітні, фізичні, цифрові та інформаційні.

Адміністрація ЗВО та науково-педагогічні працівники повинні сприяти соціальній реабілітації здобувачів.

Існує чимало засобів та методів реабілітації, які сприятимуть соціальній реабілітації, адаптації та інтеграції здобувачів вищої освіти. Однак вважаємо, що буде доречним використовувати засоби музейної педагогіки, які покращуватимуть процес соціальної реабілітації. Варто зазначити, що одним з напрямів діяльності ЗВО є національно-патріотичне виховання. Тому вважаємо, що використання засобів музейної педагогіки буде вдалим для досягнення цілей, соціальної реабілітації, соціальної адаптації та національно-патріотичного виховання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми соціальної реабілітації, адаптації та інтеграції здобувачів вищої освіти досліджували Н. Коляда, О. Кравченко, М. Міщенко, О. Поліщук, О. Расказова, К. Чупіна.

Роль та місце музейної педагогіки в освітньому процесі вивчає О. Караманов. У працях науковця висвітлено вітчизняний та зарубіжний

досвід використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу.

Теоретичні аспекти музейної педагогіки досліджує І. Удовиченко.

Проблеми національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти досліджує І. Резніченко та О. Норовлянський.

Мета – дослідити доцільність використання засобів музейної педагогіки під час соціальної реабілітації здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. У стресових ситуаціях на особистість впливає чимало факторів: небезпека, невизначеність, страх, відсутність контакту із близькими; тривале пригнічення біологічних та соціальних потреб; негативний зовнішній вплив; необхідність поєднання кількох видів діяльності; підвищена відповідальність за свої дії; великий інформаційний потік тощо.

Стрес – це захисна реакція організму, яка допомагає людині адаптуватися до умов, що часто змінюються (Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи, 2018, с. 34).

Сьогодні кожний другий українець знаходиться у стресовому стані. Для осіб з особливими освітніми потребами стресова ситуація посилюється. Вони стають ще вразливішими і потребують підтримки та допомоги оточуючих. Тому під час організації освітнього процесу керівництво повинно враховувати усі реалії. Перш за все потрібно дбати про психофізіологічний стан здобувачів і науково-педагогічних працівників.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» особа з особливими освітніми потребами (особа з ООП) – особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти (Про вищу освіту, 2014).

Окрім фізичної доступності закладу освіти, керівництво закладу має дбати про соціально-

психологічну підтримку таких здобувачів. Оскільки Закон України «Про освіту» визначає, що «освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» (Про освіту, 2017).

Керівництво Міжвідомчого постійного комітету виділило чотири рівні психологічної підтримки психічного здоров'я в умовах надзвичайних та екстремальних ситуацій (рис. 1).

Для того, щоб допомогти здобувачам вищої освіти адаптуватися та інтегруватися у освітнє середовище, варто у першу чергу забезпечити базові потреби та безпеку, а також надавати соціально-психологічну підтримку, яка буде сприяти соціальній реабілітації.

О. Кравченко вважає, що реабілітація – комплекс заходів, які сприятимуть досягненню «оптимального рівня участі в соціальних комунікаціях і підтримувати його, позитивних змін у способі життя і найбільш повної інтеграції в суспільство, достатньому рівню незалежності у всіх сферах життєдіяльності» (Кравченко О.О., 2022).

Реабілітація – використання всіх можливостей із метою зниження впливу станів, що обмежують життєдіяльність або призводять

до інвалідизації, та забезпечення особам із обмеженнями життєдіяльності можливості досягнення оптимальної соціальної інтеграції (Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи, 2018, с. 7).

Одним із видів реабілітації є соціальна реабілітація, яка сприяє соціальній адаптації особистості.

Соціальна реабілітація – «система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі в житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби в забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації» (Кравченко О.О., 2022, с. 17).

Соціальна реабілітація у ЗВО є ключовим компонентом успішної соціалізації здобувачів з ООП. Відповідно до Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року «система вищої та післядипломної освіти у сфері охорони психічного здоров'я потребує системного та диференційованого удосконалення як щодо змісту освітніх програм, так і методології навчання та оцінки компетентностей» (Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до

Рис. 1. Піраміда інтервенцій з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації

Джерело: Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи, 2018, с. 14.

2030 року, 2017). Варто зазначити, що «метою Концепції є створення цілісної, ефективної системи охорони психічного здоров'я, яка функціонує в єдиному міжвідомчому просторі, забезпечує покращення якості життя та дотримання прав і свобод людини» (Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, 2017).

Соціальна реабілітація тісно пов'язана із психоемоційним станом особистості. Саме тому диференційний підхід у під час освітнього процесу сприятиме процесу реабілітації.

Окрім того, Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року напрямком 5. Освітня безбар'єрність окреслено такі ключові проблеми:

1. Недостатній рівень підготовки педагогічних працівників та психологічних служб закладів освіти для роботи з особами з особливими освітніми потребами, зокрема щодо володіння засобами альтернативної комунікації.

2. Недостатня забезпеченість інклюзивно-ресурсних центрів досвідченими фахівцями.

3. Застарілі методики і підходи до роботи не відповідають сучасним викликам.

4. Упередженість у ставленні до безбар'єрності, інклюзії та низький рівень поширення культури прийняття серед учасників освітнього процесу.

5. Організація освітнього процесу не завжди враховує особливості роботи з особами з особливими освітніми потребами.

6. Недостатнє матеріально-технічне забезпечення закладів освіти необхідними асистивними технологіями для надання якісних та доступних послуг.

7. Незадовільна інфраструктура більшості закладів освіти та обслуговуючих елементів (центри дозвілля, ігрові майданчики, гуртожитки, бібліотеки, архіви та актові зали) (Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, 2021).

Розв'язання вищезазначених проблем сприятиме соціальній реабілітації здобувачів вищої освіти з ООП не тільки у освітньо-наукове середовище, але й соціокультурній адаптації у громаді.

Саме тому стратегічними цілями Стратегії є:

- можливість дорослих, молоді та дітей використовувати всі види та форми освіти;

- задоволення особливих освітніх потреб всіх учасників освітнього процесу;

- створення інклюзивного освітнього середовища (Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, 2021).

Відповідно до цілей Стратегії були поставлені такі завдання:

- проведення навчань та поширення існуючих матеріалів для викладачів, вчителів, вихователів та психологічних служб щодо задоволення особливих освітніх потреб;

- розвиток мережі та підтримка інклюзивно-ресурсних центрів відповідно до існуючих нормативів;

- проведення конкурсів проектів щодо розроблення просвітницьких культурних продуктів щодо культури прийняття, у тому числі працюючи з розважальним сектором та сферою культури;

- розроблення інформаційних кампаній щодо популяризації ідей безбар'єрності, необхідності її впровадження, постійно діючих тренінгових програм, семінарів для всіх, хто дотичний до цього процесу, від батьків, педагогів, політиків, керівників закладів до самих дітей, учнів, студентів;

- стимулювання організації та проведення просвітницьких лекцій для учнів/студентів про цінність безбар'єрності і соціального залучення всіх в громаді;

- забезпечення доступності всієї інфраструктури освітніх середовищ (гуртожитки, центри дозвілля, бібліотеки, архіви, актові зали тощо);

- запровадження та поширення практики забезпечення доступності заходів у позанавчальний час для всіх учасників освітнього процесу;

- розроблення та включення критеріїв інклюзивності та залучення в сертифікацію провайдерів освітніх послуг тощо (Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, 2021).

Поставлені завдання мають на меті створити інклюзивне освітнє середовище, у якому будуть забезпечені права усіх здобувачів освіти. Одним із завдань є використання нових методів та засобів роботи, які будуть більш дієвими та будуватимуться на міждисциплінарному підході. Такими засобами вбачаємо – засоби музейної педагогіки.

На думку І. Удовиченко, музейна педагогіка – педагогічна дисципліна, яка вивчає шляхи становлення гуманістичного світогляду, що базується на духовних цінностях, а також специфіку інтелектуального, етичного і естетичного розвитку особистості в процесі музейної комунікації (І. Удовиченко, 2017, с. 12).

Ураховуючи той факт, що базисом цієї дисципліни є педагогіка, то необхідно зазначити, що музейна педагогіка сприятиме соціальній реабілітації особистості та її успішній соціалізації.

Міжнародна рада музеїв (ICOM) місією музею як соціальної інституції визначає розвиток суспільства. За Р. Інглгартом компонентами процесу розвитку суспільства є: 1) модернізація в соціально-економічній сфері; 2) утвердження цінностей самовираження в культурному середовищі; 3) демократизація (І. Удовиченко, 2017, с. 8). Саме тому вважаємо, доцільним використання засобів музейної педагогіки під час соціальної реабілітації здобувачів вищої освіти з ООП.

Упродовж 2021–2022 навчального року було проведено опитування серед здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників щодо використання засобів музейної педагогіки для соціальної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами у воєнний час. Опитування проводилося на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та Львівського національного університету імені Івана Франка.

Результати дослідження висвітлені у науковій статті «Роль музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації дітей та молоді у воєнний час» (<https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.6>).

У 2022–2023 навчальному році було проведено опитування щодо використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації дітей та молоді з ООП серед здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти та науково-педагогічних працівників Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Опитування сприяло вивченню поглядів молодих вчених, зокрема спеціальності 231 Соціальна робота, щодо необхідності та значимості використання засобів музейної педагогіки під час соціальної реабілітації дітей та молоді з ООП.

Респондентам було запропоновано дати відповідь на запитання «Чи реалізуються принципи інклюзивності у Вашому ЗВО?» 100 % респондентів відповіли, що так.

Серед відповідей на питання «На Вашу думку, яка роль сучасного музею у суспільстві?» були зазначені такі:

- частина історичного і культурного пласту;
- наша пам'ять;
- сприяють гуманізації суспільства, ствердженню української нації як частини світової спільноти;
- музей це важливо. Це місце, де людина може познайомитися з історією, де історію можна побачити наочно;
- вагома, адже музеї завжди відображають певний історичний зріз суспільства, його думки і джерела натхнення;
- соціально-культурна складова кожної цивілізованої людини;
- долучити людину до історично-культурних здобутків тощо.

Також було встановлено, чи використовують респонденти засобами музейної педагогіки під час організації освітнього процесу. 37,5 % респондентів зазначили, що використовують, 50 % – вказали, що ні, і 12,5 % опитуваних відповіли, що в їхньому ЗВО є власний музей.

Серед відповідей на питання «Які саме засоби музейної педагогіки Ви використовували?» були зазначені такі: лекція, віртуальна екскурсія, подорож. Також було вказано, що «музей – це і є засіб педагогіки». І наведено приклад, що на спеціальності 032 Історія. Археологія є освітній компонент про історію академії, який викладається на базі музею ЗВО.

На питання «На Вашу думку, чи є доречним використання засобів музейної педагогіки під час надання послуги соціальної реабілітації?» 87,5 % опитуваних відповіли, що доречно, і 12,5 % – зазначили, що ні.

Окрім цього було запропоновано дати відповідь на питання «На Вашу думку, яким чином використання засобів музейної педагогіки впливає на соціальну реабілітацію дітей та молоді з особливими освітніми потребами?». Серед відповідей варто зазначити такі:

- розвиває творчу уяву, формує національну ідею, духовні цінності, поширює музейний простір в особистості;

- сприяє соціалізації, занурює у культурну спадщину нації;
- нові інформаційні джерела, ознайомлення із соціальними нормами, потребами, досвідом та ін.;
- викликає позитивні емоції;
- здійснюється культурний розвиток особистості. Саме це допомагає людині з особливостями розвитку включатися в соціально-культурне життя тощо.

Проведене опитування засвідчує, що використання засобів музейної педагогіки під час соціальної реабілітації здобувачів вищої освіти, буде доцільним та сприятиме соціокультурній адаптації.

Вважаємо, що також такий інноваційний засіб стане ефективним та дієвим не тільки

для виконання завдань зазначених Національною стратегією із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, але й буде популяризувати заклади музеїв серед дітей та молоді, а також підвищувати привабливість історико-культурної спадщини України.

Отже, для того, щоб сприяти виконанню завдань щодо створення та розвитку безбар'єрного простору, у тому числі освітнього, необхідні нові методи та засоби. Було проведено опитування, результати яких вказують, що засоби музейної педагогіки можуть стати інноваційними засобами під час соціальної реабілітації здобувачів вищої освіти. Однак проведене дослідження не вичерпує розв'язання проблеми і потребує більш детального вивчення певних аспектів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко О.О. (2022). Освітньо-виховний, реабілітаційний та оздоровчий потенціал інклюзивного туризму в умовах інклюзивного навчання : монографія; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 272 с.
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи (2018). Навчальний посібник. Том 2. Київ, 240 с.
3. Песоцька, Ю. (2022). Роль музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації дітей та молоді у воєнний час. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 44–51, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.6>
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 27 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 27 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
6. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 27.12.2017 р. № 1018-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-r#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
7. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-r#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
8. Удовиченко І.В. (2017). Музейна педагогіка: теорія і практика : наук.-метод. посіб. К.: Логос, Національний музей історії України, 72 с.

REFERENCES:

1. Kravchenko O.O. (2022). Osvitno-vykhovnyi, rehabilitatsiinyi ta ozdorovchyi potentsial inkluzyvnoho turizmu v umovakh inkluzyvnoho navchannia [Educational, rehabilitation and health potential of inclusive tourism in the conditions of inclusive education] : monohrafiia; MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychny. Uman : Vizavi, 272 s. [in Ukrainian].
2. Osnovy rehabilitatsiinoi psykhohohii: podolannia naslidkiv kryzy [Basics of rehabilitation psychology: overcoming the consequences of the crisis] (2018). Navchalnyi posibnyk. Tom 2. Kyiv, 240 s. [in Ukrainian].
3. Pesotska, Yu. (2022). Rol muzeinoi pedahohiky pid chas osvitnoho protsesu ta sotsialnoi rehabilitatsii ditei ta molodi u voiennyi chas [The role of museum pedagogy during the educational process and social rehabilitation of children and youth during war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 44–51, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.6> [in Ukrainian].
4. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy [Law of Ukraine «On Higher Education»] vid 01.07.2014 r. № 1556-VII : stanom na 27 zhovt. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
5. Pro osvitu : Zakon Ukrainy [Law of Ukraine «On Education»] vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII : stanom na 27 zhovt. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

6. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku okhorony psykhichnoho zdorovia v Ukraini na period do 2030 roku [The concept of development of mental health care in Ukraine for the period until 2030] : Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 27.12.2017 r. № 1018-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-r#Text> [in Ukrainian].

7. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [National strategy for creating a barrier-free space in Ukraine for the period until 2030]: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 14.04.2021 r. № 366-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-r#Text> [in Ukrainian].

8. Udovychenko I.V. (2017). Muzeina pedahohika: teoriia i praktyka [Museum pedagogy: theory and practice]: nauk.-metod. posib. K.: Lohos, Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy, 72 s. [in Ukrainian].

УДК 373.2.064.1

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.8>

Олександр СЕМЕНОВ

доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-3839-4725

Наталія СЕМЕНОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-5247-7439

Бібліографічний опис статті: Семенов, С., Семенова, Н. (2023). Генеза питання соціальної взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 56–66, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.8>

ГЕНЕЗА ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї

Питання здійснення соціальної взаємодії є актуальним для ряду наук, існує різноманіття визначення цього поняття. Проблема соціальної взаємодії між виховними інститутами і сім'єю має місце в історико-педагогічній спадщині зарубіжної та вітчизняної наук. Соціальна взаємодія – у нашому дослідженні трактується як процес взаємного впливу, співпраці між закладом дошкільної освіти і сім'єю, що характеризується двосторонньою діяльністю спрямованою на реалізацію поставленої мети: розвиток, виховання і навчання дітей. Вивчення наукового доробку дає підстави зауважити, що батьки, як головні вихователі, мають знати основні підходи і принципи її гармонійного розвитку і виховання дітей дошкільного віку. Сучасні педагоги співпрацюють з родинами у різних напрямках діяльності, реалізуючи основні положення нормативно-законодавчих документів у галузі дошкільної освіти.

У статті здійснено ретроспективний аналіз питання соціальної взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї. Зокрема, здійснено аналіз даного питання у його історичному, психологічному та соціально педагогічному напрямках. А також виділено напрямки та форми роботи сім'ї та закладу дошкільної освіти, які сприятимуть успішній соціальній взаємодії цих двох соціальних інститутів.

Ключові слова: сім'я, заклад дошкільної освіти, соціальна взаємодія, форми взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти.

Oleksandr SEMENOV

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, ave. Voli, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-3839-4725

Natalia SEMENOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of General Pedagogy, Volyn National University named after Lesya Ukrainka, ave. Voli, 13, Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-5247-7439

To cite this article: Semenov, S., Semenova, N. (2022). Geneza pytannia sotsialnoi vzaiemodii zakladu doshkilnoi osvity i sim'i [Genesis of the question of social interaction of the preschool education institution and the family]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 56–66, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.8>

THE GENESIS OF THE ISSUE OF SOCIAL INTERACTION IN THE PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTION AND THE FAMILY

The issue of social interaction is relevant for a number of sciences, there is a variety of definitions of this concept. The problem of social interaction between educational institutions and the family takes place in the historical and pedagogical heritage of foreign and domestic sciences. Social interaction – in our study, it is interpreted as a process of mutual influence, cooperation between the preschool education institution and the family, which is characterized by two-way activity aimed at realizing the set goal: development, upbringing and education of children.

The study of the scientific work gives reason to note that parents, as the main educators, should know the main approaches and principles of its harmonious development and upbringing of preschool children. Modern teachers cooperate with families in various areas of activity, implementing the main provisions of regulatory and legislative documents in the field of preschool education.

The article provides a retrospective analysis of the issue of social interaction between the preschool education institution and the family. In particular, the analysis of this issue was carried out in its historical, psychological and socio-pedagogical directions. Also, the directions and forms of work of the family and the preschool education institution are highlighted, which will contribute to the successful social interaction of these two social institutions.

Key words: family, preschool education institution, social interaction, forms of interaction between family and preschool education institution.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Методологічною й теоретичною основою проблеми соціальної взаємодії закладів дошкільної освіти з родинами вихованців є знання різних галузей наук. Філософи, соціологи, психологи, педагоги різних років трактували поняття взаємодії, розглядаючи його як багатоаспектний процес. Аналіз словникової літератури дозволив окреслити таку етимологію слова:

– взаємо – перша частина складних слів. Відповідає слову «взаємний»: взаємовигідний, взаємовиручка, взаємодія, взаємоперевірка, взаємостосунки, взаємоузгодження (Куньч, 2005);

– взаємний – який однаково виявляється з обох сторін стосовно один до одного (Словник синонімів української мови, 2006);

– взаємодія – філософська категорія, що відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого (Новий тлумачний словник української мови, 2007).

Отже, визначення поняття соціальна взаємодія можна охарактеризувати як рівноцінний вплив її учасників один на одного, як процес двосторонньої діяльності спрямованої на досягнення поставленої мети. Глибокий підхід до визначення сутності соціальної взаємодії здійснений рядом психологів.

Багатосторонній підхід до трактування поняття зумовлений певною мірою тим, що соціальну взаємодію визначають за різними ознаками: якість впливу учасників один на одного, види, тривалість тощо. Таке бачення подано О. Степановим: «взаємодія – прямий чи опосередкований вплив суб'єктів один на

одного, який характеризується виникненням зв'язків і їх взаємозумовленістю. Це один із факторів згуртування соціальної групи і утворення стійкої, відповідної рівню її розвитку, структури. Дослідженнями встановлено існування таких видів соціальної взаємодії, як співдружність, конкуренція і конфлікт. Взаємодія як матеріальний процес супроводжується передаванням матерії, руху та інформації. Вона відносна, відбувається з певною скінченною швидкістю і в певному просторі та часі» (Психологічна енциклопедія, 2006).

Особливість взаємодії – її причинна обумовленість. Кожна із взаємодіючих сторін виступає як причина іншої та як наслідок одночасного зворотного впливу протилежної сторони, що обумовлює розвиток об'єктів та їхніх структур. Якщо при взаємодії виявляється протиріччя, то вона виступає джерелом саморуху і саморозвитку структур.

З точки зору соціальної психології соціальна взаємодія визначається як аспект спілкування, що виявляється в організації людьми взаємних дій, досягнення певної спільної мети. Взаємодія завжди має інтерсуб'єктивний характер, тобто реалізується як система відносин, головними ознаками якої є:

– предметність (наявність спільної конкретної мети, що зумовлює спільність дій у ході її досягнення);

– ситуативність або регламентованість конкретними обставинами: тривалістю, інтенсивністю, нормами та правилами взаємодії;

– рефлексивність (рефлексивна багатозначність) – можливість для взаємодії бути виявом

як суб'єктивних намірів, так і наслідком спільної участі в колективній діяльності;

– експлікованість – можливість спостереження, реєстрації конкретних дій індивідів, суб'єктів взаємодії.

Тобто, учасники взаємодії, здійснюючи окреслену ними діяльність обопільно виконують певні дії (дієва або предметна сторона), а також планують подальшу роботу спілкуючись, обговорюючи досягнення і помилки (інформаційна сторона).

Аналіз досліджень і публікацій. У соціально-педагогічному аспекті взаємодію розглядали українські вчені (С. Гончаренко, В. Радул, М. Дубінка, В. Кравцов, Я. Кічук, О. Радул, А. Фабрика) як «категорію, яка відтворює процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну зумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого» (Зверева, 2004). У широкому розумінні визначення поняття представлено в «Енциклопедичному соціологічному словнику»: соціальна взаємодія відбиває характер і зміст відносин між людьми і групами як постійними носіями якісно різних видів діяльності, тобто, відносин, що відрізняються за соціальними позиціями, ролями, і функціями. Взаємодія має об'єктивний і суб'єктивний аспекти. Об'єктивний аспект взаємодії – це зв'язки, які не залежать від окремих осіб, але опосередковують і контролюють зміст і характер їхньої взаємодії. Суб'єктивний аспект – свідоме ставлення індивідів один до одного, що базується на взаємних очікуваннях відповідної поведінки. Це міжособистісні відносини, в основі яких – безпосередні зв'язки між індивідами, що розвиваються в конкретних умовах місця і часу.

Отже, під соціальною взаємодією слід розуміти діяльність її учасників, наповнення відповідним змістом дій і вчинків, що складатимуть її цілісність як процесу. Як зазначає Т. Кравченко «соціальна взаємодія передбачає встановлення зв'язків, відносин, продукування взаємовпливів між певними соціальними інститутами» (Кравченко, 2009). У нашому дослідженні такими є заклад дошкільної освіти і сім'я, а отже, наступний виклад матеріалу стосуватиметься опису взаємовпливу цих соціальних інститутів один на одного.

У сучасних державних нормативних документах зазначено: «заклад дошкільної освіти –

навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту. Заклад: задовольняє потреби громадян відповідної території в здобутті дошкільної освіти; забезпечує відповідність рівня дошкільної освіти вимогам Базового компонента дошкільної освіти; створює безпечні та нешкідливі умови розвитку, виховання та навчання дітей, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я відповідно до санітарно-гігієнічних вимог та забезпечує їх дотримання; формує у дітей гігієнічні навички та основи здорового способу життя, норми безпечної поведінки; сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, розумовому, психологічному і фізичному розвитку дітей; здійснює соціально-педагогічний патронат, взаємодію з сім'єю; є осередком поширення серед батьків психолого-педагогічних та фізіологічних знань про дітей дошкільного віку; додержується фінансової дисципліни, зберігає матеріально-технічну базу; здійснює інші повноваження відповідно до статуту дошкільного навчального закладу» (Закон України «Про дошкільну освіту») Державний стандарт дошкільної освіти, яким є Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (2021 р.) окреслює таку функцію: «...дошкільний заклад виступає своєрідним посередником між вузьким родинним колом, з якого виходить малюк, і незнайомим світом, до життя в якому він має незабаром прилучитися» (12), Тим часом, не всі батьки спроможні оволодіти спеціальними знаннями, навичками, вміннями, щоб правильно здійснювати навчально-виховний процес в умовах сім'ї та послідовно розвивати своє педагогічне мислення.

На сучасному етапі розвитку суспільства вже перестало дискутуватися питання про пріоритетність у виховному процесі інституту сім'ї і суспільних установ. Зрозуміло, що першість належить лише сім'ї, родині, а суспільні інститути, такі як заклад дошкільної освіти, мають допомагати батькам у правильному здійсненні впливу на дітей, оскільки сім'я була й лишається головним осередком, де відбувається становлення і розвиток особистості дитини. Саме у родинному колі малюк отримує перші уроки життя.

Сім'я – є однією з найдавніших форм спільності людей з часів первіснообщинного ладу. Сім'я як суспільний інститут досліджується різними науками (філософією, соціологією, економікою, демографією, психологією, педагогікою та ін.), існує безліч визначень цього поняття. Зокрема:

– сім'я – заснована на шлюбі чи кровній родинності мала група, члени якої зв'язані спільним побутом, взаємною допомогою, моральною та правовою відповідальністю (Новий тлумачний словник української мови, 2007).

– сім'я – група людей, пов'язаних родинними чи подібними тісними зв'язками, в яких дорослі беруть на себе відповідальність за турботу і виховання своїх власних чи прийомних дітей (Психологічна енциклопедія, 2017);

– сім'я – мала соціальна група, створена на основі офіційного чи громадянського шлюбу або кровній спорідненості, члени якої об'єднані спільним проживанням і веденням домашнього господарства, виконанням сімейних функцій, емоційними зв'язками та взаємними юридичними й моральними зобов'язаннями стосовно один до одного, родинними традиціями (Зверева, 2007).

Із наведених визначень, які подані з різних наукових джерел, простежуються ознаки сім'ї як соціального інституту, основні функції, серед яких для нашого дослідження превалюючою є виховна, а отже, виникає потреба окреслити тлумачення сімейного виховання. Сімейне виховання – одна з форм виховання молодих поколінь, яка поєднує цілеспрямовані дії батьків з об'єктивним (тобто стихійним) впливом сім'ї. Останній являє собою неусвідомлений, неконтрольований тиск (манера поведінки, звички, спосіб життя тощо), що регулярно повторюється і підсвідомо впливає на дитину... Тому під сімейним вихованням розуміємо всю систему внутрішньосімейної взаємодії, яка формує цінності, орієнтації, систему потреб, інтересів, звичок, поведінку дитячої особистості.

У Спарті здійснювалася взаємодія родини і педагога в інтересах захисту держави, а не в інтересах дитини. Думки і почуття батьків не враховувалися, вважалося, що вони лише виконують свій обов'язок перед державою. Родинні зв'язки розривалися, а витривалість і жорстокість спартанських воїнів широко відомі.

Модель взаємодії сім'ї та школи, за Я. А. Коменським, демонструє єдність цілей взаємодії дитини, батьків, школи, вчителів і держави, у кожного з яких є свої інтереси. Я. А. Коменський вважає, що «правильна постановка» дидактики важлива як для батьків і педагогів, так і для дітей і врешті-решт – для держави загалом (Борисова, 2004).

Французький філософ і педагог Ж.-Ж. Руссо у своїй теорії вільного виховання розглядає виховання як єдиний спосіб соціалізації особистості, причому дається це виховання «або природою, або людьми, або речами». Це годувальниця, наставник і вчитель. Батьки віддають дітей у пансіони, монастирі тощо і відсторонюються від їхнього виховання, що призводить до руйнування родинних почуттів, втрати «інтимності між рідними», «суспільство родини не залишає життєвої відроди».

Іншої Відомий швейцарський педагог Й. Г. Песталоцці в книзі «Лінгард і Гертруда» так уявляє взаємодію родини і школи: Гертруда і вчитель – співробітники, односторонці, радяться один з одним, улаштовують режим у школі, як у родині. Якщо батьки не беруть участі в організації школи, то це розхолоджує дітей, які бачать, що батьки не радіють їхнім успіхам, вважаючи це зайвим. Песталоцці наводить приклад опосередкованого впливу вчителя на батьків через дітей жартом, натяком, якщо в невдачах дітей були винні батьки.

На думку Р. Оуена, школа, родина, суспільство повинні мати мету і ставити вимоги, які сполучаються з цілями й інтересами дитини, створювати умови для взаємодії всіх учасників виховного процесу в інтересах дитини. Домінуючу роль у цьому процесі відіграє родина.

Організатор першого в Німеччині дитячого садка Ф. Фребель визнавав першість за громадським вихованням. Лише в умовах роботи дитячого садка дитина зможе повною мірою отримати повноцінний розвиток, виховання і навчання. Цьому слугували, насамперед, широковідомі фребелівські «дарунки для ігор».

На таких позиціях побудована і педагогічна концепція італійського лікаря і педагога М. Монтесорі. Вона вважала, що родина не завжди має позитивний приклад на формування особистості дитини, а тому головну місію у виховному процесі виконує соціальний інститут – дитячий будинок, де діти отри-

мують гармонійний і всебічний розвиток. Таким чином, аналіз поглядів західноєвропейських філософів і педагогів до початку XX ст. дає підстави зробити висновок, що переважна більшість з них визнавала домінуючу роль родини, а не суспільних інституцій на здійснення виховного процесу. Проте діти мають отримувати педагогічно доцільний вплив на розвиток з найближчого і найріднішого оточення – сім'ї.

У розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки дане питання було в полі зору видатного педагога-класика К. Ушинського. Він підкреслює пріоритетність сімейного виховання, зазначаючи, що від його успішності залежатиме подальша доля дитини.

Фундатори суспільного дошкільного виховання в Україні – представники Київського товариства народних дитячих садків під керівництвом Н. Лубенець, організуючи виставку «Дошкольное воспитание» (1908 р.), визначили її експозиції: навчально-виховна робота з дітьми в умовах дитячого садка та в умовах родини. Таким чином підкресливши необхідність тісної взаємодії між цими двома соціальними інститутами.

Вагомість питання співпраці вихователів дитячих садків з родинами вихованців відображено в працях видатного українського педагога, фундатора суспільного дошкільного виховання С. Русової. Автор, зокрема, зазначає: «... навкруги в дитячому садку мусить бути усе рідне, що нагадує знайомі хатні обставини з найкращого боку. Дитина почуває себе вільно; зацікавлена всім, що їй так легко зрозуміле навколо, й працюючи коло різноманітних речей...».

Видатний український педагог В. Сухомлинський вважав, що найважливішою роботою кожної сім'ї є творення майбутньої людини. Однією із серйозних причин, що в багатьох сім'ях заважають правильному вихованню дітей, педагог вважав недостатнє оволодіння батьками педагогічними знаннями. Успішне співробітництво з педагогами, на його думку, сприяє підвищенню рівня культури батьків і матерів, формуванню відповідальності за виховання дітей.

Поряд із цим зарубіжні вчені кінця XX ст. акцент ставили на родині як основному інституті впливу на формування особистості дитини. Аналіз поглядів В. Бронфелднера дає мож-

ливість визначити карту найближчого оточення дитини (див. рис. 1).

Вона включає оточення:

1 – дитина – дитина (myself);

2 – дитина – сім'я (family);

3 – дитина – соціальне середовище (social environment).

Питання взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї стало предметом уваги багатьох українських дослідників. В останні роки ця проблема розглядалася в різних аспектах:

– педагогічні умови ефективної взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї в екологічному вихованні (Кот, 2013);

– співробітництво вихователів із сім'єю щодо виховання дошкільників в дусі миру (Пагута, 1998);

– використання досвіду сімейного виховання зарубіжної педагогіки (Фінчук, 2001);

– здійснення педагогічної просвіти батьків (Добош, 2008);

– структурні й функціональні міжкомпонентні зв'язки педагогічної культури батьків (Алексеєнко, 2004);

– підвищення педагогічної культури батьків (Постовий, 2006).

Формування педагогічної культури батьків є складовою взаємодії будь-якого суспільного інституту із сім'єю. Сім'ї потребують уваги з боку держави, особливо в питаннях виховання дітей. Переважна більшість батьків – це люди віком до 30 років (молоді сім'ї), оскільки за даними соціологічного опитування 85% з них зазначили, що головною мотивацією вступу до шлюбу є народження та виховання дітей. Але даючи відповідь на запитання: «Чи потребують молоді сім'ї допомоги у вихованні дитини від дошкільних навчальних закладів?» – «Так», – сказали 38%, «Ні» – 62% опитаних [там же, с. 70]. Такий великий відсоток заперечення свідчив недостатнє усвідомлення батьками виховних проблем сім'ї та переоцінку себе як вихователів.

Проблема формування усвідомленого батьківства знаходиться в полі зору багатьох науковців (Т. Алексеєнко, А. Кузьмінського, А. Марушкевич, В. Омеляненка, В. Постового та ін.). Сучасні дослідження присвячені окресленню принципів, підходів, методів роботи з родинами щодо формування педагогічної культури батьків. Під педагогічною культурою

Рис. 1. Карта соціального оточення дитини (за В. Бронфенбреннером)

сім'ї розуміють показник її загальної культури, в якій відображено накопичений людством досвід виховання дітей у сім'ї, в основі якого наукові знання та досвід народної педагогіки. Педагогічна культура батьків – складне, інтегративне, динамічне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності.

Українські науковці Т. Алексеєнко, О. Доукіна, К. Журба, Т. Кравченко, В. Постовий, О. Хромова та ін. виділили такі основні компоненти педагогічної культури батьків:

- мотиваційний (спонукання до виховної діяльності);
- змістовний (знання, переконання, погляди);
- конструктивний (способи функціонування педагогічної культури).

Огляд вищепроаналізованих педагогічних праць дає підстави для окреслення концептуального положення щодо важливості та необхідності соціальної взаємодії з сім'ями вихованців, забезпечення родин системою педагогічних знань. Вироблення педагогічних умінь досягається лише за активної участі батьків у різноманітних справах і заняттях, пов'язаних з вихованням і освітою дітей. Тому педагоги мають систематично і активно розповсюджувати і прищеплювати педагогічні знання, допомагати сім'ям усвідомлено виховувати дітей, пропа-

гувати кращий досвід родинного виховання, стимулювати наступність між сімейним і суспільним вихованням.

Послідовна і планомірна різнобічна педагогічна освіта батьків передбачає ознайомлення їх як із основами теоретичних знань, так і з практикою роботи з дітьми. Зміст роботи з батьками має охоплювати широке коло питань, висвітлювати усі сфери розвитку і виховання дитини. Таким чином, повноцінне здійснення завдань формування особистості в період дошкільного віку значною мірою визначається налагодженням взаємодії дітей і дорослих: «педагоги – діти – батьки». Педагогам і членам родин вихованців слід усвідомити, що і діти, і вони є повноправними учасниками педагогічного процесу, та взаємодіяти на засадах діалогу, довіри, партнерства з правом ініціативи, активної дії.

Перед педагогічними працівниками стоїть ряд завдань, які вони розв'язують, співпрацюючи з родинами своїх вихованців і забезпечуючи таким чином педагогізацію знань батьків.

До основних завдань, які реалізуються на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти відносяться:

1. Показувати батькам їх першочергову роль у вихованні дітей.
2. Розкрити роль дошкільних навчальних закладів.
3. Допомогти усвідомити особливості періоду дошкільного дитинства.

4. Залучати батьків до посильної участі в створенні умов для різноманітної діяльності дітей.

5. Познайти родини зі специфікою розвитку, виховання та навчання дітей раннього та дошкільного віку.

Слід зауважити, що приступаючи до їх реалізації вихователі враховують виховний потенціал сімей та їх особливості:

- для одних – дошкільний заклад – зручний вихід, коли мати може приймати участь у виробництві;
- для других – звичайний і навіть необхідний етап у житті їхньої дитини;
- треті – вважають, що заклад дошкільної освіти зобов'язаний взяти на себе всі виховні функції і створити для дітей найкращі умови життя;
- четверта група – сім'ї, які не звертають належної уваги ні на виховання своїх дітей, ні на заклад дошкільної освіти взагалі.

У кожній сім'ї існує своя конфігурація, або карта функцій. Це означає, що члени сім'ї в процесі життєдіяльності виконують певні функції.

В процесі нашого наукового пошуку ми виділили такі головні функції сім'ї:

- соціалізуюча (у т. ч. виховна);
- економічна (господарська);
- терапевтична (емоційна);
- рекреативна (функція духовного (культурного) спілкування та творчого розвитку);
- репродуктивна;
- побутова (у т. ч. функція турботи про домівок).

Виконання цих функцій визначає життєздатність сім'ї. Для виявлення рівня виховної функції вихователі проводять вивчення кожної сім'ї.

Мета вивчення сімей полягає в:

- 1- ознайомленні з матеріальними умовами життя, її психологічним кліматом, особливостями поведінки дитини вдома;
- 2- визначенні рівня педагогічної культури батьків;
- 3- виявленні труднощів, які виникають у батьків;
- 4- узагальненні позитивного досвіду сімейного виховання з метою його розповсюдження;
- 5- здійсненні педагогічного впливу на батьків на основі детального аналізу одержаних даних про кожну сім'ю.

Тобто, соціальна взаємодія передбачає обізнаність педагогів дошкільних закладів про особливості сімей їх вихованців, і відповідно, окреслення плану подальших дій щодо гармонійного і всебічного розвитку кожної дитини.

У сучасній дошкільній педагогіці окреслені основні принципи соціальної взаємодії з батьками: професійної компетентності; діагностичного підходу до родин; диференційованого підходу до родин; спрямованості педагогічної освіти батьків на особистість дитини, її індивідуальний, творчий розвиток; індивідуального підходу до родин.

Активно використовують такі методи вивчення сімей:

- спостереження;
- бесіди;
- виконання дитиною практичного завдання в присутності батьків чи близького дорослого;
- відвідання сім'ї кожної дитини;
- анкетовані відповіді тощо.

Дошкільна педагогіка має достатньо напрацьований інструментарій взаємодії дошкільних навчальних закладів з сім'ями. Це форми і методи співпраці дошкільних навчальних закладів з батьками.

Основним критерієм поділу на форми соціальної взаємодії є кількість учасників (див. табл. 1).

Окремою групою Т. Поніманська виділяє ще науочно-інформаційні форми роботи – «виставки дитячих робіт; реклама книг, публікації у періодиці, в системі Інтернет з проблем сімейного виховання» [135, с. 425].

Такий поділ, звісно, є умовним, але досить усталеним у широкій практиці роботи дошкільних навчальних закладів. Тобто, взаємодіючи з батьками, вихователь отримує можливість встановити з ними довірливі стосунки, засновані на взаємній повазі, накреслити шляхи дієвої допомоги сім'ї, дати батькам конкретні поради.

Педагогізація родин відбувається також і через консультативно-рекомендаційну (батьківські збори, усні і письмові консультації, бесіди, практикуми, тренінги тощо), лекційно-просвітницьку (батьківські лекторії, всеобучі, конференції, педагогічні читання) діяльність, залучення батьків до освітнього процесу («Дні відкритих дверей», участь у підготовці й проведенні свят, розваг, окремих занять, в оснащенні педагогічного процесу та упорядкуванні при-

Класичні форми взаємодії дошкільних навчальних закладів і сім'ї

Індивідуальні	Групові (або колективні)
<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальні бесіди; - індивідуальні консультації; - відвідування сімей вдома; - телефонні дзвінки; - тести; - анкети; - письмові форми спілкування (листування, щотижневі нотатки індивідуальні зошити тощо); - папки-пересувки; - час коли дитину приводять та забирають із дошкільного навчального закладу; - доручення батькам, залучення їх до життя дітей в дошкільному навчальному закладі. 	<ul style="list-style-type: none"> - батьківські збори; - лекції, лекторії для батьків; - дні відкритих дверей; - батьківський куточок, стенди, інформаційні бюлетені; - групові консультації; - тренінгові заняття; - виготовлення альбомів, влаштування виставок (фотовиставок); - круглі столи, ділові ігри; - свята, концерти для батьків, конкурси; - клуби батьків; - педагогічні бібліотечки; - ремонт групової кімнати.

міщень, території разом з дітьми і педагогами). Цей спектр заходів у кожного педагога може бути значно ширшим.

У дослідженнях з означеної проблеми (Г. Беленька, О. Богиніч, М. Машовець) зазначається, що процес взаємодії необхідно будувати диференційовано: в одних батьків є проблеми у виховання, які мають вирішуватися індивідуально, а інші – можуть ділитися передовим досвідом сімейного виховання (Беленька, 2006). В індивідуальних бесідах батьки з більшим бажанням і відвертістю розповідають про ті прикраси, які інколи трапляються у сім'ї, про занепокоєння, які викликає поведінка дитини, про її успіхи. Індивідуальні бесіди можуть проходити як за ініціативою батьків, так і вихователів. Деякі батьки, яких називають «свідомими», можуть виступати у ролі помічників педагогів. Вони із задоволенням діляться досвідом родинного виховання, допомагають проводити різноманітні заходи (ігри для батьків, спільні свята та розваги батьків і дітей тощо). Передовий досвід родинного виховання педагоги пропагують в бесідах з іншими батьками, на зборах, через місцеве телебачення і радіомовлення.

Таким чином, організовуючи взаємодію з сім'ями, сучасні педагоги використовують як традиційні, так і нетрадиційні (новаторські) форми. При цьому акцент ставиться на інтерактивних методах (*під методами розуміють спосіб впливу: наочний, вербальний, практичний* – взаємодії батьків із спеціалістами. (Семінова, 2018). Найбільш розповсюдженими нині методами є такі:

– фронтальні та індивідуальні опитування батьків;

– вивчення соціального портрета родин вихованців;

– групові зустрічі у формі «круглих столів», дискусій, диспутів;

– лекторії, семінари;

– організація днів відкритих дверей, днів щасливої родини для батьків;

– активізація діяльності інформаційних корзин, інформаційних скриньок листів, телефону довіри;

– спільне проведення дозвілля;

– цільові та спонтанні бесіди;

– зустрічі з членами сімей вихованців;

– групові зустрічі-практикуми з елементами тренінгу;

– театралізовані вистави для дітей з участю батьків (де батьки виступають як виконавці головних ролей);

– організація конкурсів сімейних талантів;

– складання генеалогічного дерева сім'ї, родинних альбомів;

– наочна пропаганда, консультації;

– організація клубів, ділових ігор тощо.

Новими цікавими та ефективними методами соціальної взаємодії дошкільних закладів з батьками є групові семінари, практикуми, тренінги. Такі методи роботи передбачають як теоретичне ознайомлення з проблемою, так і практичні завдання на розв'язування конкретних педагогічних задач (наприклад, програвання ситуацій самими батьками). Ефективною є паралельна робота з дітьми з тієї ж проблеми. На цій основі можна наочно розглянути подвійність ситуації, виявити позицію дитини і дорослого. Робота тренінгової групи передбачає серію занять-практикумів. Деякі з них можуть

включати спільну творчість дітей і батьків. Заняття, що проводяться разом із дітьми, мають на меті розвиток інтересу, уважного ставлення до членів своєї родини, емоційне зближення сім'ї.

Простором для творчої взаємодії з сім'ями є ділові ігри. Вони максимально наближають учасників гри до реального стану, формують навички швидкого прийняття педагогічно доцільних рішень, уміння вчасно побачити та виправити помилку. Метою ділових ігор є вироблення і закріплення певних педагогічних навичок у батьків, формування умінь попередження конфліктних ситуацій у сім'ї. Ролі у ділових іграх можуть розподілятися по-різному. Темою ділових ігор можуть бути різні життєві ситуації. Як приклад, вони можуть бути спрямовані на взаємодію майбутніх першокласників і батьків, в яких буде відбиватися прийняття нової соціальної ролі дитини, адаптація до умов шкільного середовища, її нових домашніх обов'язків тощо. Ділові ігри, що проводяться з батьками, націлені на розвиток їхніх рефлексивних здібностей, які входять до структури особистісної готовності батьків до вступу дитини до школи і, відповідно, сприяють усвідомленню ними нових освітніх завдань.

Таким чином, вихователі відпрацьовують основну стратегію і тактику взаємодії, допомагають батькам у вирішенні протиріч сімейного виховання, коригуванні впливів навколишнього соціального середовища. Успіху досягають ті педагоги, які здійснюють перехід до принципово нових форм стосунків: освітній заклад робить педагогічний процес більш вільним, гнучким, диференційованим, гуманізує стосунки між дітьми, педагогами і батьками; створює такі умови, щоб у всіх учасників виховного процесу виникла особиста готовність відкрити самого себе в якій-небудь діяльності.

На основі зазначеного вище можна зробити такі **висновки**:

- питання здійснення соціальної взаємодії є актуальним для ряду наук, існує різноманіття визначення цього поняття;
- проблема соціальної взаємодії між виховними інститутами і сім'єю має місце в історико-педагогічній спадщині зарубіжної та вітчизняної наук;
- соціальна взаємодія – у нашому дослідженні трактується як процес взаємного впливу, співпраці між закладом дошкільної освіти і сім'єю, що характеризується двосторонньою діяльністю спрямованою на реалізацію поставленої мети: розвиток, виховання і навчання дітей;
- вивчення наукового доробку дає підстави зауважити, що батьки, як головні вихователі, мають знати основні підходи і принципи її гармонійного розвитку і виховання дітей дошкільного віку;
- сучасні педагоги співпрацюють з родинами у різних напрямках діяльності, реалізуючи основні положення нормативно-законодавчих документів у галузі дошкільної освіти;
- доцільним є використання різних форм соціальної взаємодії з родиною: індивідуальні форми – це бесіди, консультації, відвідування сімей, доручення батькам тощо; для колективу батьків організуються загальні консультації, групові та загальні збори, конференції, виставки, лекції, гуртки; оформляються інформаційні і тематичні стенди, фотомонтажі; проводяться радіопередачі, вечори запитань і відповідей, зустрічі за круглим столом тощо;
- розвиток майбутнього держави буде успішним від усвідомлення батьками і правильного вибору ними педагогічних впливів для здійснення освітньо-виховної роботи з дітьми під час взаємодії закладів дошкільної освіти з ними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеевко Т. Ф. Молода сім'я: умови виховання дитини Київ : ЗАТ «ЕКСИМЕРСЕРВИС», 2004. 345с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція). Київ: 2021. 38 с.
3. Бельська Г. В. Здоров'я дитини – від родини. Київ : СПБ Богданова А. М., 2006. 220 с.
4. Бойченко Т. Як виростити дитину. Київ : Прем'єр-Медіа, 2001. 204 с.
5. Бродовська В. Й. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів. Київ. : ВД «Професіонал», 2007. 512 с.

6. Добош О. М. Педагогічна просвіта батьків у полікультурному середовищі Закарпаття (остання чверть ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» . Київ: 2008. 24 с.
7. Кот Н. М. Педагогічні умови ефективної взаємодії дошкільних навчальних закладів і сім'ї в екологічному вихованні старших дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 . Київ:1993. 24 с.
8. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи . Київ : Фенікс, 2009. 416 с.
9. Кузьмінський А. І. Педагогіка родинного виховання. Київ : Знання, 2006. 24 с.
10. Новий тлумачний словник української мови. Київ : Вид-во «Аконіт», 2007, 926 с.
11. Пагута Т. І. Співробітництво вихователів дошкільних навчальних закладів із сім'єю по вихованню дошкільників в душі. Київ, 1998. 24 с.
12. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка Київ : Академвидав, 2004. 456 с.
13. Постовий В. Г. Тенденції і пріоритети виховання дітей у сучасній сім'ї. Київ: Інститут проблем виховання АПН України, 2006. 190 с.
14. Про дошкільну освіту : Закон України. Київ : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2001. 56 с.
15. Психологічна енциклопедія. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
16. Семенов О. С. Формування творчо спрямованої особистості : перші кроки : Навчальний посібник. Луцьк : ПВД Твердиня, 2016. 156 с.
17. Семенов О. С. Формування творчо спрямованої особистості старшого дошкільника у позашкільному навчальному закладі : Монографія. Луцьк : ПВД Твердиня, 2017. 520 с.
18. Семенова Н.І. Формування здорової особистості дитини старшого дошкільного віку у взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. Луцьк : Твердиня, 2018. 256 с.
19. Семенова Н.І., Брушневська І.М. Корекційна валіза вихователя дошкільного навчального закладу. Луцьк : Друк Формат. 2017 р. 308 с.
20. Соціальна педагогіка за ред. проф. І. Д. Звереві. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 336 с.
21. Фінчук Г. В. Теорія та практика сімейного виховання в зарубіжній педагогіці (теоретико-методологічний аспект). Луганськ, 2001. 20 с.
22. Чернета С. Ю. Соціальна активність особистості як умова розвитку сучасного українського суспільства. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки.* 2015. № 1(302). С. 177-186.
23. Oleksandr Semenov, Nataliia Semenova, Hanna Bielienska, Nadiia Alendar, Oleksandra Yemchuk, Iryna Onyschuk. Empirical Research of a Creatively Oriented Personality's Formation of a Child of Senior Preschool Age. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*, 2021, Volume 13, Issue 4, pages: 413-434.

REFERENCES:

1. Aleksyeyenko T. F. Moloda sim"ya: umovy vykhovannya dytyny Kyiv : ZAT «EKSYMERSERVYS», 2004. 345s.
2. Bazovyy komponent doshkil'noyi osvity (Derzhavnyy standart doshkil'noyi osvity) (nova redaktsiya), Kyiv: 2021. 38 s.
3. Byelyen'ka H. V. Zdorov"ya dytyny – vid rodyny. Kyiv : SPB Bohdanova A. M., 2006. 220 s.
4. Boychenko T. Yak vyrostyty dytynu . Kyiv : Prem"yer-Media, 2001. 204 s.
5. Brodovs'ka V. Y. Tlumachnyy rosiys'ko-ukrayins'kyu slovnyk psykholohichnykh terminiv .Kyiv. : VD «Profesional», 2007. 512 s.
6. Dobosh O. M. Pedahohichna prosvita bat'kiv u polikul'turnomu seredovyschi Zakarpattya (ostannya chvert' KHKH stolittya) : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : 13.00.01 «Zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky» . Kyiv: 2008. 24 s.
7. Kot N. M. Pedahohichni umovy efektyvnoyi vzayemodiyi doshkil'nykh navchal'nykh zakladiv i sim"yi v ekolohichnomu vykhovanni starshykh doshkil'nykiv : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.01 . Kyiv: 1993. 24 s.
8. Kravchenko T. V. Sotsializatsiya ditey shkil'noho viku u vzayemodiyi sim"yi i shkoly . Kyiv : Feniks, 2009. 416 s.
9. Kuz'mins'kyu A. I. Pedahohika rodynnoho vykhovannya . Kyiv : Znannya, 2006. 24 s.
10. Novyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi . K. yiv : Vyd-vo «Akonit», 2007, 926 s.
11. Pahuta T. I. Spivrobitnytstvo vykhovateliv doshkil'nykh navchal'nykh zakladiv iz sim"yeyu po vykhovannyu doshkil'nykiv v dusi . Kyiv:1998. 24 s.
12. Ponimans'ka T. I. Doshkil'na pedahohika Kyiv : Akademvydav, 2004. 456 s.

13. Postovyy V. H. Tendentsiyi i priorityty vykhovannya ditey u suchasnyy sim"yi : Kyiv: Instytut problem vykhovannya APN Ukrainy, 2006. 190 s.
14. Pro doshkil'nu osvitu : Zakon Ukrainy. Kyiv. : Red. zhurn. «Doshkil'ne vykhovannya», 2001. – 56 s.
15. Psykholohichna entsyklopediya . Kyiv. : Akademydav, 2006. 424 s.
16. Semenov O. S. Formuvannya tvorcho spryamovanoi osobystosti : pershi kroky : Navchal'nyy posibnyk. Luts'k : PVD Tverdunya, 2016. 156 s.
17. Semenov O. S. Formuvannya tvorcho spryamovanoi osobystosti starshoho doshkil'nyka u pozashkil'nomu navchal'nomu zakladi : Monohrafiya. Luts'k : PVD Tverdunya, 2017. 520 s.
18. Semenova N.I. Formuvannya zdorovoyi osobystosti dytyny starshoho doshkil'noho viku u vzayemodiyi zakladu doshkil'noyi osvity ta sim"yi. Luts'k : Tverdunya, 2018. – 256 s.
19. Semenova N.I., Brushnevs'ka I.M. Korektsiyna valiza vykhovatelya doshkil'noho navchal'noho zakladu. Luts'k : Druk Format. 2017 r. 308 s.
20. Sotsial'na pedahohika za red. prof. I. D. Zvyeryevoyi. Kyiv : Tsentr navchal'noyi literatury, 2008. 336 s.
21. Finchuk H. V. Teoriya ta praktyka simeynoho vykhovannya v zarubizhniy pedahohitsi (teoretyko-metodolohichnyy aspekt) . Luhans'k, 2001. 20 s.
22. Cherneta S. YU. Sotsial'na aktyvnist' osobystosti yak umova rozvytku suchasnoho ukrayins'koho suspil'stva. Naukovyy visnyk Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedahohichni nauky. 2015. № 1(302). S. 177-186.
23. Oleksandr Semenov, Nataliia Semenova, Hanna Bieliienka, Nadiia Alendar, Oleksandra Yemchuk, Iryna Onyschuk. Empirical Research of a Creatively Oriented Personality's Formation of a Child of Senior Preschool Age. Revista Românească pentru Educație Multidimensională, 2021, Volume 13, Issue 4, pages: 413-434.

УДК 364.01(072):316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.9>

Тетяна СЕМИГІНА

доктор політичних наук, професор, член Національного агентства кваліфікацій, вул. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна, 03035

ORCID: 0000-0001-5677-1785

Ольга СТОЛЯРИК

доктор філософії із соціальної роботи, асистент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Бібліографічний опис статті: Семигіна, Т., Столярик, О. (2022). Використання технік майндфулнес у соціальній роботі: рефлексія досвіду. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 67–75, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.9>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК МАЙНДФУЛНЕС У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: РЕФЛЕКСІЯ ДОСВІДУ

В останні роки у соціальних науках дедалі більшої популярності набувають інструменти та техніки, які наснажують клієнтів до усвідомлення, розуміння та прийняття природи власного «Я». Одним із таких інструментів є майндфулнес, який включає як саморегуляцію уваги (процес спрямування уваги і усвідомлене спостереження за потоком думок, емоцій, тілесних відчуттів, які людина переживає тут і зараз), так і орієнтованість на досвід (відкрите, зацікавлене прийняття власного досвіду в певний момент часу). Ця наукова розвідка ґрунтується на рефлексивному осмисленні та аналізі авторського досвіду використання майндфулнес-практик в експериментальних інтервенціях із соціальної роботи, зокрема у розкритті методологічних особливостей застосування окремих майндфулнес-технік, специфічних труднощів, які можуть виникати при їх використанні, вимог до підготовки тренерів, що працюватимуть з даною методологією та його переваги. Техніки апробовано в рамках експериментальних інтервенцій для жінок, що живуть з ВІЛ/СНІД, мають малолітніх дітей та опинилися у складних життєвих ситуаціях «Майстерня можливостей» (2012-2014 рр., Дніпро, Полтава, Черкаси, Чернігів) та інтервенції з розвитку, сильних сторін батьків, що виховують дітей з аутизмом (2021 р., Львів). У статті розкрито специфіку використання вправ «Я перед дзеркалом» та «Мій образ», спрямованих на трансформацію самооцінки клієнтів соціальної роботи.

Досвід апробації практик майндфулнес в інтервенціях із соціальної роботи демонструє позитивні результати щодо піднесення самооцінки учасників, поведінкових змін, покращення фізичного та психоемоційного самопочуття, пошуку внутрішніх ресурсів, підвищення їх здатності до самомотивації та самонаснаження. Обговорено вимоги до підготовки тренерів у роботі з майндфулнес-техніками та перешкоди й ризики, на які слід зважати під час використання технік майндфулнес.

Ключові слова: майндфулнес, майндфулнес-практики, соціальна робота, усвідомлення, підвищення самооцінки, наснаження, нейропластичність, тренування.

Tetyana SEMIGINA

Dr. in Political Science, Professor, Member of the National Qualifications Agency, Solomyanska Str., 1, Kyiv, Ukraine, 03035

ORCID: 0000-0001-5677-1785

Olha STOLIARYK

PhD in Social Work, Assistant Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, University Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

To cite this article: Semigina, T., Stoliaryk, O. (2022). Vykorystannya tehnik mayndfulness u sotsial'niy roboti: refleksiya dosvidu [The use of mindfulness techniques in social work: reflection of experience]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 67–75, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.9>

THE USE OF MINDFULNESS TECHNIQUES IN SOCIAL WORK: REFLECTION OF EXPERIENCE

In recent years, tools, techniques and methods that may lead clients to become aware, understand and accept the nature of their own "I" have become increasingly popular in the social sciences. One of these is mindfulness, which is, on the one hand, a practice aimed at awareness of one's own psycho-emotional state, and on the other, an approach in which clients learn to change their attitude towards their own thoughts and emotions. Mindfulness includes both self-regulation of attention (the process of directing attention and conscious observation of the flow of thoughts, emotions, bodily sensations that a person experiences here and now), and orientation to experience (open, interested acceptance of one's own experience at a certain moment in time). This research is based on reflexive understanding and analysis of the authors' experience of using mindfulness practices in social work experimental interventions, in particular, in the disclosure of methodological features of the use of individual mindfulness techniques, challenges that may arise when using them, requirements for trainers who will work with this methodology and its advantages. The techniques were piloted as part of interventions: for women living with HIV/AIDS, who have young children and found themselves in difficult life circumstances "Studio of Opportunities" (2012-2014, Dnipro, Poltava, Cherkasy, Chernihiv) and for parents raising children with autism (2021, Lviv). The paper reveals the specifics of using the exercises "Me in front of the mirror" and "My image" aimed at transforming the self-esteem of social work clients.

The experience of piloting demonstrates positive results in the framework of raising the self-esteem of the participants, positive behavioral changes, improving physical and psycho-emotional well-being, finding internal resources, increasing their ability to self-motivate and self-empowerment. The paper discusses requirements for trainers in working with mindfulness techniques and obstacles and risks that should be taken into account in the practice of using the techniques.

Key words: mindfulness, mindfulness practices, social work, awareness, increasing self-esteem, exercise, neuroplasticity, training.

Постановка проблеми. Сучасна соціальна робота послуговується цілою низкою різнопланових технік та підходів. До них належать і ті, які побудовані на розвиткові сильних сторін клієнтів. Підхід, орієнтований на сильні сторони, використовує, зокрема майндфулнес-техніки (позитивні візуалізації, афірмації, актуалізація внутрішнього стану), зосереджені на стабілізації емоційного стану особистості (Столярчук та Семигіна, 2022; Semigina, 2019).

В українському академічному дискурсі тематика стосовно майндфулнес розглядається переважно у межах досліджень з клінічної психології, дитячої психіатрії, безпеки особистості тощо (Дем'яненко та Ратинська, 2021; Ситник, Пономарьова та Трофімова, 2021). Між тим, для формування адекватних інтервенції соціальної роботи, приміром із формування резильєнтності, стресостійкості, соціальним працівникам доцільно знати специфіку застосування технік, що допомагають налаштувати клієнтів на позитивне світосприйняття та піднесення самооцінки, потрібні поведінкові зміни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Практики майндфулнес стали предметом наукових досліджень три десятиліття тому. З-поміж численних науковців, які займалися цим питан-

ням, слід насамперед відзначити Д. Кабат-Зіна, М. Вільямса й Д. Пенмана, Д. Сігала та інших.

Американський лікар і засновник Центру майндфулнес в медицині, охороні здоров'я та суспільстві, активний популяризатор йоги і медитацій Д. Кабат-Зін схарактеризував майндфулнес як усвідомлення, яке виникає завдяки цілеспрямованій увазі, у теперішній момент і без осуду набутого досвіду (Kabat-Zinn, 1994), тобто як особливий спосіб зосередження уваги. Дослідник розробив восьмижневий курс подолання стресу, заснований на усвідомленості (MBSR), який передбачає щоденну формальну практику медитації та неформальні практики.

Визначення фундатора майндфулнес згодом розвинули інші вчені. Так, за твердженням низки американських та канадських дослідників (Bishop et al., 2004), майндфулнес включає як саморегуляцію уваги (процес спрямування уваги і усвідомлене спостереження за потоком думок, емоцій, тілесних відчуттів, які людина переживає тут і зараз), так і орієнтованість на досвід (відкрите, зацікавлене прийняття власного досвіду в певний момент часу). Деякі автори (Baer et al., 2006) виокремлюють уже п'ять компонентів: *неосудливість* (добро-

зичливе ставлення до внутрішнього досвіду); *нереактивність* (вміння не реагувати відразу і не занурюватися у власні думки); *усвідомленість дії* (здатність діяти, концентруючи увагу на цьому моменті); *спостережливість* (здатність помічати свій зовнішній і внутрішній досвід); *здатність вербалізувати власні внутрішні відчуття*.

Американський лікар-нейропсихіатр Д. Сігел (Siegel, 2010) стверджував, що майндфулнес сприяє емоційній врівноваженості, оскільки середня частина прорфронтальної кори головного мозку здатна відстежувати і гальмувати активність лімбічної системи. Дослідник детально описав фундаментальні принципи майндфулнес:

1) *тренування*: усвідомленість можна поліпшити за допомогою спеціальних щоденних тренувань;

2) *нейропластичність*: під час розвитку усвідомленості змінюється структура мозку, утворюються нові важливі зв'язки всередині нього;

3) *інтеграція*: зв'язування окремих елементів в єдине ціле, адже ефективна взаємодія з іншими людьми залежить від інтеграції самоусвідомості, самоконтролю й співчуття.

Майндфулнес допомагає розібратися в нескінченній плутанині емоцій, які взаємодіють між собою і впливають на загальний настрій або стан. На думку Д. Пенмана й М. Вільямса (2021), емоції – це згустки думок, почуттів, тілесних відчуттів та імпульсів. При цьому навіть незначні зміни в організмі допомагають сформувати інше ставлення до життя і до себе – достатньо, приміром посміхнутися чи розправити плечі, і ці дії можуть мати неабиякий вплив на настрій та думки, що виникають, а згодом – на самооцінку та на поведінку людини. Автори вважають, що 15-20-хвилинна усвідомлена медитація щодня допомагає реструктурувати потік думок і робить людей щасливішими.

Сучасна теоретична модель практик майндфулнес включає в себе когнітивні аспекти, емоційну регуляцію і техніки зміни «Я-концепції» (Neece, 2014; Schuman-Oliver et al., 2020).

Саме з урахуванням основних постулатів та принципів інтегрованої моделі розвитку усвідомленості ми й планували власні експериментальні структуровані інтервенції, у межах яких,

зокрема, використовувались техніки та вправи майндфулнес.

Мета статті – представити авторський досвід використання майндфулнес-практик в експериментальних інтервенціях із соціальної роботи.

Ці тримісячні інтервенції були спрямовані: на жінок, які живуть з ВІЛ, мають малолітніх дітей та опинилися у складних життєвих ситуаціях (апробація відбувалась у 2012-2014 роках у Дніпрі, Полтаві, Черкасах, Чернігові); на батьків, які виховують дитину з аутизмом (апробація відбувалась у 2021 році у Львові). Обидві інтервенції передбачали щотижневі групові зустрічі, а також індивідуальну роботу з клієнтами.

Методологічно робота побудована на рефлексії власного досвіду: (1) в чому полягала *специфіка* використання вправ, побудованих на майндфулнес, (2) які *переваги* цього підходу; (3) в чому були *труднощі*, як їх можна подолати.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку розглянемо *вправу «Я перед дзеркалом»*, яка є складовою структурованої інтервенції «Майстерня можливостей» із розвитку сильний сторін жінок (Гальчинська та Семигіна, 2017).

Медитація «Я перед дзеркалом» є однією з найпростіших і водночас найсильніших вправ з підняття самооцінки. Її мета – змінити звичну негативну внутрішню розмову, яка часто відбувається в голові людини, на позитивні, оптимістичні твердження. Як і будь-які майндфулнес техніки, ця вправа потребує щоденного виконання протягом як мінімум 40 днів.

У таблиці 1 представлено детальний опис вправи: які інструкції дає тренер під час групової зустрічі, на якій навчають саме цій вправі, а також зміст роздаткового матеріалу, який отримує у роздрукованому вигляді кожна учасниця.

Виконання цієї начебто простої вправи потребує належної підготовки тренерів, навчання цій медитації учасників інтервенції та відстеження того, чи ця медитація стає рутинною щоденних практик.

Підготовка тренерів. В інтервенції «Майстерня можливостей» проводилось спочатку навчання тренерок-фасилітаторок групової роботи з жінками. Під час тренінгу для тренерок обов'язково відпрацьовувалась вправа «Я

Зміст вправи «Я перед дзеркалом»

Інструкції, які дає тренер	Письмові інструкції учасникам
<p>Нас, як правило, вчили: «Не хвали себе!», «Не задирай носа!», «Гординя – це гріх!» тощо. Якщо ви навчитесь ставитися до самої себе більш доброзичливо, більш позитивно, то це дасть змогу подолати стару негативну самокритику, нереалістичні очікування, образи на своїх батьків чи близьких та інше. Цю вправу потрібно виконувати <i>щодня</i> ввечері. Щовечора перед тим, як лягати спати, потрібно стати перед дзеркалом і пильно подивитися у вічі тій жінці, яку ви там бачите (тобто своєму відображенню).</p> <p>Слід, не відриваючи очей від зображення, звернутися до жінки на ім'я та похвалити її за якісь досягнення (особисті, емоційні, фінансові), за утримання від якихось звабливих речей (алкоголю, солодощів, брехні).</p> <p>Наприкінці розмови необхідно сказати цій жінці, що ви її любите.</p> <p>І потім ще трохи постояти перед дзеркалом, глибоко дихаючи.</p>	<p>Цю медитацію потрібно виконувати щодня. Це одна з варіацій ведення журналу успіху, але більш жива і глибока. Медитація неймовірно підвищує Вашу мотивацію до звершень, Вашу самооцінку, закріплює корисні звички!</p> <p>Отже, перед сном Вам потрібно підійти до дзеркала і вголос поговорити з собою:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Вам потрібно назвати своє ім'я. 2) Похвалити себе і подякувати собі за всі позитивні моменти, які Ви створили протягом дня, перелічити свої досягнення. 3) Вам потрібно освідчитися собі, дивлячись собі в очі. 4) Прийняти це (всередину себе), глибоко подихати. <p>Як це може звучати:</p> <p><i>«Дорога Женю, я дуже вдячна тобі за ефективно і радісно прожитий день! Вранці ти вчасно прокинулася, відразу переглянула свій план і промовила позитивні афірмації. Твій сніданок був корисним, ти втрималася від спокуси з'їсти швидкий і шкідливий варіант. Ти молодець, що вчасно вийшла з дому і відвела доньку в садок. Молодець, що ввечері погралася з донькою і була дуже м'якою і турботливою з чоловіком. Молодець, що вчасно вимкнула Інтернет. Ти розумниця! І ще: я тебе дуже-дуже люблю».</i></p> <p>Ось так Ви відзначите всі свої досягнення, хороші звички, ті моменти, де Ви проявили силу волі, втрималися від спокус. Декому медитація дається важко. Хтось не зможе похвалити себе вголос, комусь важко буде сказати собі про любов. У деякі дні, особливо на початку, ви можете ніяковіти від похвал собі. Все одно зробіть це. Не лякайтеся незвичайних фізіологічних реакцій, можливо, навіть сліз першого разу. І обов'язково продовжуйте медитацію.</p> <p>Цю медитацію потрібно робити як мінімум 40 днів. Якщо Ви лягли в ліжку і згадали, що не зробили медитацію, встаньте і зробіть її!</p> <p>Якщо є можливість розповісти рідним, навіщо і що саме Ви робите, то краще це зробити, щоб вони потім не дивувались вашій поведінці.</p> <p>Бажаємо плідної роботи над собою!</p>

перед дзеркалом». Це потрібно для того, щоб фасилітаторки спробували вправу на собі, зрозуміли, які труднощі можуть виникнути у клієнтів із соціальної роботи, навчилися переформулювати денний «негатив» на позитивні твердження («ти молодець... ти змогла винести урок, як...»).

Під час відпрацювання вправи учасникам розповідалась призначення та суть медитації (це могла бути комп'ютерна презентація чи роздруковані матеріали). Потім пропонувалось дістати люстерка, як альтернатива це могла бути камера смартфона в режимі селфі, і похвалити себе за сьогоднішній день. Після цього слід порефлексувати щодо самовідчуттів: «Які емоції та відчуття викликала у Вас ця вправа?», «За що Ви себе похвалили?», «Що, на Вашу думку, дає виконання саме цієї вправи?».

Тренінг для тренерок був кількаденним. Вправа відпрацьовувалась у перший день,

і учасниці цього тренінгу отримали завдання виконати цю вправу ввечері самотужки, і в останній день порефлексувати ще раз над власним досвідом і відчуттями, подискутувати, які труднощі може викликати виконання цієї вправи клієнтками. Доцільно порадити тренеркам самим почати використовувати цю вправу щодня, аби потім можна було поділитися з учасницями власним досвідом.

Навчання медитації учасниць інтервенції. Під час групової роботи з клієнтками слід детально ознайомити їх із цією вправою. Це краще робити на початку інтервенції (яка має мотивувальний характер до змін), але не в ході першої зустрічі.

Важливо, щоб під час навчання учасниць тренерки не просто розповіли про суть медитації, а й спробували її разом із учасницями, проговорили певні труднощі і свій досвід.

З нашого досвіду тренерки можуть додати учасникам додаткові поради:

- За потреби краще попередити оточуючих про «експеримент», аби вони не дивувались розмові вголос із собою.
- Найкраще місце для цієї медитації – ванна кімната. Наприклад, це можна робити, коли знімається макіяж.
- За відсутності змоги спілкуватись із собою вголос, це можна робити під час прийому душу (взяти дзеркало із собою).
- Потрібно дивитись собі прямо у вічі, якщо є окуляри, то їх краще зняти, бо окуляри – це своєрідний бар'єр.
- Можна глибоко подихати не тільки після вправи, а й перед її виконанням, аби налаштуватися на медитацію.

Відстеження виконання. Тренерки мають дати учасникам завдання виконувати цю вправу щодня, а через тиждень обговорити цей досвід, що вдалось зробити, які успіхи мають жінки, похвалити їх за намагання дотримуватись щоденних тренувань. З досвіду, далеко не все починають робити цю вправу, але не варто критикувати за це жінок (дотримання принципу неосудливості), слід обговорювати досвід тих, хто почав практикувати цю медитацію, висловити сподівання, що всі надалі матимуть змогу це робити.

У нашій інтервенції використовувались картки досягнення цілей (але це можуть бути інші інструменти щоденного чи щотижневого планування), і ця вправа була внесена в щоденні практики, як навичка, котра відпрацьовується в межах досягнення «цілі по щастю».

Розглянемо ще один приклад застосування техніки майндулес, що спрямована на позитивне прийняття власної «Я-концепції». Це **вправа «Мій образ»**. Її мета – зміна оцінки власних можливостей, переоцінка та пошук внутрішніх ресурсів, наснаження та самомотивація клієнтів. Техніку варто повторювати щодня, зранку (перед початком робочого дня) або ввечері, коли клієнти відчувають втому чи безсилля, впродовж 40 днів. Техніка використовувалась у експериментальній інтервенції з розвитку сильних сторін сімей, які виховують дітей з аутизмом (Столярик & Семигіна, 2022). У таблиці 2 представлено інструкції та роз'яснено, як слід використовувати цю техніку. Письмові інструкції, за потреби, можуть бути роздані учасникам чи учасницям.

Підготовка тренерів. Тренерам важливо спробувати попрацювати з технікою на власному прикладі. Спроби зануритися у свідомість та зустрітись із своїми образами – нелегка справа. Вона потребує глибокого розслаблення, фокусування на власному тілі, диханні, відчуттях. За таких умов, слід детально роз'яснити учасникам, що техніка буде неефективною, якщо не підібрати окреме місце, а їх будуть відволікати сторонні звуки.

Навчання медитації учасників інтервенції. Важливо роз'яснити попередньо учасникам ціль зосередження на відчуттях власного тіла та диханні, на яких фокусується техніка. Тілесний комфорт здатний впливати на наші емоції та думки, любов до свого тіла покращує наше самопочуття. Дозвольте під час цієї техніки «полюбити» та «похвалити» Ваше тіло, подякувати йому за цей день, огорнувши його теплом.

Не змушуйте себе насильно уявляти образ, якщо у Вас виникають труднощі. Дайте собі час. Можливо, при перших спробах виконання техніки, образ буде ледве виднітися у дзеркалі або Ви будете помічати лише окремі деталі образу, Вам буде складно зосередитися на звуках, запахах чи відчуттях. Не силуйте себе. Хваліть себе. Дозвольте Вашому образу розкритися.

Не вимагайте від себе прийняття Ваших образів одразу. Вивчайте їх, не оцінюючи, не розфарбовуючи у діаметрально протилежні фарби – негативні чи позитивні. Спостерігайте за образами, за тим як вони відкриваються Вам. Відстежуйте власні емоції, що виникають у відповідь на образ. Які ці емоції?

З нашого досвіду можна рекомендувати учасникам наступне:

- Найкраще місце для цієї медитації – тиха та затишна кімната. Важливо завчасно попередити близьких, щоб Вас не турбували або практикувати, коли Ви перебуваєте вдома наодинці.
- Під час виконання техніки, у Вас може виникати бажання вербалізувати (проговорювати вголос) деякі моменти, до прикладу, подякувати своєму образу. Не бійтеся цього робити, говоріть, якщо відчуваєте потребу.
- При спробі зосередження на відчутті власного тіла, Вас можуть відволікати невдала поза чи незручне положення, не бійтеся його змінювати. Прийміть позу, у якій Вас справді буде затишно.

Зміст вправи «Мій образ»

Інструкції, які дає тренер	Письмові інструкції учасникам
<p>У кожного з нас є <i>достатня</i> кількість внутрішніх ресурсів, здібностей, вмінь, особистісних перемог та позитивних якостей. Однак, іноді, через щоденні рутини, ми забуваємо згадувати про них. Образи у дзеркалах відображають Ваше ставлення до себе у різні моменти Вашого життя. Не завжди Ваш день буде таким, яким Вам хочеться. Але Ви можете змінити Ваше ставлення до цього дня, одягнувши образ «переможця», який впевнений у власних силах та спроможності.</p> <p>Іноді, слід нагадувати собі власні успіхи, власні маленькі та великі перемоги.</p> <p>Не поспішайте виконувати вправу, дайте собі трохи часу побути з тим, що Ви уявили собі. Після завершення, побудьте трохи на самоті, глибоко вдихаючи та видихаючи.</p>	<p>Цю вправу слід повторювати щодня вранці чи ввечері. Також Ви можете її практикувати, коли відчуваєте себе втомленим, Ваш день був складним, Ви відчуваєте безсилля чи безпорадність. Віднайдіть тихе та затишне місце, де ніхто Вас не турбуватиме, сядьте якомога зручніше та заплющте очі.</p> <p><i>«Спробуйте зосередитися на тих відчуттях, які Вас оточують. Відчуйте власне тіло, у якому воно положенні, де знаходять Ваші ноги, Ваші руки. Відчуйте як тіло, з голови до мизинців ніг наповнюється теплом, що зігріває Вас. Вдихніть та видихніть, посмакуйте запахами, що Вас оточують. Які вони, що вони Вам нагадують. Вдихніть та повільно видихніть ще декілька раз. Уявіть себе в напівтемній кімнаті. В ній тихо та затишно, світло неяскраве, але достатньо освітлює все, що є в кімнаті. Навпроти одне одного стоять два дзеркала. Підійдіть до них. Загляньте у перше дзеркало. Кого Ви там бачите? Там Ви, після важкого дня, втомлена (-ий), можливо дещо засмучена (-ий), можливо трішки невпевнена (-ий). Погляньте на себе уважно. Вивчіть кожну деталь Вашого образу, яка вказує на Ваш стан, які ці деталі! Спробуйте наче «увійти» у дзеркало та злитися із цим образом, приміряйте його. Вийдіть із дзеркала та гляньте на образ ще раз, наче «зі сторони». Вдихніть та видихніть, усміхніться образу у дзеркалі та уявіть, як він поступово блідніє, аж допоки його стане зовсім не видно у дзеркалі. Оберніться до дзеркала на протилежному боці. Ви бачите там власний образ впевненої, незалежної, щасливої, радісної людини. Вона (він) усміхається Вам. «Зайдіть» у дзеркало та злийтеся із цим образом. Згадайте три події, які роблять Вас впевненою у собі, дозволяють відчувати власну цінність та важливість. Які це події? Деталізуйте їх. Згадайте звуки, запахи, образи, які супроводжували Вас у ці моменти. Зафіксуйте це почуття власної значимості. Надайте кольору цьому почуттю. Який він? Блакитний, зелений? Уявіть як це почуття наче «зафарбовує» усе Ваше тіло. Вийдіть з дзеркала. Гляньте ще раз на образ. Зафіксуйте окремі деталі, які він виглядає. Чи хочете Ви забрати його з собою? Ви можете це зробити. Ви завжди можете повертатися до нього, коли будете відчувати потребу. Усміхніться образу. Глибоко вдихніть та видихніть. Розплющте очі.</i></p> <p>Рефлексія: Таким чином Ви зустрілися із двома образами свого «Я» та змогли заглянути у вічі кожному. Які ці образи були? Який з образів Вам було уявити важче? Чому? Які відчуття у Вас виникали, коли Ви дивилися на конкретні образи? Подякуйте подумки Вашим образам. Пам'ятайте, що Ви завжди зможете повернутися до них за потреби.</p> <p>Цю вправу потрібно робити впродовж 40 днів зранку чи ввечері, або в ті моменти, коли Ви відчуваєте втрату життєвих сил чи безсилля. Успіху!</p>

• Якщо Ви виконаєте техніку у групі, абстрагуйтеся від думок щодо того, як Ви виглядаєте в даний момент, намагайтеся зосередитися на внутрішніх відчуттях.

Відстеження виконання. Тренерам слід стежити за динамікою виконання техніки впродовж двох-трьох тижнів, зокрема, обговорюючи з учасниками їхні успіхи у виконанні. Якщо у учасників виникають труднощі, то варто обговорити, на якому саме етапі виконання вправи, їм складно та чому. Варто підкріплювати пози-

тивний досвід практики похвалою, наснаженням та заохоченням, однак відійти від оцінок чи осуду, у разі невдачі.

Обговорення результатів. Оцінюючи досвід застосування майндфулнес-практик в експериментальних інтервенціях із соціальної роботи, що після впровадження інтервенцій ми отримали схвальні зворотні оцінки від учасників стосовно технік майндфулнес, відзначали її дієвість і власні позитивні зрушення. Так, більша частина учасниць під кінець інтервен-

ції говорила, що не уявляє свого дня без виконання медитації «Я перед дзеркалом». Учасники інтервенції для сімей, що виховують дітей з аутизмом, зазначили, що користуються технікою не лише ввечері чи зранку, а й в моменти, коли відчувають потребу, як-от у випадках, коли не справляються із дитячою поведінкою, при конфліктах на робочому місці тощо. Ці відгуки дають підстави вести мову про певні ознаки формування нейропластичності.

Як свідчать результати пост-інтервенційного опитування учасників інтервенції та інтерв'ю з тренерами, історії учасників використання майндфулнес технік дає змогу підвищити оцінку власного «Я», віднайти внутрішні ресурси, посилює стійкість клієнтів перед життєвими викликами чи перешкодами, здатне самонаснажувати та самомотивувати клієнтів, фокусуючи їх увагу на власних сильних сторонах – з одного боку, а з іншого – дозволяючи прийняти і полюбити власні слабкості.

Слід також відзначити, що учасники тренінгів, які належали до соціально вразливих груп, подекуди труднощі із виконанням вправ «Я перед дзеркалом» та «Мій образ». Адже вони, зазвичай, мали низьку або неадекватну самооцінку, не звикли до позитивного сприйняття себе, своїх вчинків і пошуку позитивного у своїй складній життєвій ситуації. Дехто з учасниць під час першого обговорення результатів виконання вправи зізнався, що вони навіть плакали під час медитації (бо, мовляв, їх ніхто не хвалив раніше або вони давно не чули на свою адресу теплих слів).

Також учасниці відзначали, що найскладніше вправу «Я перед дзеркалом» було виконувати на третій-четвертий день, коли починало бракувати слів, аби похвалити себе (вербалізувати емоції). Саме тому рефлексії бодай кількох учасниць під час чергового групового заняття щодо досвіду виконання вправи має мотивувальний і розвивальний характер.

З нашого досвіду застосування майндфулнес технік може викликати індивідуальний та груповий опір, включно з невротичними реакціями (сльози, істеричний сміх, вибігання з кімнати тощо). Це зумовлено тим, що клієнти соціальної роботи можуть бути не готові до прийняття себе. Тому слід всіляко заохочувати, а не змушувати клієнтів до використання технік майндфулнес у своєму щоденному житті. Якщо

виникає груповий опір, то можна провести дискусію «Що зупиняє, що стримує Вас у виконанні цієї вправи?».

Результати експериментальної апробації вказують, що дана техніка зустрічає менше опору у жінок, та більше – у чоловіків. Також виявлено, що чоловіки відчувають більші труднощі у формуванні першого («слабкого») образу, аніж жінки. Це може бути зумовлено рольовими та сімейними функціями. У жінок виникали труднощі із побудовою сильного образу «Я», що є відголоском асоційованої стигми, невпевненості у собі, низької самооцінки.

Хочеться звернути увагу й на те, що під час виконання вправи «Мій образ» у тренерів та у клієнтів подекуди виникали складнощі із уявою одного чи обидвох образів.

Якщо тренеру чи учасникам важко уявити образ, який є менш ресурсним та впевненим в собі – це може свідчити про заперечення, неприйняття власної слабкості, страх показати власні недоліки, зізнатися собі у недосконалості. Важливо працювати над цими почуттями, шляхом рефлексії та обговорення слід проводити роботу над усвідомленням необхідності прийняття різних сторін свого «Я». Вони можуть бути не лише сильними, вони можуть бути й слабкими. Доцільно скерувати людину на осмислення ситуацій, коли ці риси ставали в пригоді. Такі ситуації трапляються із людьми, які бояться втратити силу та авторитет як у власних очах, так і у очах близького оточення. Часто їм доводиться одягати «маску успішної людини», хоча це може створювати внутрішні конфлікти та заперечення. Такими можуть бути клієнти, які взяли на себе надто багато обов'язків та повноважень (лідери/лідерки різного роду соціальних груп, спільнот, громадських організацій, груп самопомогі чи взаємодопомогі) та/або несуть вантаж відповідальності за когось (матері-одиначки, розлучені люди, особи, що виховують дитину з інвалідністю, члени багатодітних сімей, опікуни чи доглядачі, ті, хто пережили втрату близьких).

Якщо ж виникають труднощі із уявою другого «сильного» образу, це вказує на низьку самооцінку, за якої ті, хто виконує техніку, знецінюють власне «Я», не визнають чи відкидають свої позитивні якості, відчувають острах заявити про свою силу. Іноді це може вказувати на зневіру у власній спроможності подо-

лати певну життєву ситуацію, відчуття втрати контролю над власним життям. Ще однією із причин може бути автостигматизація себе як «дефектного» чи «бракованого», навіть без видимих на те обставин. Зазвичай, такі труднощі виникають у учасників, які є травмованими, страждали від жорстокого поводження чи фізичного/психологічного насильства, жертви булінгу, торгівлі людьми, працівники/працівниці комерційного сексу, узалежнені, особи, із особливо важкими захворюваннями чи з інвалідністю або ті, хто підлягає асоційованій стигмі.

Варто додати, що в обох структурованих інтервенціях, як для жінок, які живуть з ВІЛ, так і для батьків, які виховують дитину з аутизмом, використовувались й інші техніки, окрім описаних у статті. Наприклад, в інтервенції «Майстерня можливостей» це були щоденні афірмації (вони теж вносились до картки досягнення цілей і обговорювались на щоденних зустрічах), короткі медитації під час групових занять («Мої можливості», «Гірські вершини»), вправа «Скринька добрих новин» тощо. Тому складно оцінити вплив однієї техніки на поведінкові зміни та інтеграцію самосвідомості, самоконтролю й співчуття, на обов'язковості якої наполягає

Висновки. Майндфулнес (усвідомленість) – це цілеспрямоване розширення уваги, потрібне, щоб сприймати все, що особа переживає всередині, як-от думки, почуття й фізичні відчуття, а також те, що відбувається навколо неї. Вона спрямована на піднесення самооцінки та позитивні поведінкові зміни. Апробація майндфулнес-практик у рамках структурованих інтервенцій із розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи засвідчує їхню дієвість. Проте виконання багатьох вправ, як-от «Я перед дзеркалом», «Мій образ» потребує належного навчання як тренерів, так і самих учасників, формування системи відстеження за виконанням, аби сформувалась нейропластичність та відбулась інтеграція самосвідомості, самоконтролю й співчуття.

Майндфулнес розглядається, з одного боку, як практика, а з іншого – як підхід клієнта у ставленні до власних думок та емоцій. Використання майндфулнес-практик покращує фізичне та психічне самопочуття клієнтів соціальної роботи, знижує рівень тривожності, покращує настрій та посилює свідомий контроль за власними думками та емоціями. За регулярної практики майндфулнес, клієнти трансформують своє ставлення до власних думок, усвідомлюють їх природу та приймають, трансформують у більш раціональні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гальчинська О., Семигіна Т. Втручання з розвитку економічної самостійності «Майстерня можливостей». Київ: Поліграф-плюс, 2017.
2. Дем'яненко Б., Ратинська І. Майндфулнес засіб формування емоційного інтелекту та метод психологічної корекції емоційних та поведінкових порушень у дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2021. Вип. 40. С. 27-137.
3. Пенман Д., Вільямс М. *Усвідомленість. Як знайти гармонію в нашому шаленому світі* / Пер. з англ. Харків: Моноліт-Bizz, 2021.
4. Ситник С. І., Пономарьова В. К., Трофімова Д. О. Практика майндфулнес як засіб подолання стресу в часи пандемії. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Психологія*. 2021. Вип. 3. С.50–53.
5. Столярик О., Семигіна Т. *Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: інтервенція з розвитку сильних сторін*. Таллінн: Teadmus, 2022.
6. Baer R. A., Smith G. T., Hopkins J., Krietemeyer J., Toney L. Using selfreport assessment methods to explore facets of mindfulness. *Assessment*. 2006. Vol. 13(1). P. 27-45.
7. Bishop S. R. et al. Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical psychology: Science and practice*. 2004. Vol. 11(3). P. 230-241.
8. Kabat-Zinn J. *Wherever You Go, There You Are : Mindfulness Meditation in Everyday Life*. Westport: Hyperion Press, 1994.
9. Neece C. L. Mindfulness-based stress reduction for parents of young children with developmental delays. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*. 2014. Vol. 27(2). P. 174–186.
10. Schuman-Olivier Z. et al. Mindfulness and behavior change. *Harvard Review of Psychiatry*. 2020. Vol. 28(6). P. 371–394.

11. Semigina T. Development the strengths-based approaches in modern social work. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society*. Dallas: Primedia eLaunch LLS, 2019. P. 96-105.
12. Siegel D. *Mindsight. The New Science of Personal Transformation*. New York: Bantam, 2010.

REFERENCES:

1. Galchynska, O., Semigina, T. (2017). *Vtruchannya z rozvytku ekonomichnoyi samostiynosti «Maysternya mozhyvostey»* [Intervention on the development of economic independence "Studio of opportunities"]. Kyiv: Polihrafplyus (in Ukrainian).
2. Demyanenko, B., Ratynska, I. (2021). Mayndfulness zasib formuvannya emotsiynoho intelektu ta metod psykhohichnoyi korektsiyi emotsiynykh ta povedinkovykh porushen' u ditey ta pidlitkiv z porushennyamy psykhofizychnoho rozvytku [Mindfulness is a means of forming emotional intelligence and a method of psychological correction of emotional and behavioral disorders in children and adolescents with disorders of psychophysical development]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova: Korektsiyna pedahohika ta spetsial'na psykhohiya*, 19(40), 27-137 (in Ukrainian).
3. Penman, D., Williams, M. (2021). *Usvidomlenist'. Yak znayty harmoniyu v nashomu shalenomu sviti* [Mindfulness: How to find harmony in our crazy world]. Kharkiv: Monolit-Bizz (in Ukrainian).
4. Sytnyk, S., Ponomariova, V., Trofimova, D. (2021). Praktyka mayndfulness yak zasib podolannya stresu v chasy pandemiyi [Mindfulness practice as a means of coping with stress during a pandemic]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Psykhohiya*, 3, 50-53 (in Ukrainian).
5. Stolyaryk, O., Semigina, T. (2022). *Sotsial'na robota iz sim'yamy, yaki vykhovuyut' ditey z autyzmom: interventsyya z rozvytku syl'nykh storin* [Social work with families raising children with autism: A strengths-building intervention]. Tallinn: Teadmus (in Ukrainian).
6. Baer, R. A., Smith, G. T., Hopkins, J., Krietemeyer, J., & Toney, L. (2006). Using selfreport assessment methods to explore facets of mindfulness. *Assessment*, 13(1), 27-45.
7. Bishop, S. R. et al. (2004). Mindfulness: A proposed operational definition. *Clinical psychology: Science and practice*, 11(3), 230-241.
8. Kabat-Zinn, J. (1994). *Wherever You Go, There You Are : Mindfulness Meditation in Everyday Life*. Westport: Hyperion Press.
9. Neece, C. L. (2014). Mindfulness-based stress reduction for parents of young children with developmental delays. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 27(2), 174-186.
10. Schuman-Olivier, Z. et al. (2020). Mindfulness and behavior change. *Harvard Review of Psychiatry*, 28(6), 371-394.
11. Semigina, T. (2019). Development the strengths-based approaches in modern social work. *Paradigms of the Modern Educational Process: Opportunities and Challenges for Society* (pp. 96-105). Dallas: Primedia eLaunch LLS.
12. Siegel, D. (2010). *Mindsight. The New Science of Personal Transformation*. New York: Bantam.

УДК 159.922+316.48]:352

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.10>

Вікторія СТЕПАНЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент, в.о. директора навчально-наукового інституту педагогіки і психології, професор кафедри соціальної педагогіки, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Коваля, 3, м. Полтава, Україна, 36003

ORCID: 0000-0002-5793-3069

Бібліографічний опис статті: Степаненко, В. (2022). Метод фасилітації у вирішенні конфліктів у громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 76–81, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.10>

МЕТОД ФАСИЛІТАЦІЇ У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ У ГРОМАДІ

В статті визначено особливості застосування методу фасилітації в конкретних конфліктних ситуаціях на рівні громади, наведено приклади дій і прийомів фасилітатора у відповідних ситуаціях. Окреслено принципи фасилітації: індивідуальність, неформальність, співпраця. Акцентовано, що фасилітація передбачає налагодження, зберігання, підтримку, відновлення та розвиток взаємовідносин у громаді. Зазначено, що застосування методу фасилітації у вирішенні конфліктів у громаді в контексті посередництва і діалогу може виступити дієвим механізмом для згуртування громади; сприяє взаємодії на засадах довіри, співпраці і поваги; орієнтує на спільне прийняття рішень; адаптує процес вирішення конфліктів до потреб громади та особливостей кожної конкретної ситуації; підвищує задоволеність результатом всіх учасників вирішення конфлікту. Визначено, що результатом фасилітації є подолання кожним учасником бар'єру невисловленості, формування почуття власної спроможності впливати на ситуацію. Звернено увагу, що застосування методу фасилітації у вирішенні конфліктів на рівні громади потребує додаткової підготовки фасилітатора, розуміння потреб, проблем, особливостей функціонування громади, знання соціальної інфраструктури, категорій населення, які потребують допомоги, тощо. Наголошено на потребі фасилітатора звертати увагу на емоції учасників і на процес фасилітації. Вказано про можливість зіткнутися з проявами проблемної поведінки, яку слід розглядати з двох позицій: виклику (виявлення механізму запуску і форми проблемної поведінки) і можливості (реакції фасилітатора на проблемну поведінку, які сприятимуть розвитку і вирішенню конфлікту). Також фасилітацію розглянуто як метод, який застосовується в контексті партисипативних практик для покращення комунікації у групі, самоорганізації, створення спільного і нового. Зосереджено увагу на тому, що фасилітативні зустрічі надають можливість бачити ситуацію у більш широкому фокусі, шукати спільні рішення і пропонувати ідеї.

Ключові слова: громада, діалог, конфлікт, посередництво, партисипативне управління, співпраця, фасилітація, фасилітатор.

Viktoriiia STEPANENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Acting Director of the Educational and Research Institute of Pedagogy and Psychology, Professor of the Department of Social Pedagogy, State Institution "Lugansk Taras Shevchenko National University", Koval Str., 3, Poltava, Ukraine, 36003

ORCID: 0000-0002-5793-3069

To cite this article: Stepanenko, V. (2022). Metod fasylytatsii u vyrishenni konfliktiv u hromadi [Method of facilitation in solving conflicts in the community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 76–81, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.10>

METHOD OF FACILITATION IN SOLVING CONFLICTS IN THE COMMUNITY

The article defines the peculiarities of the application of the facilitation method in specific conflict situations at the community level. Examples of the facilitator's actions and techniques in relevant situations are given. The principles of facilitation are outlined: individuality, informality, cooperation. It is emphasized that facilitation involves establishing, maintaining, supporting, restoring and developing relationships in the community. It is noted that the use of the facilitation method in resolving community conflicts in the context of mediation and dialogue can be an effective mechanism for community cohesion; promotes interaction based on trust, cooperation and respect; focuses on joint decision-making; adapts the conflict resolution process to the needs of the community and the specifics of each specific situation; increases satisfaction with the result of all participants in conflict resolution. It was determined that the result

of facilitation is the overcoming of the barrier of non-expression by each participant, the formation of a sense of their own ability to influence the situation. Attention was drawn to the fact that the use of the facilitation method in resolving conflicts at the community level requires additional training of the facilitator; understanding of needs, problems, features of the functioning of the community, knowledge of social infrastructure, categories of people that need help, etc. The need for the facilitator to pay attention to the emotions of the participants and the facilitation process is emphasized. It is indicated about the possibility of encountering manifestations of problematic behavior, which should be considered from two positions: the challenge (identification of the triggering mechanism and the form of problematic behavior) and the opportunity (facilitator's reactions to problematic behavior that will contribute to the development and resolution of the conflict). Facilitation is also considered as a method that is used in the context of participatory practices to improve communication in a group, self-organization, and the creation of common and new things. It is emphasized that facilitating meetings provide an opportunity to see the situation in a broader focus, to look for joint solutions and to propose ideas.

Key words: *community, dialogue, conflict, mediation, participatory management, cooperation, facilitation, facilitator.*

Актуальність проблеми. На сьогоднішній день процес вирішення конфліктів набуває особливої актуальності в контексті функціонування і розвитку громади. За відсутності поінформованості та належної комунікації між органами, які приймають управлінські рішення, та жителями територіальної громади, на життя яких вони безпосередньо впливають, а також різного бачення перспектив розвитку громади можуть виникати суперечки, що потребує пошуку дієвих механізмів згуртування громади, підбору методів побудови згоди та налагодженню комунікації (Нестеренко, 2021). Застосування методу фасилітації дозволяє налагодити діалог між групою людей, які об'єднані спільною діяльністю та переживають конфлікт; полегшити співпрацю і прийняття рішень у громаді (Фасилітативна практика побудови згоди, 2016).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фасилітацію розглядають в контексті побудови діалогу, який виступає ефективним інструментом налагодження комунікації в громадах (Робота з конфліктами у громадах в процесі децентралізації, 2020); командної роботи, побудованої на основі рівної можливості учасників висловлювати власні думки, покращити взаємовідносини (Стандарти діалогу: визначення і принципи, 2018); технології партисипативного управління та самоорганізації, реалізації інтегрального бачення в соціальному середовищі, підбору стратегій, спрямованих на взаємодію, створення спільного і нового (Левченко, Величко & Ковшун, 2018); досягнення спільної мети, продуктивності в груповій роботі, розкриття на професійному та особистісному рівні (Захарченко, 2018); у межах послуги посередництва щодо вирішення конфліктів у громаді, пов'язаних з проблемами безпритульності, випадками дискримінації, реалізацією політики планування, проявами делінквентної поведінки тощо (Asenjo Palma,

2018). Проте в Україні застосування методу фасилітації є новим у вирішенні конфліктів у громаді. Є потреба у відповідних фахівцях, які б допомагали вирішити конфлікти, використовуючи фасилітативні практики досягнення згоди. Сторони, задіяні в процесах прийняття рішень, потребують навчання конструктивним способам взаємодії з населенням. Це підкреслює недостатню вивченість проблеми вирішення конфліктів у громаді, зокрема потребу у вивченні особливостей застосування методу фасилітації в конкретних конфліктних ситуаціях на рівні громади, пошуку ефективних прийомів їх розв'язання, дотримуючись позицій посередництва і діалогу. На сьогоднішній день не так багато фахівців навіть серед навчених фасилітаторів, які мають досвід залучення до вирішення конфліктів у громадах (Робота з конфліктами у громадах в процесі децентралізації, 2020), оскільки вирішення конфліктів на відповідному рівні має свою специфіку і потребує додаткових знань, які стосуються фасилітативної підготовки щодо розуміння потреб і проблем громади, її функціонування, категорій населення, які потребують допомоги, розуміння соціальної інфраструктури тощо.

Мета дослідження – визначити особливості застосування методу фасилітації в конкретних конфліктних ситуаціях на рівні громади, навести приклади дій фасилітатора у відповідних ситуаціях та прийоми їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фасилітація спрямована на налагодження, зберігання, підтримку, відновлення та розвиток відносин між учасниками, розкриття їхнього потенціалу. Фасилітативні зустрічі необхідні, коли виникають питання, що потребують додаткового обговорення, кількість зацікавлених сторін велика і між ними є складні конфлік-

тні відносини. Процес фасилітації має гнучку структуру і в ході зустрічі за потреби може змінюватися, оскільки можуть бути виявлені ті аспекти, які не були враховані до зустрічі, і ситуація може потребувати більш тривалого часу для вирішення.

Часто розбіжності між жителями в громаді можуть перетворюватися на особистий конфлікт, коли саме інша людина (група громадян, групи інтересів), її існування розглядається як проблема. У такій ситуації під час фасилітативної зустрічі визначається спільна проблема. Розглянемо це на конкретних прикладах.

Проблемна ситуація 1: У громаді є маломобільні громадяни, тому існує потреба в пандусах у громадських місцях.

Бачення проблеми на початку: складність або неможливість вільного пересування людей з інвалідністю.

Спільне бачення проблеми після фасилітативної зустрічі: складність або неможливість вільного пересування людей з інвалідністю, людей похилого віку, матусь з дитячими візочками.

Отже, фасилітативна зустріч надала можливість побачити ситуацію у більш широкому фокусі, шукати спільні рішення і пропонувати ідеї (Партиципативні процеси: планування, фасилітація і модерація заходів, 2019).

Проблемна ситуація 2: Напряга в місті у зв'язку з конкуруванням двох ініціативних груп ветеранів АТО щодо патрулювання міста та участі ветеранів в житті громади.

Спільні рішення після фасилітативних зустрічей:

– створення атмосфери порозуміння в громаді;

– офіційне оформлення громадської організації, яка об'єднала дві конфліктуючі ініціативні групи ветеранів;

– реалізація спільної ініціативи – програми «Співпраця поліції та громади задля безпеки» (Діалог в місцевих громадах, 2018).

Ситуація 3 «Глухий кут» – відсутність довіри між учасниками і неготовність до комунікації. У такій ситуації фасилітатор допомагає розпочати будувати діалог і сформувані довірливі відносини. Іноді ситуація може потребувати двох кофасилітаторів: 1) місцевий фасилітатор, який добре знає громаду; 2) нейтральний фасилітатор, якого важко звинуватити в під-

тримці інтересів однієї зі сторін.

Ситуація 4 «Коли питання виходить за межі компетенції громади». В таких випадках фасилітація дає можливість визначити межі компетенцій та наявність у цих межах ресурсів, але також потрібно залучити інші механізми вирішення проблеми (Партиципативні процеси: планування, фасилітація і модерація заходів, 2019).

Ситуація 5 «Латентний конфлікт». У певних випадках в громаді може спостерігатися декілька конфліктних ліній, що тільки підсилює протистояння і може перерости в латентний конфлікт, головна небезпека якого – криза. Подолання відповідної кризи вимагає рішучих і нестандартних дій (Конфлікти в об'єднаних територіальних громадах: типи, причини, форми, наслідки, 2018). Роль фасилітатора – створення безпечного простору спілкування для всіх сторін, зосередження уваги на їхній взаємодії, вмінні слухати і розуміти один одного, допомога учасникам усвідомити і взяти на себе відповідальність за рішення, які приймаються ними особисто в діалозі.

Ситуація 6 «Маніпуляція». Учасники не завжди мають рівні можливості в діалозі. Ті, хто відчуває свою відносну слабкість, сприймають процес діалогу як маніпуляцію з метою прийняття заздалегідь відомого рішення в інтересах сильнішої сторони і можуть чинити опір. Тому фасилітатор має підготуватися до зустрічі. У ході зустрічі він повинен застосовувати методи, які не дозволяють більш сильній стороні маніпулювати слабшою і надають обом сторонам рівні можливості (Стандарти діалогу: визначення і принципи, 2018).

Під час фасилітації потрібно звертати увагу на емоції учасників і процес фасилітації. Якщо фасилітатор ігноруватиме емоції та почуття учасників, то це в подальшому буде переривати роботу.

Фасилітатор у своїй роботі може зіткнутися з проявами проблемної поведінки, яку можна розглядати як виклик, так і як можливість. Виклик полягає в потребі виявлення механізму запуску і форми такої поведінки, а також не дати можливості собою маніпулювати. Можливість – реакція на таку поведінку, яка спровокує розвиток групи.

Фасилітатору потрібно ідентифікувати ситуацію, яка провокує відповідну поведінку (доволі часто це сама ситуація фасилітації), переглянути власну реакцію на таку поведінку,

а потім діяти об'єктивно і обережно, йдучи від першопричини (Уейн, 2005).

Застосування методу фасилітації у вирішенні конфліктів повинно враховувати такі принципи:

- індивідуальність;
- неформальність;
- співпраця.

Принцип індивідуальності передбачає адаптацію процесу вирішення конфліктів до потреб людей і особливостей кожної ситуації (Bush & Fogler, 2012). Принцип неформальності полягає в наданні людям можливості розробляти процедуру і формувати результати, висловлювати свою думку. Принцип співпраці включає допомогу з перетворення протиріч і ворожості в громаді в конструктивну взаємодію і взаєморозуміння, пошук спільних, комплексних і взаємовигідних рішень (Asenjo Palma, 2019).

Фасилітатор спонукає сторони висловлюватися та почути думки інших. Фасилітативні зустрічі, незважаючи на те, що призводять до конкретних рішень і дій, врегулювання конкретної проблеми, мають на меті сприяння розумінню різних позицій у конфлікті, покращення міжособистісних стосунків в громаді. Метод фасилітації в контексті посередництва і діалогу може виступити дієвим механізмом для згуртування громади та ефективної взаємодії на засадах довіри, співпраці і поваги (Нестеренко, 2021).

Наведемо приклад однієї з партисипативних практик, яку застосовують фасилітатори для покращення комунікації у групі і побудови діалогу. Це практика «Пошук майбутнього». Вона спрямована на генерування активних дій шляхом створення спільного бачення проблеми серед неоднорідної групи учасників. Під час зустрічі учасники діляться своїм досвідом і баченням майбутнього. Це дозволяє за короткий час розробити план подальших дій щодо вирішення проблеми. Ідеальна кількість учасників – 64, по 8 учасників за столом.

Захід містить у собі п'ять етапів:

1. Огляд минулого (опис кожним учасником ключових подій для себе, спільноти і світу у трьох паралельних лініях);
2. Дослідження сьогодення (ідентифікація учасниками у групах основних трендів, які мають вплив на громаду).

Етапи 1 і 2 відбуваються всередині групи з 8 учасників. З метою стертя меж між групами,

фасилітатор переходить до наступних етапів.

3. Створення сценаріїв ідеального майбутнього (опис 2–3 особами бажаних позитивних змін для життя спільноти);

4. Визначення спільного бачення (після стертя меж між групами відбувається утворення остаточних «робочих» груп в залежності від того, чого хочуть досягти учасники);

5. Розробка планів дій (розробка реалістичних планів дій робочими групами) (Левченко, Величко & Ковшун, 2018).

Загалом вибудова фасилітативного процесу / зустрічі залежить від багатьох чинників, зокрема суті питання, взаємовідносин між зацікавленими сторонами, наявності ресурсів (Партиципативні процеси: планування, фасилітація і модерація заходів, 2019). Основним завданням фасилітатора є чітка постановка питання, на яке група повинна знайти відповідь. Результат – подолання кожним учасником бар'єру невисловленості, формування почуття власної спроможності впливати на ситуацію, співпраця (Фасилітативна практика побудови згоди, 2016).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, застосування методу фасилітації у вирішенні конфліктів у громаді надає можливість кожному висловити свою думку і бути впевненим, що її почують та врахують; максимізувати задоволеність результатом всіх учасників вирішення конфлікту; адаптувати процес вирішення конфліктів до потреб громади і особливостей кожної конкретної ситуації. Застосування методу фасилітації у вирішенні конфліктів на рівні громади потребує додаткової підготовки фасилітатора, розуміння потреб, проблем, особливостей функціонування громади, знання категорій населення, яким потрібна допомога, соціальної інфраструктури. Метод передбачає налагодження, зберігання, підтримку, відновлення та розвиток взаємовідносин у громаді. Він дозволяє налагодити діалог, полегшити співпрацю та орієнтує на прийняття спільних рішень у громаді. Перспективою подальших розвідок вбачаємо у вивченні ситуацій мапіюючої з боку учасників групи під час фасилітативних зустрічей та реакцій фасилітатора на них, його дій, які забезпечують можливість побудови конструктивної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Діалог в місцевих громадах: рекомендації для

органів місцевого самоврядування. Київ: Інститут миру і порозуміння, 2018. URL: <https://peacefulchange.org/wp-content/uploads/2021/01/IMIP-Dialoge-print.pdf>

2. Нестеренко Л. Б. Діалог як інструмент комунікації в територіальних громадах. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 91. С. 135–14. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3241>

3. Захарченко Д. М. Фасилітація як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Наукове мислення: зб. статей учасників двадцять третьої всеукр. практ.-пізнав. інтернет-конф. «Наукова думка сучасності і майбутнього»* (25 – 31 жовт. 2018 р.). Дніпро: Видавництво НМ, 2018. С. 6–8. URL: <http://naukam.triada.in.ua/images/files/zbirnik23.pdf>

4. Конфлікти в об'єднаних територіальних громадах: типи, причини, форми, наслідки / О. Колесников, О. Калашникова, В. Баласанян, М. Дзюпин. Кропивницький: ТОВ «Студія реклами та дизайну «Аридан»», 2018. 36 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/10Q5dMSiQVurL02OvBHMaWfzQksu7FLLg/view>

5. Левченко О., Величко Н., Ковшун Л. Партиципативний підхід та практики на рівні громади: посіб. Херсон, 2018. URL: <https://www.hubs.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/partysypatyvnyj-pidkhd.pdf>

6. Партиципативні процеси: планування, фасилітація і модерація заходів: рекомендації для використання / І. Брунова, Калісецька, Л. Донос, В. Каневська, О. Овчаренко, К. Плоский. Київ: Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, 2019. URL: https://pauci.org/upload/files/GUIDELINE_2_PS.pdf

7. Робота з конфліктами у громадах в процесі децентралізації: метод. посіб. / А. Гусев, Г. Єлісеєва, О. Левченко, О. Овчаренко, О. Сас, І. Терещенко. Київ, 2020. 65 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/b/479278.pdf>

8. Стандарти діалогу: визначення і принципи. Київ: ІМіП, 2018. 12 с. URL: http://ipcg.org.ua/upload/resursi/IMIP-dialogue--Standards-24_03_18.pdf

9. Уейн Д. Фасилітація – більше, ніж методи / Пер. з англ. Ч. 3. *The IAF Handbook of Group Facilitation: Best Practices from the Leading Organization in Facilitation* / Ed. S. Schuman. 2005. URL: <http://humantime.com.ua/blog/fasilitsiyabilshe-nij-metodi-devid-ueyn>

10. Фасилітативна практика побудови згоди. Міжнародний центр розвитку і лідерства. 2016. URL: <https://ildc.org.ua/statti/fasylylityvna-praktyka-pobudovy-zgody/>

11. Asenjo Palma, C. (2019). Conflict resolution in community development: Are the benefits worth the costs? *Critical Social Policy*, 39 (2), 268–288. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0261018318780162>

12. Bush, R.A.B, Foglger, J.P. (2012) Mediation and social justice: Risks and opportunities. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 1. Retrieved from http://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/643

REFERENCES:

1. *Dialoh v mistevykh hromadakh [Dialogue in local communities]* (2018). Retrieved from <https://peacefulchange.org/wp-content/uploads/2021/01/IMIP-Dialoge-print.pdf> [in Ukrainian].

2. Nesterenko, L. B. (2021). Dialoh yak instrument komunikatsii v terytorialnykh hromadakh. [Dialogue as a tool of communication in territorial communities]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 91, 135–14. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3241> [in Ukrainian].

3. Zakharchenko, D. M. (2018). *Fasylylatsiia yak alternatyvnyi sposib vyrishennia sporiv [Facilitation as an alternative method of dispute resolution]* (p. 6–8). *Naukove myslennia: XXIII vseukr. prakt.-piznav. internet-konf. «Naukova dumka suchasnosti i maibutnoho»* (Dnipro, 25 – 31 Oct., 2018). Retrieved from <http://naukam.triada.in.ua/images/files/zbirnik23.pdf> [in Ukrainian].

4. *Konflikty v obiednanykh terytorialnykh hromadakh: typy, prychny, formy, naslidky (Conflicts in united territorial communities: types, causes, forms, consequences)* (2018) / O. Kolesnykov, O. Kalashnykova, V. Balasanian, & M. Dziupyn. Kroptyvnytskyi. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/10Q5dMSiQVurL02OvBHMaWfzQksu7FLLg/view> [in Ukrainian].

5. Levchenko, O., Velychko, N., & Kovshun, L. (2018). *Partysypatyvnyi pidkhd ta praktyky na rivni hromady [Participatory approach and practices at the community level]*. Kherson. Retrieved from <https://www.hubs.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/partysypatyvnyj-pidkhd.pdf> [in Ukrainian].

6. *Partysypatyvni protsesy: planuvannia, fasylylatsiia i moderatsiia zakhodiv: rekomendatsii dlia vykorystannia [Participatory processes: planning, facilitation and moderation of events: recommendations for use]* (2019) / I. Brunova-Kalisetska, L. Donos, V. Kanevska, O. Ovcharenko, K. Ploskyi. Kyiv. Retrieved from https://pauci.org/upload/files/GUIDELINE_2_PS.pdf [in Ukrainian].

7. *Robota z konfliktamy u hromadakh v protsesi detsentralizatsii [Work with conflicts in communities in the process of decentralization: method]* (2020) / A. Husiev, H. Yelisieieva, O. Levchenko, O. Ovcharenko, O. Sas, I. Tereshchenko. Kyiv. Retrieved from <https://www.osce.org/files/f/documents/2/b/479278.pdf> [in Ukrainian].

8. *Standarty dialohu: vyznachennia i pryntsypy [Dialogue standards: definitions and principles]* (2018). Retrieved from http://ipc.org.ua/upload/resursi/IMIP-dialogue--Standards-24_03_18.pdf [in Ukrainian].
9. Uein, D. (2005). *Fasylytatsiia – bilshe, nizh metody [Wayne D. Facilitation - more than methods]*. Retrieved from <http://humantime.com.ua/blog/fasylytatsiyabilshe-nij-metodi-devid-ueyn> [in Ukrainian].
10. *Fasylytatyvna praktyka pobudovy zghody [Facilitative practice of building consent]* (2016). Retrieved from <https://ildc.org.ua/statti/fasylytatyvna-praktyka-pobudovy-zgody/> [in Ukrainian].
11. Asenjo Palma, C. (2019). Conflict resolution in community development: Are the benefits worth the costs? *Critical Social Policy*, 39 (2), 268–288. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0261018318780162> [in English].
12. Bush, R.A.B, Fogler, J.P. (2012) Mediation and social justice: Risks and opportunities. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 1. Retrieved from http://scholarlycommons.law.hofstra.edu/faculty_scholarship/643 [in English].

УДК 378.016:364-43-212

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.11>

Світлана СУРГОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи управління і педагогіки, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, Україна, 54003

ORCID: 0000-0002-3840-2924

Олена ФАЙЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи управління і педагогіки, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, вул. 68 Десантників, 10, м. Миколаїв, Україна, 54003

ORCID: 0000-0001-8889-0455

Бібліографічний опис статті: Сургова, С., Файчук, О. (2022). Дослідження сучасних тенденцій впровадження інституту наставництва в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.11>

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ НАСТАВНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті розглянуто становлення інституту наставництва в Україні, як однієї із ефективних форм допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій впровадження інституту наставництва в Україні. Методологію дослідження склали комплекс методів теоретичного (аналіз, синтез, узагальнення, інтерпретація) та практичного (експертне онлайн опитування за допомогою Google Forms) дослідження.

В процесі дослідження було проаналізовано наставництво як технологію соціальної роботи, означено напрями впровадження наставництва в Україні на основі опитування фахівців центрів соціальних служб. Зауважено, що в сучасних умовах нагальною постала потреба у пошуку альтернативних форм допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, однією з яких може стати наставництво. Адже саме наставництво дає змогу отримати підтримку авторитетної дорослої людини, яка здатна допомогти дитині краще адаптуватись до самостійного життя. Аналіз результатів проведеного дослідження продемонстрував, що сьогодні існують певні труднощі у впровадженні інституту наставництва (мала кількість кандидатів, невірна мотивація потенційних кандидатів, низький рівень поінформованості населення щодо наставництва тощо) та визначено перспективи розвитку в майбутньому. Близько 50% респондентів чули про наставництво, розуміють його суть, проте лише 13% респондентів потенційно готові стати наставниками.

Авторами доведено, що наставництво – це спланована діяльність наставника по відношенню до підопічної дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, яка спрямована на підтримку її якісного переходу в доросле самостійне життя, допомогу в набутті знань, життєвих навичок, нового мислення та свідомості.

Ключові слова: наставництво, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальна робота.

Svitlana SURGOVA

PhD in Pedagogy, Assistant Professor, Petro Mohyla Black Sea National University, 68 Desantnykiv Str., 10, Mykolaiv, Ukraine, 54003

ORCID: 0000-0002-3840-2924

Olena FAICHUK

PhD in Pedagogy, Assistant Professor, Petro Mohyla Black Sea National University, 68 Desantnykiv Str., 10, Mykolaiv, Ukraine, 54003

ORCID: 0000-0001-8889-0455

To cite this article: Surgova, S., Faichuk, O. (2022). Study of current trends in the implementation of the institute of mentoring in Ukraine. [Doslidzhennia suchasnykh tendentsii vprovadzhennia instytutu nastavnytstva v Ukraini]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.11>

STUDY OF CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF THE INSTITUTE OF MENTORING IN UKRAINE

The article examines the formation of the institute of mentoring in Ukraine, as one of the effective forms of assistance to orphans and children deprived of parental care. The purpose of the article is to analyze the current trends in the implementation of the mentoring institute in Ukraine. The research methodology consisted of a set of theoretical (analysis, synthesis, generalization, interpretation) and practical (expert online survey using Google Forms) research methods.

In the process of research, mentoring as a technology of social work was analyzed, the directions of implementation of mentoring in Ukraine were determined based on the survey of specialists of social service centers. It was noted that in modern conditions there is an urgent need to find alternative forms of assistance to orphans and children deprived of parental care, one of which can be mentoring. After all, it is mentoring that makes it possible to get the support of an authoritative adult who is able to help the child better adapt to independent life. The analysis of the results of the conducted research showed that today there are certain difficulties in the implementation of the mentoring institute (small number of candidates, incorrect motivation of potential candidates, low level of awareness of the population about mentoring, etc.) and future development prospects were determined. About 50% of respondents have heard about mentoring and understand its essence, but only 13% of respondents are potentially ready to become mentors.

The authors prove that mentoring is a planned activity of a mentor in relation to a ward orphan or a child deprived of parental care, which is aimed at supporting his quality transition to adult independent life, help in acquiring knowledge, life skills, new thinking and consciousness.

Key words: mentoring, orphans, children deprived of parental care, social work.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі досить гостро постає проблема захисту дітей та їх прав у суспільстві, що зумовлює перегляд пріоритетів державної політики у сфері охорони дитинства у напрямку впровадження кращих світових практик. Так, сучасні тенденції передбачають забезпечення: реалізації прав та інтересів дітей, належних умов виховання та повноцінного їх розвитку, підтримку сімейних форм виховання, деінституалізацію системи догляду та підтримки дітей-сиріт тощо. Але, не зважаючи на це, значна частина дітей сьогодні мають статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування і перебувають у відповідних закладах та потребують дієвих, активних форм підтримки.

Нагальною постала потреба у пошуку альтернативних форм допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, однією з яких може стати наставництво. Адже саме наставництво дає змогу отримати підтримку авторитетної дорослої людини, яка здатна допомогти дитині краще адаптуватись до самостійного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях сучасних науковців є певні публікації, які розкривають різні аспекти наставництва. Так, Балухтіна О., Байдарова О.,

Бозман Б., Фінні М. розкривають сутність поняття наставництва та шляхи його розвитку. Адаховська Н. вважає наставництво найважливішим ресурсом підтримки дітей-сиріт. Грицанюк В. та Кобилянська Л. у своїх працях вистрілюють питання вимог до особистості наставника.

Мета дослідження – розкрити сучасні тенденції впровадження інституту наставництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальний інститут наставництва пройшов значний шлях у своїй еволюції. Разом з тим сучасні реалії диктують необхідність розробки нових підходів до його осмислення, пошуку механізмів його функціонування та розкриття тієї ролі, яку він має відігравати в сучасному суспільстві: наставництво, освіта, професія, виховання, соціальний інститут, соціалізація. Застосування наставництва у соціальній роботі починається з початку ХХ США. У 1900-х р. створено організацію Big Brothers Big Sisters of America, що об'єднує добровольців-наставників для дітей, які опинилися у важкій життєвій ситуації (діти-сироти, діти невиліковно хворих, з неповних сімей, неповнолітні правопорушники та ін.).

В Україні інтерес до наставництва став підвищуватися в 2010-х роках. Причому, наставництво почали розглядати не тільки в контексті професійного навчання, а й як особливі відносини між досвідченою людиною і менш обізнаною. Процес їх взаємодії щодо передачі та освоєння досвіду, знань може стосуватися і певної професійної тематики та широкого кола питань особистого розвитку, побудови відносин з навколишнім світом, людьми та ін. В дослідженнях Балухтіної О. зазначено, що наставництво, яке з 2017 р. трансформувалося з волонтерства в соціальну роботу є надзвичайно ефективним інструментом підтримки дітей, важливим для стабільності, впевненості та підготовки до самостійного життя юнаків і дівчат (Балухтіна, 2021, с. 22). Байдарова О. вказує, що наставництво передбачає насамперед навчання через спілкування, що засноване на міжособистісних стосунках (Байдарова, 2017, с. 65). Бозман Б., Фінні М. підкреслюють, що наставництво являє собою процес неофіційної передачі знань, соціального капіталу та психосоціальної підтримки у питаннях роботи, кар'єри або професійного розвитку (Bozeman&Feeneey, 2007).

Адаховська Н. здійснюючи аналіз наставництва як форми захисту дітей, які позбавлені батьківського піклування дійшла висновку, що: «...Виходячи з аналізу специфіки категорії наставництва, можна стверджувати, що воно є найважливішим ресурсом підтримки розвитку потенціалу дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, а також сприяння їх ефективній соціальній інтеграції. Наставництво для дитини може стати сходинкою до іншої форми влаштування, наприклад, опіки або усиновлення, якщо статус дитини це дозволяє. Навіть якщо цього не відбувається, перебування в сім'ї, як правило, позитивно позначається на дитині, адже для нього це можливість деякий час побути поза стінами дитячого закладу» (Адаховська, 2017, с. 30).

Грицанюк В. зазначає, що в ідеалі наставник має стати для дитини-сироти досвідченим другом, якому можна довіряти і який прийде на допомогу за різних обставин. Стосунки між дитиною і дорослим мають стати міцним фундаментом для розвитку дитини. Успішний наставник повинен володіти цілим

комплексом особистісних якостей, такими як щирість, доброзичливість у спілкуванні з дитиною, повагою до дитини, емпатійністю, відкритістю, рішучістю та впевненістю, толерантністю, відповідальністю та приязністю (Грицанюк, 2016, с. 48) Кобилянська Л. досліджуючи феномен наставництва зазначає, що в практичній роботі, а також на законодавчому рівні визначено, що наставництво є добровільною та безоплатною діяльністю наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя (Кобилянська, 2017).

Отже, наставництво – це ефективна допомога дітям-сиротам та дітям з інтернатних установ у соціалізації та адаптації їх до самостійного життя. Це спілкування дорослого з дитиною віч-на-віч, яке дозволяє дітям-сиротам відновлювати довіру до світу і заповнює базову потребу у прихильності.

Станом на сьогодні в Україні є значний попит для впровадження наставництва у соціальній роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Саме тому нами було прийнято рішення щодо проведення опитування з метою розробки рекомендацій щодо удосконалення процесу впровадження наставництва.

Дослідження проводилось базі Чорноморського національного університету імені Петра Могили, Миколаївського обласного центру соціальних служб та Миколаївського міського центру соціальних служб, передбачало опитування експертів – фахівців, які мають значний досвід роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського спілкування, а також студентів щодо їх обізнаності щодо наставництва та потенційного бажання стати наставниками. Зважаючи на карантинні обмеження опитування проводилось онлайн за допомогою Google Forms.

Проведене анкетування дозволило встановити, що станом на сьогодні у Миколаєві активні наставники відсутні. Наставництво в Миколаєві було з 2019 по 2021 роки. З початку було 6 наставників, у 2021 році – всього 3 наставника.

Також анкетування дозволило виявити проблеми в роботі наставників (Рис. 1).

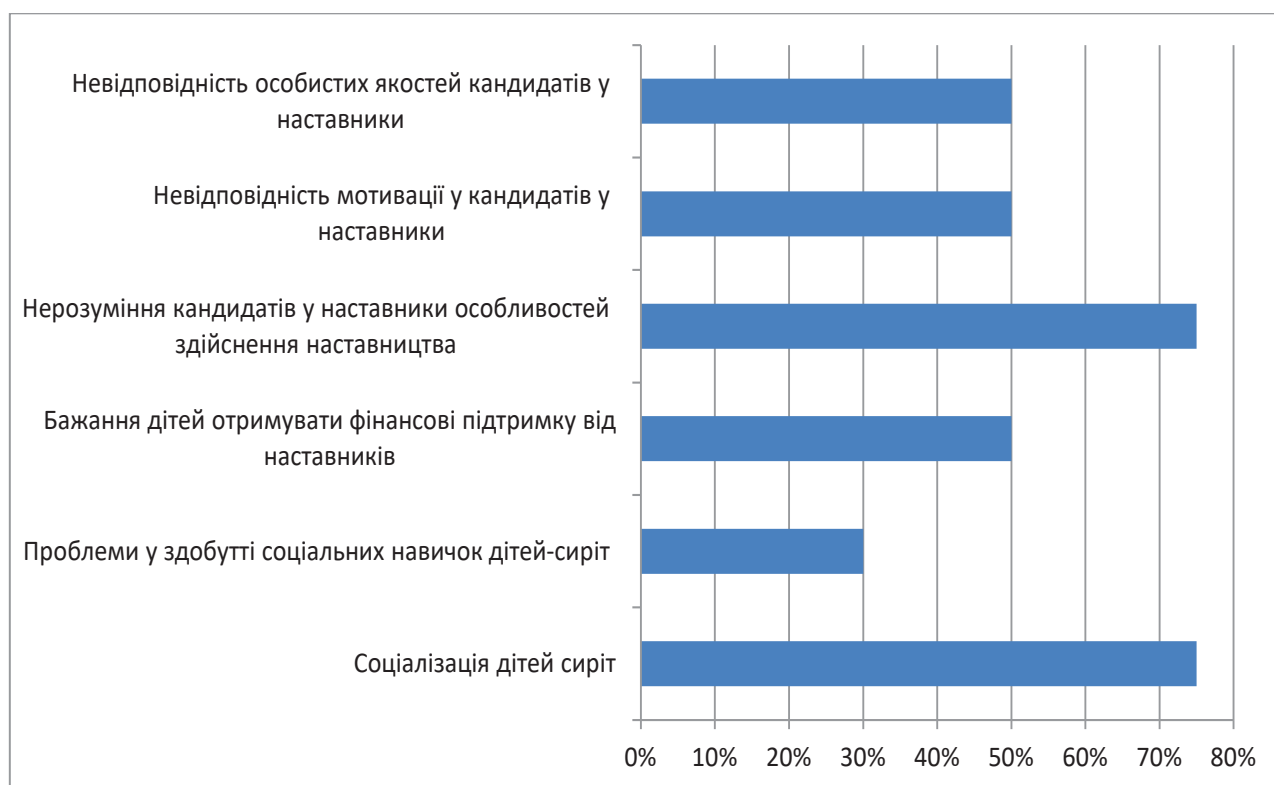

Рис. 1. Проблеми при роботі з наставниками

В ході анкетування респонденти повідомили, які необхідні якості наставника для успішної співпраці з командою фахівців в процесі здійснення наставництва. Це такі, як: наполегливість, любов до дітей, альтруїзм, відповідальність, доброта, чуйність, щирість, стійкість тощо.

Також було виявлено причини, чому сьогодні наставництво не розвивається активно:

- Мало кандидатів;
- відсутність матеріальної винагороди за наставництво;
- в процесі консультації з фахівцем вибір іншої форми допомоги дітям-сиротам;
- низький рівень інформованості населення щодо даної форми роботи;
- тенденція до деінституалізації та розвитку сімейних форм піклування про дітей-сиріт.

Думки респондентів щодо перспектив розвитку наставництва в Україні розділились (Рис. 2). Так 50% експертів сумніваються щодо можливості розвитку наставництва як перспективної технології соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Лише 30% респондентів впевнені в можливості розвитку наставництва.

Також, експертам було задано питання щодо переваг наставництва. Аналіз відповідей дав можливість виділити наступне:

- наставництво є гарною можливістю для кандидатів у прийомні батьки спробувати свої сили;
- можливість дитини отримати підтримку;
- можливість створення прийомної сім'ї;
- соціалізація дітей-сиріт.

У процесі опитування також було виявлено недоліки наставництва. До них респонденти віднесли:

- тимчасовість співпраці з дитиною;
- ризик неспівпадіння очікувань наставника та підопічного.

Найголовніше питання стосувалось рекомендацій щодо розвитку наставництва. Експерти запропонували наступні рекомендації:

- більше інформування населення;
- робота з мотивацією кандидатів у наставники;
- фінансова підтримка наставників;
- заохочення наставників.

Також було проведено анкетне опитування серед студентів ЧНУ ім. П.Могили, в якому взяли участь 100 студентів у віці від

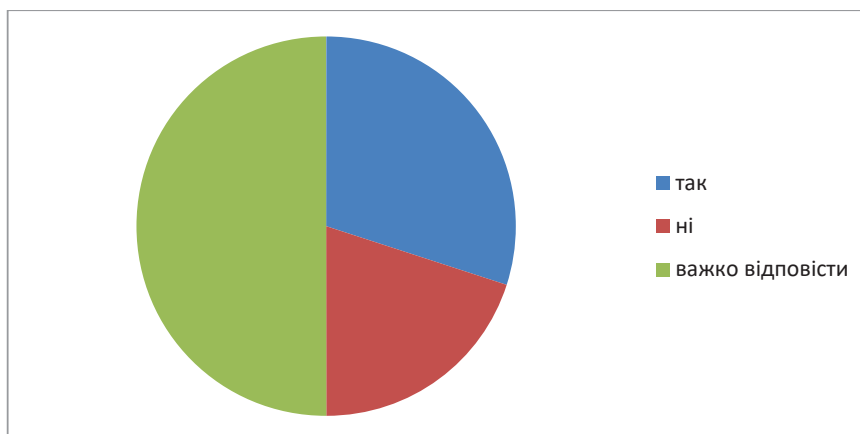

Рис. 2. Чи є перспективи розвитку наставництва в Україні?

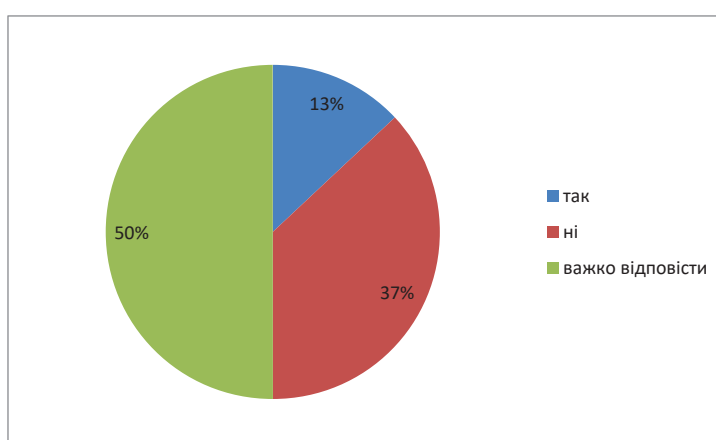

Рис. 3. Відповіді респондентів на питання «Чи готові Ви стати наставником для дитини-сироти?»

18 до 24 років, різних курсів та спеціальностей. Рішення стосовно опитування саме цієї вікової категорії було обумовлене тим, що в процесі бесіди з фахівцями Центрів соціальних служб ми з'ясували, що саме молодь найчастіше виявляє бажання стати наставниками. Анкетне опитування проводилось за допомогою ресурсу Google Form, що дозволило охопити більшу кількість респондентів. Результати опитування показали, що майже 27% респондентів не чули про наставництво, як форму підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Разом з тим, лише 60% опитаних відмітили, що розуміють, що таке наставництво. Цікаво розподілились відповіді на питання щодо готовності молодих людей стати наставником (Рис. 3).

Аналіз відповідей засвідчує, що лише 13% респондентів вважають, що готові стати наставниками, а значна частина – не готові

взяти на себе відповідальність підтримувати дитину-сироту. Логічним стало питання щодо з'ясування причин такої неготовності. Узагальнюючі відповіді респондентів можемо виокремити:

- Це дуже відповідальний і серйозний крок. Кажучи чесно, мені не вистачає сміливості;
- я погано ладнаю з дітьми через свою слабку нервову систему;
- не думаю що психологічно я готов до цього;
- немає часу для цього;
- на мою думку, це може бути трохи травмовано для дитини. Оскільки вона можливо буде сподіватися на усиновлення, а насправді це не станеться. Тому для мене це дуже спірне питання. Але звичайно мені дуже хотілося б допомогти дітям.
- стану наставником тільки якщо будуть платити гроші;

- не хотілося би дати дитині хибні надії, а потім зникнути;
- не розумію у чому сенс наставництва;
- не маю бажання брати на себе відповідальність за інших людей;
- боюся емоційного зв'язку між наставником та дітьми.

Аналіз відповідей дозволяє згрупувати їх в три основні причини: брак ресурсів (час, риси характеру, особистісні риси), небажання ставати наставником безкоштовно, незрозуміння суті наставництва.

Отже, дослідження особливостей наставництва у соціальній роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування було проведене за допомогою анкетування соціальних працівників Центрів соціальних служб м. Миколаєва та області. Це опитування надало можливість виявити особливості наставництва: його переваги та недоліки, перспективи його розвитку тощо. Зважаючи на те, що станом на 2022 р. наставники у м. Миколаєві відсутні, то важливим є розробка рекомендацій щодо удосконалення цього процесу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз наукової літератури дозволив констатувати наявність значного інтересу до дослідження проблеми наставництва, проте існує недостатня розробленість даної проблематики. Наставництво можна розглядати як метод

психолого-педагогічного супроводу дітей груп ризику (зокрема, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування), що передбачає безпосередній та опосередкований особистісний вплив на дитину. Аналіз результатів проведеного дослідження продемонстрував, що сьогодні дійсно є певні труднощі у впровадженні наставництва (мала кількість кандидатів, невірна мотивація потенційних кандидатів, низький рівень поінформованості населення щодо наставництва тощо), близько половини молодих людей чули про наставництво та не розуміють його суть, лише 13% респондентів потенційно готові стати наставниками. Визначаючи причини небажання бути наставниками, ми систематизували відповіді респондентів та виділили три групи: брак ресурсів (час, риси характеру, особистісні риси, психологічна незрілість), небажання ставати наставником безкоштовно, незрозуміння суті наставництва. На основі проведеного опитування були розроблені рекомендації щодо покращення процесу впровадження наставництва у роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблематики. Наступні наукові пошуки можуть бути спрямовані на визначення найефективніших методів соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bozeman V. Toward a useful theory of mentoring: A conceptual analysis and critique. *Administrative and Society*. 2007. № 39 (6). P. 719–739.
2. Адаховська Н.С. Наставництво як форма захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Часопис цивілістики*. 2017. №27. С. 28–31.
3. Байдарова О. О. Наставництво як форма соціальної підтримки випускників інтернатних закладів. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. №3. С. 64–67.
4. Балухтіна О. М. Наставництво для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні: шляхи оптимізації процесу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 1. С. 19–23.
5. Грицанюк В. В. Наставництво як форма підготовки дітей-сиріт до самостійного життя. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2016. № 3-4. С. 44–51.
6. Кобилянська Л. І. Розвиток наставництва як форми соціальної підтримки дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні. 2017. С. 50–65. URL: [http://www.znpkr_sp_2017_28_7%20\(1\).pdf](http://www.znpkr_sp_2017_28_7%20(1).pdf) (дата звернення: 23.11.2022).

REFERENCES:

1. Bozeman, V. & Feeney, M. (2007). Toward a useful theory of mentoring: A conceptual analysis and critique. *Administrative and Society*, 39 (6), 719–739. [in English].

2. Adakhovska, N.S. (2007). Mentoring as a form of protection for orphans and children deprived of parental care [Nastavnytstvo yak forma zakhystu ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia]. *Journal of Civil Studies*, 27. 28–31, [in Ukrainian].
3. Baidarova, O. O. (2012). Mentoring as a form of social support for graduates of boarding schools [Nastavnytstvo yak forma sotsialnoi pidtrymky vypusnykiv internatnykh zakladiv]. *Bulletin of Kyiv National University named after Taras Shevchenko. Series: Psychology. Pedagogy. Social work*, 3, 64–67. [in Ukrainian].
4. Balukhtina, O. M. (2021). Mentoring for orphans and children deprived of parental care in Ukraine: ways to optimize the process [Nastavnytstvo dlia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia v Ukraini: shliakhy optymizatsii protsesu]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 1, 19-23. [in Ukrainian].
5. Hrytsaniuk, V. V. (2016). Mentoring as a form of preparing orphans for independent life [Nastavnytstvo yak forma pidhotovky ditei-syrit do samostiinoho zhyttia]. *Social work in Ukraine: theory and practice*, 3-4, 44-51. [in Ukrainian].
6. Kobylanska L. I. (2021). Development of mentoring as a form of social support for orphans and children deprived of parental care in Ukraine [Rozvytok nastavnytstva yak formy sotsialnoi pidtrymky ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, v Ukraini]. Retrieved from: [http://www.znpkp_sp_2017_28_7%20\(1\).pdf](http://www.znpkp_sp_2017_28_7%20(1).pdf). [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364-3-058.862:347.641(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12>

Ольга СУЛІМЕНКО

аспірантка кафедри соціальної роботи, КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, пров. Руставелі, 7, м. Харків, Україна, 61000

ORCID: 0000-0001-9645-9593

Бібліографічний опис статті: Суліменко, О. (2022). Надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, 5, 89–94, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12>

НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДІТЯМ-СИРОТАМ ТА ДІТЯМ, ПОЗБАВЛЕНИМ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

В умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України в 2022 році різко зростає кількість соціальних проблем та ризиків. Перед державою постали нові завдання для забезпечення соціально-правового захисту громадян. Виконання цих завдань можна досягти шляхом надання якісних соціальних послуг як на державному, так і місцевому рівнях. У науковій статті авторкою розглянуто питання надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній громаді. Розкрито сутність, визначено потреби та ресурси означеної категорії, які є актуальними на місцевому рівні. Проаналізовано поняття «соціальні послуги», «територіальна громада», «об'єднана територіальна громада», та головні принципи надання соціальних послуг дітям в умовах воєнного стану в Україні. Визначено головних суб'єктів, що надають соціальні послуги – соціальні служби та об'єкти діяльності означених суб'єктів. Відзначено, нагальну проблему сьогодення та важливість організації роботи з використанням інтегрованого підходу в наданні соціальних послуг дітям-сиротам та дітям позбавленим батьківського піклування. Окреслено коло соціальних проблем, ризиків, які визначають основні форми та методи надання соціальних послуг цій категорії дітей. З'ясовано, що не дивлячись на те, що Україна перебуває у стані війни, проводиться соціальна робота по влаштуванню дітей в сімейні форми виховання. Визначено, що процес удосконалення соціальної роботи з дітьми означеної категорії в об'єднаній територіальній громаді в умовах воєнного стану можливий та потребує нових підходів в діяльності структур, причетних до роботи з дітьми. Зазначено, що надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді розвивається як один з пріоритетних напрямків, як на державному так і місцевому рівнях.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, децентралізація, діти-сироти, соціальні послуги, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальна робота, соціальний захист, воєнний стан, готовність до роботи у об'єднаній територіальній громаді, фахівці соціальних служб.

Olha SULIMENKO

Postgraduate Student at the Department of Social Work, KZ "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council, av. Rustaveli, 7, Kharkiv, Ukraine, 61000

ORCID: 0000-0001-9645-9593

To cite this article: Sulimenko, O. (2022). Nadannia sotsialnykh posluh ditiam-syrotam ta ditiam, pozbavlenym batkivskoho pikluvannia, v ob'iednani terytorialnii hromadi [Provision of social services to orphans and children deprived of parental care in the united territorial community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 5, 89–94, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.5.12>

PROVISION OF SOCIAL SERVICES TO ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITY

In the conditions of a full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine in 2022, the number of social problems and risks has increased sharply. The state faced new tasks to ensure social and legal protection of citizens. The fulfillment of these tasks can be achieved by providing quality social services at both the state and local levels. In the scientific article, the author considered the issue of providing social services to orphans and children deprived of parental care in the united territorial community. The essence is revealed, the needs and resources of the specified category, which are relevant at the local level, are determined. The concepts of "social services", "territorial community", "united territorial community" and the main principles of providing social services to children under martial law in Ukraine are analyzed. The main entities that provide social services have been identified - social services and the objects of activity of these entities. The urgent problem of today and the importance of organizing work using an integrated approach in the provision of social services to orphans and children deprived of parental care are noted. The range of social problems and risks that determine the main forms and methods of providing social services to this category of children is outlined. It was found that despite the fact that Ukraine is in a state of war, social work is carried out to place children in family forms of education. It was determined that the process of improving social work with children of the specified category in the united territorial community under martial law is possible and requires new approaches in the activities of structures involved in working with children. It is noted that the provision of social services in the united territorial community is developing as one of the priority areas, both at the state and local levels.

Key words: *united territorial community, decentralization, orphans, social services, children deprived of parental care, social work, social protection, martial law, readiness to work in a united territorial community, social service professionals.*

Актуальність. Внаслідок реформи децентралізації сформувався новий устрій, органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень, зокрема для забезпечення соціально-правового захисту населення. Саме децентралізація передбачає формування спроможних територіальних громад та ефективно самоврядування на території зазначених громад. На державному рівні потребує застосування інтегрованого підходу до реформи системи соціального захисту населення. Слід зазначити, що з прийняттям Закону України «Про соціальні послуги» розпочалася реформа соціальних послуг в Україні й набула інституційного виміру. Перехід повноважень до територіальних громад забезпечується виконанням на горизонтальному та вертикальному рівнях. Впровадження інтегрованого підходу вимагає від територіальних громад чітких кроків. В умовах сьогодення перед об'єднаною територіальною громадою все більше актуалізується питання надання якісних соціальних послуг. Важливим інструментом щодо підтримки вразливих верств населення, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є система надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді. В сучасних реаліях необхідним є впровадження якісних, нових технологій, забезпечення та надання соціальних послуг, які відповідають запитам клієнтів та вдосконалюють рівень життєдіяльності. Отже, можна сказати, що метою

реформування соціальних послуг є створення конкурентного ринку соціальних послуг, підвищення їх якості та доступності. Із виникненням військового конфлікту у східній Україні у 2014 році, в подальшому повномасштабним вторгненням росії на територію України в 2022 році кількість дітей, які залишилися без батьківського піклування значно зросла, тому, за необхідністю та особливої актуальності набуває питання надання соціальних послуг зазначеній категорії в об'єднаній територіальній громаді.

Аналіз досліджень. Визначення питання «громада», проблематику організації на місцевому рівні соціальної роботи, діяльності відповідних фахівців в територіальній громаді розглядали дослідники, зокрема: Т. Алексеєнко, А. Аніщенко, Д. Барнс, Дж. Баккет, О. Безпалько, Д. Лиховід, П. Матесіч, Б. Монсей, М. Пейн, Ф. Тьонніс, Т. Семигіна, М. Сент Паул та ін.; питання інтегрованих соціальних служб були предметом досліджень дослідників І. Звервої, Л. Ільчук, В. Литвиненко, Ж. Петроцько, Ю. Попик, В. Ротар та ін.; питання якісного забезпечення надання соціальних послуг розглядали такі науковці К. Дубич, Ю. Горемикіна, Л. Белкіна, Л. Калугіна, Р. Колбас, Г. Кучер, В. Литвинюк, С. Мельник, І. Пінчук, Т. Сич та ін.

Метою статті є аналіз надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, в об'єднаній територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу. Варто звернути увагу, що Національна сервісна соціальна служба та регіональні центри соціальних служб надають територіальним громадам координаційну, методичну підтримку з питань організації надання соціальних послуг та дотримання прав дітей. Також, слід відзначити диджиталізацію соціальних послуг запроваджених у державному секторі, як сервіси в документообігу, електронні реєстри, безпосередня робота з клієнтами, інформування широкої громадськості і цільових аудиторій. Завдяки цьому покращилась організація роботи, оптимізовано час для прийняття рішення, забезпечено інформаційну доступність до соціальних послуг громадян.

Визначення поняття «соціальні послуги» наведено в Законі України «Про соціальні послуги» - це дії спрямовані на подолання, профілактику та мінімізацію складних життєвих обставин окремих індивідів або родин. Складні життєві обставини це події та чинники, що несуть в собі негативний вплив на життєдіяльність, здоров'я (психоемоційне та фізіологічне), розвиток індивіда, які особа/сім'я не може самостійно подолати (Закон України, 2019). Ми погоджуємось із визначенням соціальних послуг, наданим К. Дубич, яка зазначає, що це сукупність заходів, які вживаються різними надавачами послуг для подолання кризових ситуацій соціального становища клієнтів на індивідуальному або груповому рівні, інтеграції/ресоціалізації їх нормального життя (Дубич, 2015, с. 53).

Територіальну громаду розглядають, як первинну ланку місцевого самоврядування, об'єднання людей, що мешкають на певній, географічно визначеній території, характеризуються налагодженістю різнопланових зв'язків, спільністю інтересів, орієнтованістю на добробут громади і кожного її члена, активною участю у розвитку та покращенні умов проживання у ній (Слозанська, 2019, с. 97). Об'єднані територіальні громади є видом територіальних громад, які утворювалися в результаті реформи децентралізації шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст.

До головних суб'єктів, що надають соціальні послуги відносять соціальні служби. Це поняття широко вживається, як в науці, так і на практиці. Українські дослідники Т. Семигіна,

І. Мигович до соціальних служб відносять підприємства, установи та організації різних форм власності і відомчої підпорядкованості, а також громадяни, які надають соціальні послуги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги (Семигіна, Мигович, 2005, с. 246).

Розглядаючи об'єднану територіальну громаду слід зазначити, що основним суб'єктом в ній є фахівець з соціальної роботи, зокрема фахівець соціальних служб, спеціаліст служб у справах дітей. Фахівець з соціальної роботи – має професійну підготовку, кваліфікацію щодо визначеної спеціалізації та компетентний виконувати різні види соціальної роботи, використовуючи професійно-етичні норми та принципи професійної діяльності (Моргай, 2017, с. 203). Для реалізації чинного законодавства України у сфері надання соціальних послуг актуальною та необхідною у діяльності об'єднаної територіальної громади є саме наявність фахівців, які повинні забезпечувати повну конфіденційність відносин з отримувачами цих послуг та нести відповідальність за дотримання етичних, правових норм. Саме розвиток професійної компетентності розпочинається з отримання відповідної спеціальності у закладі вищої освіти та продовжується удосконалюватися на робочому місці за допомогою курсів підвищення кваліфікації, тренінгів, вебінарів, онлайн занять, тематичних програм, проєктів та окремих заходів професійного розвитку.

До об'єктів означеної діяльності ми можемо віднести, сім'ї, в яких виховуються діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, сім'ї та діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, внутрішньо переміщені особи, які виступають в якості отримувачів соціальних послуг.

Особливість соціальної роботи на місцевому рівні полягає у захисті дітей означеної категорії від соціальних ризиків (погіршення стану здоров'я, несприятливий психологічний клімат в сім'ї, навчальному закладі, настання нещасного випадку, втрати доходів у зв'язку з хворобою, інвалідністю, старістю, відсутністю попиту на працю тощо), недопущенні різкої матеріальної/соціальної нерівності, забезпеченні на високому рівні соціального захисту дітей означеної категорії у вигляді доступу на

території відповідної територіальної громади до якісних соціальних послуг.

Неможливо оминати увагою питання специфіки соціальної роботи з визначеною категорією. Фахівець, зустрічаючись з дитиною та його законним представником, повинен, вивчити їх потреби, спланувати свої дії по втручанню в ситуацію, що склалася, прийняти рішення, встановити пріоритетність завдань, здійснити контролюючу функцію, тобто по суті виконати роль менеджера. Незважаючи на те, яку організацію, установу або якийсь його відділ очолює фахівець в пріоритеті завжди має бути забезпечення умов безпосередньої його взаємодії з клієнтом і можливостей для надання клієнтові максимальної допомоги з урахуванням гендерночутливого підходу. Беручи до уваги сказане вище, алгоритм роботи з дітьми означеної категорії, в об'єднаній територіальній громаді має передбачати: виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; проведення оцінки потреб; надання соціальних послуг; оцінка ефективності роботи; підтримка сім'ї після надання соціальних послуг.

Важливе значення має організація роботи з використанням інтегрованого підходу в наданні соціальних послуг дітям означеної категорії (своєчасне виявлення, профілактика, отримання різних видів соціальної підтримки). Інтегровані соціальні послуги передбачають комплексне надання послуг соціального захисту, де на рівні об'єднаної територіальної громади контактна особа є єдиною для клієнтів, яка приводить їх до повного пакету соціальних послуг, що надаються постачальниками (Ільчук, 2018, с. 119).

На рівні об'єднаної територіальної громади одним із кроків у створенні інтегрованого підходу є забезпечення міжвідомчої взаємодії (співпраця служби у справах дітей, управління соціального захисту, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, комітету у справах сім'ї, молоді та спорту, закладів освіти, охорони здоров'я, громадських організацій, благодійних фондів тощо. Метою яких є спільне досягнення цілей. Один з прикладів, це діяльність Комісії з питань захисту прав дитини) та міждисциплінарного підходу. Всі ці дії мають бути синхронними, узгодженими та комплексними. Таким чином, сьогодні пріоритетним в об'єднаній територіальній громаді є питання надання соці-

альних послуг дітям означеної категорії. Проте існує коло проблем, які впливають на якість.

Одним із головних завдань об'єднаної територіальної громади є вирішення соціальних проблем жителів, зокрема дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування відповідної громади, розвиток сфери надання соціальних послуг, розширення переліку цих послуг, підвищення якості та їх доступності (за допомогою методів регулярних соціологічних опитувань, анкетувань тощо), що в сукупності забезпечить покращення життя громади.

Потужним інструментом у виконанні зазначеного завдання є інтеграція зусиль об'єднаної територіальної громади з підприємцями, волонтерами, громадськими організаціями, релігійними громадами, які можуть надати допомогу дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, представляючи разову/багаторазову підтримку, придбання необхідних інструментів, матеріалів для розвитку талантів та здібностей, оплата гуртків/секцій, робочі місця тощо. Головна мета – це бажаний майбутній стан об'єднаної територіальної громади.

Останнім часом зростає тенденція влаштування дітей означеної категорії до сімейних форм виховання, що є позитивним, як у громадському контексті, так і в особистісних аспектах. Цього вдалося досягти завдяки змінам в чинному законодавстві України, зокрема: тимчасове влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, в прийомній сім'ї/дитячі будинки сімейного типу, а у разі набуття тимчасово влаштованою дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, така дитина влаштовується до зазначених форм влаштування на загальних підставах з призначенням виплати державної соціальної допомоги, чи за спрощеною процедурою може влаштовуватися під опіку/піклування родичів (Постанова Кабінету Міністрів України, 2022). Але це, на жаль, не вирішує всіх проблем дітей, зокрема їх соціальної адаптації, тому постає необхідність розробки та впровадження різних форм та методів соціальної адаптації дітей з використанням індивідуального підходу, який передбачає саме опору на індивідуальні якості дитини.

Необхідно зазначити, що питання оздоровлення дітей зазначеної категорії останнім часом зазнає труднощів під час реалізації. Пріоритетним напрямом, як держави, так і об'єднаної територіальної громади залишається питання оздоровлення та відпочинок дітей в дитячих таборах за рахунок державного, місцевого бюджетів. Але враховуючи активні бойові дії на території України, введення воєнного стану головною проблемою в оздоровленні дітей залишається диспропорція в кількості місць в таборах, значна кількість бажаючих, що призводить до черг та неможливості оздоровити всіх дітей цієї категорії на пільгових умовах. Тобто, відбувається фактичне декларування надання соціальних послуг всім дітям означеної категорії, а фактично отримати таку соціальну послугу кожна дитина не може.

Також заслуговує уваги, те що з початком війни в надавачів соціальних послуг значно додалося роботи. Це пов'язано з тим, що частина фахівців евакуювалися, і на тих фахівців, які залишилися, лягло подвійне навантаження. Водночас, з очевидних причин, збільшилася кількість дітей, які залишились без батьківського піклування, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Внаслідок війни, окупації певної частини нашої території російськими військами на практиці ми маємо те, що сьогодні не можливо провести точні підрахунки дітей означеної категорії, дослідити стан надання соціальних послуг та функціонування ринку таких послуг в Україні.

Окреслене коло соціальних проблем, ризиків визначають основні форми та методи надання соціальних послуг цій категорії дітей. До найбільш вагомих відносимо: надання статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування їх до сімейних форм виховання, організацію догляду, освіти, лікування, дозвілля, виправлення, реабілітації, усиновлення, патронажу, психологічні послуги дітям зазначеної категорії та їх законним представникам, інформування тощо.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що під час надання соціальних послуг пріоритетними є саме на рівні об'єднаної територіальної громади модернізація цих послуг, розроблення індивідуальних соціальних послуг, які б відповідали потребам дитини. Це можуть

бути організація гарячих сніданків/обідів в загальноосвітніх навчальних закладах, які допоможуть зекономити фінансові ресурси сім'ї; групи продовженого дня, що дасть змогу законним представникам дитини бути впевненими, що їх діти доглянуті, вивчили уроки, в той час коли вони працюють; дозвілля (секції, гуртки, заклади додаткової освіти, за допомогою яких кожна дитина може розвивати свої здібності, таланти); відновлення та/або підтримання психологічно-емоційного стану дитини; включення дитини до соціального середовища; адаптація до нових життєвих умов; соціалізація; оформлення державної допомоги, пільги в онлайн-режимі та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Важливо відзначити, що як на державному, так і місцевому рівнях виникли нові соціальні проблеми, ризики та набули підвищеної уваги наявні. Перед державою та об'єднаними територіальними громадами стоять завдання по-перше, зниження кількості дітей, які залишились без батьківського піклування, а по-друге забезпечення соціально-правовим захистом дітей означеної категорії. Це вимагає здійснення комплексу заходів, перетворень в цьому напрямку, які сприятимуть розвитку ефективної системи надання соціальних послуг та розробки шляхів вирішення соціальних проблем, ризиків.

Зважаючи на великі наслідки та виклики сьогодення, які кидає війна існує потреба в формуванні ринку соціальних послуг. Сучасні звільнені від окупантів території перебувають в зруйнованому та жахливому станах, на яких відсутні державні соціальні служби. За таких обставин соціальні послуги надаються військовими, волонтерами, небайдужими громадяни. На сьогодні важливим напрямом діяльності в системі надання соціальних послуг громадянам, в тому числі дітям зазначеної категорії є забезпечення окупованих та звільнених територій гуманітарною, соціально-психологічною, юридичною допомогою, яку активно надають соціальні служби, волонтерські та міжнародні організації.

Підсумовуючи, можна сказати, що система надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді повинна у подальшому вдосконалюватися, розвиватися та реформуватися відповідно до вимог часу та потреб суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (Дата звернення 28.11.2022).
2. Дубич К.В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Дубич Клавдія Василівна. Київ : НАДУ, 2015. 436 с.
3. Слосанська Г.І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05. Тернопіль : ТернНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. 687 с.
4. Семигіна Т.В. Мигович І.І. Вступ до соціальної роботи: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 303 с.
5. Моргай Л.А. Професійно-етична діяльність соціального працівника. *Збірник наукових праць (Херсонського державного університету). Педагогічні науки*. 2017. Вип. 78 (2). С. 200-203.
6. Ільчук Л.І. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад). *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 116-123.
7. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349/ Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> (Дата звернення 25.11.2022).

REFERENCES:

1. Pro sotsialni posluhy (2019) : Zakon Ukrainy vid 17 sichnia 2019 p. № 2671-VIII. [About social services]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
2. Dubych, K.V. (2015). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia systemoiu nadannia sotsialnykh posluh [Mechanism of state management of the system of providing social services]. *Doctor's thesis*. Kyiv : NADU [in Ukrainian]
3. Slozanska, H.I. (2019). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty u terytorialnykh hromadakh [Theory and practice of future social workers training for the work in territorial communities]. *Doctor's thesis*. Ternopil : TernNPU im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].
4. Semyhina, T.V., Myhovych, I.I. (2005). Vstup do sotsialnoi roboty [Introduction to social work]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
5. Morhai, L.A. (2017). Profesiino-etychno diialnist sotsialnoho pratsivnyka [Professional and ethical activity of a social worker]. *Zbirnyk naukovykh prats (Khersonskoho derzhavnoho universytetu). Pedagogichni nauky – Collection of scientific papers (Kherson State University). Pedagogical sciences*, 78 (2), 200-203 [in Ukrainian].
6. Ilchuk, L.I. (2018). Rozvytok systemy intehrovanykh sotsialnykh posluh v umovakh detsentralizatsii (na prykladi obiednanykh terytorialnykh hromad) [Development of the system of integrated social services in conditions of decentralization (on the example of united territorial communities)]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social and labor relations: theory and practice*, 1, 116-123 [in Ukrainian].
7. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy shchodo zakhystu prav ditei na period nadzvychainoho abo voiennoho stanu : vid 22 bereznia 2022 r. № 349 [On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the protection of children's rights during a state of emergency or martial law]. Kabinet Ministriv Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Михайло АЛЬОХІН

КОУЧИНГОВІ ПІДХОДИ У СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ МОЛОДІ: ТЬЮТОРИНГУ, МЕНТОРСТВИ ТА ЕДВАЙЗИНГУ.....3

Руслан ГОРЧИНСЬКИЙ, Тетяна ЛЯХ, Валерій ПЕТРОВИЧ

СОЦІАЛЬНА ПОСЛУГА ДОГЛЯДУ ВДОМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ.....13

Олексій КЛОЧКО, Людмила ПОНОМАРЕНКО

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ У СУЧАСНОМУ КІБЕРПРОСТОРІ.....20

Андрій КОЛОСОК, Світлана БУДНІК

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЄКТУВАННЯ.....27

Тетяна КОЛЯДА

СОЦІАЛЬНА ДІЙСНІСТЬ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ.....35

Наталя МАЛЯРЧУК

КОНЦЕПЦІЯ АКТИВНОГО СТАРІННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛІТНІМИ ЛЮДЬМИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА.....41

Юлія ПЕСОЦЬКА

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ООП ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ.....49

Олександр СЕМЕНОВ, Наталя СЕМЕНОВА

ГЕНЕЗА ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ І СІМ'Ї.....56

Тетяна СЕМИГІНА, Ольга СТОЛЯРИК

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК МАЙНДФУЛНЕС У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: РЕФЛЕКСІЯ ДОСВІДУ.....67

Вікторія СТЕПАНЕНКО

МЕТОД ФАСИЛІТАЦІЇ У ВИРІШЕННІ КОНФЛІКТІВ У ГРОМАДІ.....76

Світлана СУРГОВА, Олена ФАЙЧУК

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ НАСТАВНИЦТВА В УКРАЇНІ.....82

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Ольга СУЛІМЕНКО

НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ДІТЯМ-СИРОТАМ ТА ДІТЯМ, ПОЗБАВЛЕНИМ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В ОБ'ЄДНАНІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....89

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Mykhailo ALOKHIN

COACHING APPROACHES IN MODERN TECHNOLOGIES OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR YOUTH: TUTORING, MENTORING AND ADVISEING..... 3

Ruslan HORCHYNSKYI, Tetiana LIAKH, Valeriy PETROVYCH

SOCIAL SERVICE FOR HOME CARE AS A TOOL FOR THE DEINSTITUTIONALIZATION OF SOCIAL SERVICE.....13

Oleksii KLOCHKO, Lyudmyla PONOMARENKO

WAYS OF FORMATION OF SAFE BEHAVIOR OF MINORS IN MODERN CYBERSPACE..... 20

Andriy KOLOSOK, Svitlana BUDNIK

THEORETICAL ASPECTS OF SOCIAL-PEDAGOGICAL DESIGN.....27

Tetiana KOLIADA

SOCIAL REALITY IN THE CONVENTION OF THE COVID-19 PANDEMIC THROUGH THE PRISM OF SOCIAL DESIGN..... 35

Natalia MALIARCHUK

THE CONCEPT OF ACTIVE AGING AS THE BASIS OF SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK WITH ELDERLY PEOPLE IN THE REPUBLIC OF POLAND.....41

Yuliia PESOTSKA

SOCIAL REHABILITATION OF HIGHER EDUCATION ACQUISITIONERS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS OF THE MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY.....49

Oleksandr SEMENOV, Natalia SEMENOVA

THE GENESIS OF THE ISSUE OF SOCIAL INTERACTION IN THE PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTION AND THE FAMILY..... 56

Tetyana SEMIGINA, Olha STOLIARYK

THE USE OF MINDFULNESS TECHNIQUES IN SOCIAL WORK: REFLECTION OF EXPERIENCE.....67

Viktoriia STEPANENKO

METHOD OF FACILITATION IN SOLVING CONFLICTS IN THE COMMUNITY.....76

Svitlana SURGOVA, Olena FAICHUK

STUDY OF CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF THE INSTITUTE OF MENTORING IN UKRAINE.....82

SECTION 2

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Olha SULIMENKO

PROVISION OF SOCIAL SERVICES TO ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITY..... 89

НОТАТКИ

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 5

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Юрій Васильович Ковальчук

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 11,39. Замов. № 0223/124. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.